

Irodalmi tükör / szépirodalom

Takáts Gyula:	Kezében lángol, Csu kezében-----	x
Győri László:	A háromágú csillag-----	x
Filip Tamás:	Séta idegenben, A horror vakui, A sír mellett-----	x
Sebestyén Mihály:	Tunger Laji balladája-----	x
Németh Péter		
Mykola:	<i>Pilinszky-émlékciklus</i> (Évelő, helyzetjelentés, Mysterium carnale, Az Úr imája 2000-ben, Passió, In extremis, Tamás, Ars poetica-----	x
Falvai Mátyás:	Kelenföld, december 24.-----	x
Zsille Gábor:	Balatonpart, ősszel, Kirándulás, Befejezetlen levél Bella Istvánnak*-----	x
Bakos Ferenc:	Egyiptomi haiku-----	x
Tóth Lívia:	Puskás Maris, A másik part-----	x
Soós József:	Göcseji ős, Holt kutak mélyéről, Hajoljunk össze, - Kínoktól szépült, elsüllyedtek bennük a szavak, Hamvad a múlt ---	x
Cséby Géza:	Versék és műfordítások : Anyám, Nagyapám, - -Csu Fu nézi, És minden változatlan; Grażyna Maria Sendal: Magyarország, Konrad Doberschuetz: Testvérem -----	x
Gyenes Imre:	Profán angyal, Oszlopfüldő, Önismeret, Madárlexikon, Nem félünk a farkastól (Kis magyar állathatározó – gyerekeknek)-----	x
Szeles Judit:	Simon Jensen, Kővers-----	x
Csepregi János:	Anzix-----	x
Sütő Csaba András:	Air-----	x

Interjú / Tanulmány / Kritika

Pápes Éva:	„Elindulok magamra lelni” Beszélgetés Lator László Kossuth-díjas költővel-----	x
Lehota János:	A Bánk bán drámai világa különböző horizontok megvilágításában (Részlet A nemzeti tudat drámája című kötet átdolgozott és bővített kéziratából)-----	x
Szirtes Gábor:	Váratlan ajándék - Takáts Gyula:Öt esztendő Drangalamban	
Szalai Zsolt:	A hazatérő dilemmája - Bence Lajos: Hazatérítő-----	x
Péntek Imre:	Személyiségkutatás – valóságtörédek között Halász Albert: Mindenszó(l)-----	x
Szemes Péter:	Holt kutak mélyéről szívargó hangok... Soós József: Kincs a fűben-----	x
Ferencz e. Győző:	Könyvek 1956 zalai eseményeiről (Csomor Erzsébet: 956 Zalaegerszegen; Csomor Erzsébet- - Kapiller Imre: '56 Zala megyei kronológiája és személyi adattára I.II. ; Káli Csaba: Zalaegerszeg az „ötvenes években”, 1947-1956; Rosta Sándor- Varga Lajos: Zalai '56-osok visszaemlékezései – Adalékok a forradalom történetéhez-----	x

Színház / Zene / Képzőművészet / Fotó

Szellősi Anna:	Shakespeare-hősök a forradalomban 56 csepp vér-----	x
Szemes Béla:	Történelmi lecke – alulnézetben Kabdebó Tamás Köpölyözés című drámájáról-----	x
Nagy Réka:	Koldusopera: Nagyvárosi legendárium, kisvárosban-----	x
Király László:	„Október virágai” Az 1956-os forradalom és a zene-----	x
Kostyál László:	Boldogságkereső utazások műteremtől műteremig A hetvenöt éves Marosfalvi Antal retrospektív tárlata-----	x
Pápes Éva:	Az álom-valóságtól a forma-játék valósága felé Balogh István Péter és Orosz Gergely körmendi kiállításáról 44	
Tar Ferenc:	A keszthelyi „Fehér ember”-----	x
Péntek Imre:	A mítosszá válás közelében Emlékművek, kiállítások '56-ról-----	x
Németh József:	„Jövünk tegnapból a mába...” Néprajzi fotókiállítás Zalaegerszegen-----	x
Merő Béla:	Bécsy Tamás halálára-----	x

Címlapterv: Nászpáng Grafika

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Müller Róbert – Keszthely
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Szántó Endre – Hévíz
Nógrádi László – Lenti
Vajda László – elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) – főszerkesztő-
helyettes

Czupi Gyula

Kiss Gábor

Kostyál László

Molnár András

Tar Ferenc

szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Szemes Péter – tanulmány, kritika

Király László – zene

Horváth M. Zoltán – képzőművészet

Tóth Imre – vers

Ferencz e. Győző – helytörténet

MUNKATÁRSÁK

Pék Pál – főszerkesztő, Nagykanizsa

Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország

Makkai Ádám – Chicago, USA

Lukács Zsolt – Ljubljana, Szlovénia

Kardos Ferenc – Nagykanizsa

Szemes Péter olvasószerkesztő

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,

8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.

E-mail: pannontukor@zalaszam.hu

Telefon: 92/598-070

www.pannontukor.hu

Kérjük szerzőinket, kézírataikat lehetőség
szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n
juttassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.

E-mail: animator@zalaszam.hu

Telefon: 30/9562-303

Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással,

mely a kiadó címén igényelhető.

Az egyes számok ára: 300 Ft.

Előfizetői díj egy évre: 1200 Ft.

Számházam:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Nyomdai munkák: Gura Nyomda Bt.

Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B

E-mail: guranyomda@t-online.hu

Telefon: 92/599-464

Előkészítés: Graffit stúdió Bt.

Zalaegerszeg, Mártírok útja 52.

Telefon: 92/510-890

www.graffit.hu

Készült

Zala Megye, Zalaegerszeg,

Nagykanizsa, Lenti, Hévíz

önkormányzatának támogatásával.

Papp Elek (Nagykőrös)
Beteg bárány

Takáts Gyula

Kezében lángol

Üres tornyok
kopasz ösvényein
a forrásnál, ha Csu megáll,
tükrén a tájból, ott,
mintha szárny köszöntené.

És hogy Drangalagban már
őszre ért a nyár,
a must helyett
nem rossz pincék
vályogfalán
írja a csillagi Szüzek
s a Vénuszok
fénylő nevét.

Vályog és kopasz kövek helyett
a hegy zöld oldalán
tornyokkal koccint Csu-Fu
és kezében lángol a pohár.

Csu kezében

Kezében két fügeággal
beszélget Csu Fu a világgal
és mintha csak belépne valaki
hallja és látja is,
- ahogy a nap süt
és a szél forog -
mintha tollára tűzné valaki
a rejtett szavakat
s hogy Onnan mit üzen még valaki...
s a zöld füzet fehér lapján a két füge
árnyéka Csu kezében mintha fénylene.

Győri László

A háromágú csillag

A Mercedes háromágú csillaga azt jelenti, hogy a Mercedes, valójában a Daimler-Chrysler-Benz, járművei egyszerre három helyen járnak: földön, vízen, levegőben. Én eddig csak a földön jártam, de úgy hozta egyágú sorsom, hogy néhány hónapja Stuttgartban, a Mercedes városának igazgatóságán élek.

Az igazságtalan élet

Mercedes Múzeum, Stuttgart

Amerikába emigrált ember, egy házaspár fotóit vonultatták fel. Ők sem akárcik: a Life állandó munkatársai voltak, Einsteint és hasonló nagyságokat örökítették meg. Ismerős képre találtam. Egy majom didereg rémülten az óceán vízében, úgy, mintha a Föld utolsó élőlénye volna, már végleg egyedül van, és most nem tudja, mihez fogjon. A nagy magyar író mély gondolatait hallgassa megnyitó gyanánt, vagy ússzon át az egyetlen maradék szigetre?

Aztán két hétvégi napon úgynevezett cserebogár fesztivált rendeztek, mint ahogyan minden esztendő májusának első felében megteszik: a falusi búcsú meg a világpolgári találmányok egyesítése. Egyik részének azt a címet adták: A fényképek hosszú éjszakája. A hosszú éjszaka régi német találmány, a hosszú kések éjszakája után, íme, igazán ártatlanul egy másik hosszú éjszaka, A fényképek hosszú éjszakája. Minden kulturális helyszín késő éjszakáig nyitva állt a fényképek jegyében. A fotókhöz még egy tartalmat illesztettek, a migrációt, azzal a gondolattal, hogy Fellbach multikulturájú város, amely nyitott a világra, a nagyra törő főpolgármester szavaival. A „nyitott a világra”, a „nyitott valamire” úgy látszik, globális fordulat. A városi könyvtárban egy tucat bevándorló fényképét függesztették ki életrajzokkal együtt, egy magyar nőét is, egész este a legkülönbözőbb nemzetiségűek zenekarai, muzikusai léptek föl, egy spanyol asszony német verseit mondta el. Valóban, a városban nem lehet anélkül végigmenni, hogy ne találkozzunk léptenyomon afrikai négerekkel (nincs rájuk írva, kézen-közön értesültem róla, hogy ezek a feketék onnan vándoroltak ide), olaszokkal, spanyolokkal, indiaiakkal, arabokkal, törökökkel, kínaiakkal, többel, mint Budapesten. 1986 óta Pécs testvérvárosa, amit roppant komolyan vesznek, nagy megtiszteltetésnek tartják, mint általában minden német város, például Karlsruhe főterén bronzlap hirdeti a testvérvárosok nevét. Fellbach határában nemcsak a szokásos tábla áll, amely azt adja tudtunkra, hogy Fellbachba lépünk, egy másik is, egy jóval nagyobb, amely viszont azt mondja el mindenkinek, hogy Fellbachnak milyen testvérvárosai vannak. Egyetlenegynek van német neve is, Pécsnek: Fünfkirchen. Emiatt annyira kedves az öt templom városa az ittenieknek. Egész Nyugat-Németországból először Fellbach kötött egy magyarországi várossal, Péccsel, szövetséget, a régi világban, 1986-ban. Az akkori német kancellár segítségével hozta, a magyarok, a pécsiek is, a hatalom tulajdonosai is el szerették volna aldatni, s amikor végre beleegyeztek, egy cselédszobában akarták a megegyezést aláírni, a német kancellár díszterembe kényszerítette a szertartást. Az akkori polgármester mesélte el az utcán az asztaloknál üldögélő, iszogató fellbachiaknak egy mikrofon előtt, a húsz esztendő, a győzelem emléktől derűs arccal. Ezen a fesztiválon a városi múzeumban egy pécsi fotós képeit állították ki, a

Fellbachba a stuttgarti U-Bahn hozza-viszi az embereket, félóra, s már benn is vagyunk a Charlottenplatzon, a nagy sűrűsödési ponton, ahol három furat hálójába gabalyodik a tájékozatlan utas. Nem sok alkalmam volt eltévedni benne, én – feleségemmel ellentétben – valóban egész nap Fellbachban élek, alig-alig látogatok be Baden-Württemberg büszke székhelyére. Amikor kiválasztottuk, arra vetettünk, falusias, meghitt, nyugodalmos kisvárosba költözünk, ahol megállt az idő. Ablakunkból szőlőhegyre látni, az utcákon traktorok gurulnak, a házak előtt becsülepénztáros krumpoli, alma, rebarbara, rózsa kínálja magát. Fellbach patriarchális, mégis ketyeg az óra. Negyvenezer lakosa van, gazdag, autarchikus ambíciókat ápol, füttyöl Stuttgartra, és olyan programokat szervez, úgy tesz, akár egy nagyváros. Szinte mindig történik valami.

Május legelején Robert Capa-kiállítást nyitottak meg, az ő képeivel együtt két Fellbachból a húszas évek végén

múzeum előtt pedig órák hosszat egy fiatal pécsi dzsesszegyüttes, a Téglagyári megálló játszott. És ezeket a helyeket, ezeket a műsorokat nemcsak rendezik, látogatják is. Eme itteniek minden alkalmat megragadnak, hogy összeüljenek valahol, miközben isszák a fellbachi bort, amit azért termelnek, hogy ezeken az alkalmakon a végére járjanak. Azonban Fellbachon kívül is van élet, ha nem is olyan élet. Stuttgartban van állítólag Németország legjobb operája, van színháza, vannak múzeumai, ahol például Moholy-Nagyot, meg persze modern tarkaságot/marhaságot is látni. Stuttgart hegyre föl, völgyre le, egész nagyvárosi és egész szűkös részei vannak, és együttvéve nagyszerűen megvan a maga svábságában, hiszen az ország legdúsgazdagabb tartományának a fővárosa. Nem a leggazdagabb, hanem a legdúsgazdagabb! A legtöbb a kereset, a legkisebb a munkanélküliség. Könnyű a Mercedes-Benz-cel, a Porschéval, a Siemens-szel és a többivel, amely mind-mind stuttgarti cég. Amikor sebbenért indultam a gyógyszerárba, akkor döbbsentem rá, hogy bencint kell majd mondanom. Benz/Benc igazán sokra vitte. A város legújabb és legszebb múzeuma a Mercedesé. Mint a Guggenheim, csigavonalban állítja ki az autókat, a legelsőktől a legutolsóig. A bejáratnál egy kitömött, négykerékű ló néz ránk szomorúan, amit Vilmos császár szavaival, sohasem fog fölváltani az autó. Ha tudnék németül, még többet megismerhetnék Fellbach, Stuttgart, Tübingen, Freiburg, Marbach, egész Baden-Württemberg rejtelmeiből, de úgy van, hogy aki tud, azt otthon eszi a penész, aki meg nem, az Németországban düllesztkedik. Ilyen igazságtalan az élet, aminek én igen örülök, tetszik nekem ez az igazságtalanság.

A futball világbajnokság nagy homokórája

2006. június 4-én harminchat csapatot meg öt-hat mázsa labdát öntöttek be Németországba, amelyekre piskóta alakú ábrákat sütöttek, hogy előre tudassák a világgal, nem véres valóságról van szó, csak gyerekjáték az egész. Ebbe a monumentális homokórába szavakat nem zúdítottak bele, a szavak nem tartoztak a lényegéhez, amit azonban egy Zidane nevű francia nem tudott, és komolyan vette, amikor egy olasz hergelni kezdte, s felöklelte, vagy ahogy mondani szokták, lefejelte, amiből nagy botrányt kerekítettek, még Zidane-t okolták a végén, sopánkodtak, milyen csúnyán fejezte be futballkarrierjét. Ebbe a gigantikus homokórába a németek még könyveket is belehajigáltak, amelyeknek alul a vevők szatyraiban kellett volna véget érniük, a könyvesboltok külön kirakatokat rendeztek be a futballról szóló könyvekből, amelyeket egyenként és külön-külön mint hú magyar ember mind-mind megvizsgáltunk, ha feleségünk el nem rángatott előle, mert neki feltétlenül a város újabb meg újabb gyönyörűségeit kellett megcsodálnia. De amennyire bírónk, feleségünk, a játékot megengedte, megvizsgáltuk és megszemléltük a német kirakatok könyvajánlatait. Egyszer azt a szellemességet hallottuk, hogy a futball olyan sport, amelyet huszonketten játszanak, és mindig a németek győznek. Ez a mondat még annak a német házaspárnak is tetszett, amely egyetlen, bizony egyetlen mérkőzés sem nézett végig az egy hónap alatt. A németek számára ennek a hitnek a jegyében indult a világbajnokság. De hogy feledkezhetnének meg a VB előkészületeiről, a szertelen konzumőrületről, mely szerint minden, de minden a VB-t árulta: labdát, zászlót, trikót, a világ minden trikolorja vagy két vagy egy színe szerint, az egész emberiség felvonult előttünk, a VB-csapatok mind a harminchat színe, zászlaja; a stuttgarti platánfákon előbb jelentek meg a labdák, mint a levelek, s a dolog természete szerint a szurkolók is előbb, mint a csapatok a pályán. Heidelberget, ahol egy egész napot töltöttünk el a buli előtt, előzőnlötték a csapatok hazai, odahazai rajongói, a kikerics brazilok, a kockás horvátok, s ha valaki észrevett egy-egy ilyen seregletet, már össze is terelte őket egymással, maga is közéjük állt, mindenki összelelkezett mindenkivel, s készült a töméntelen mennyiségű fénykép. Eme utcai jelenetek után a stadionokban is megindult az élet, és ahogy a bon mot tartja, először két csapat közül valóban mindig a németek győztek.

A győzelmeket két helyszínen figyeltük: egyet, a legelső stuttgarti nagy téren, amely különben sétatér, nagy füves térség, s erre a hónapra műanyaggal borították be, a műanyagot a fű túléli, ha meztelenül hagyták volna, aligha. (Egy hónap múlva az egész földet, az egész letiport pázsitot, mint az almás pitét a tepsiből, fölszelték, kimetelték, az új fűszőnyeg vastag tekerceit kicsavarták, s fölterítették a régi helyére.) A bejárat kapunál tetőtől talpig megmotosztak bennünket, az volt a belépti díj. Aztán mint a rómaiak, fekvé élveztük a lakomát. Hála Istennek, győztek a németek, örült a horvát, örült a brazil, örült az olasz, mindenki örült, csak az nem, akinek a csapata kikapott. Nemzetségét mindenki szabadon és végig bántatlanul hirdethette, azon még a sör sem ejtett sebet, sör pedig volt, mérték mindennütt, műanyag a földön, műanyag a kézben, így ivott a világnemzet. Még egy mérkőzésnek a perceit kísértük ezen a helyen, mégpedig éppen a német–olasz elődöntőt. Ugyanis az a fatális dolog történt, hogy erre az estére jegyünk volt a szomszéd operaházba a Pillangókisasszonyra. Az olyan vén marhák, mint mi, az operaházban édelegtek, miközben az erős, nem a művészet dekadenciáján csüggő fiatalság a német–olasz homokórát üvöltötte végig. A kerítéssel szigorúan lezárt legelőn az olyan vén marháknak, mint mi, az előadás végeztével már nem jutott hely, az örök nem könyörültek. A szomszéd üzletpalota lépcsőjén állva nyújtogattuk a nyakunkat, hol jobb, hol baloldalon nyílt tér arra, hogy néha-néha lássuk is a labda útját. Kitarítottunk, a hosszabbítás utolsó perceiben látni véltük, mintha gólt kaptak volna a németek. A tömeg lezuhant, elnémult, beleszakadt a némaságba, erről meg is bizonyosodtunk a gól felől.

Mostanában német vizet iszunk, német ételt eszünk, német levegőt szívunk, stuttgartit, fellbachit, tehát kellemes rokonszenvvel kísértük a hazaiak rugdalózásait. Az olasz gólon úgy elhűltünk mi is, hogy nemcsak elnémultunk, s keserű ürességet, nagy csalódást éreztünk, hanem – hiszen vége a világnak – el is indultunk a metró felé, feleségünket türelmetlenül a sorsára hagytuk, távolból integettünk neki, de ő még mindig kitarzott. A tömeg még egyszer felhőrdült, hiába, nem elég egyszer felhőrdülni. Csak később tudtuk meg, feleségünk hiába mersztette a szemét, nem vette észre, hogy a németek a végső pillanatokban beszédtek még egy gólt. Úristen, mi lesz itt?! Iszkoltunk volna, a tömeg azonban utolért bennünket. A zászlókat még a szél sem lobogtatta, a németek szomorúan csüngtek a zászlók nyelén. Szomorúan, de férfiasan. Nem tört ki a nemzeti gyász, nem szaggatták le a csillagot az égről, nem hajigáltak sörösüvegeket, békésen várták, hogy befusson a metró. A tárgyilagos tömeg beszállt a szerelvénybe. Akinek jutott hely, leült, akinek nem, egymásnak helyet szorítva álldogált. Egyszer csak felemelkedett egy zászló, a kocsí mennyezetéig kúszott, s egy hang – irtózatosan hamisan – rázendített: – Deutschland, Deutschland! – Két nem egyforma hang egymás után, két hang, de már dallam, ha falsul is. A körülötte állók csatlakoztak hozzá, s amíg az a társaság a metróban volt, újra meg újra felhangzott a Deutschland, Deutschland.

A mérkőzések nagy részét azonban külön erre a célra vásárolt televízió, otthon néztük végig. Nem mindig Németország játszott, a futball mégsem olyan sport, hogy huszonketten vívják, és mindig Németország győz, akadt olyan mérkőzés is, amelyet afrikaiak, ázsiaiak, amerikaiak, ausztrálok játszottak, csakugyan mind a négy világrész benne volt a nagy homokórában. Aki nem nézte volna a meccseket – mint szomszédjaink – a végén az is biztosan megtudta, hogy ma este a németek játszottak, és ma este a németek győztek: az utcán felvonultak az autók, nyomták a kürtöt, harsogott a kisváros, Fellbach. Két órán át. Amikor Stuttgartban harmadik lett Németország, két és fél órán át. Úgy örjögtek, mintha ők nyerték volna meg a világbajnokságot. Németország örömeiben eleinte Németország nem német emberei is részt vettek, lengették a zöld-fehér-piros, a kockás, az argentinkék lobogót, ugráltak, hogy győztünk. Az olasz győzelem idején, amikor lejárt a gigantikus homokóra, csak a zöld-fehér-piros zászlók jelentek meg az utcán a kocsikon, de főleg hangok, örömrivalgások. Utcánkban is elszabadult a pokol, a kis tini lányok visítottak a leghangosabban, a kis nemi ébredők: – Italien! Italien! A hang olasz, a szó már német. Vékony, egyszál tűzijáték-szikrasorok röptültek a levegőbe, megvilágították a nagy-nagy homokórát, amelyben akkor pörgött le az utolsó labda, s beleolvadt a fekete mindenségbe.

Ínséges idők

Ha új házat építesz, az első évben add ki ellenségeidnek, a második évben barátaidnak, a harmadik évben már te is beköltözhetsz – tartja a német szólás-mondás. Minden héten újabb meg újabb mesterek csöngetnek föl a kaputelefonon, már látom rajtuk, hogy ismét beavatkoznak a lakás életébe: az ablakhoz járulnak, amely gombnyomásra nyílik, a klímaberendezéshez, amely távirányítóval működik, a teraszra vonulnak, kifúrják a betonoszlopot, futónövény-tartó sodronyt szerelnek rá, egész nap festik a terasz rúdjaikat, vaslapjaikat. Nem elég, csönget a postás, csomagot hoz a földszintieknek, elektromos készüléken kell aláírnom, hogy átvettem tőle. Ha valamit nem értek, mérgesen legyint, köszönés nélkül elfut, mintha legközelebb nem szorulna rám ismét a németadta.

Stuttgartban évente kétszer nagy bolhapiac van, az egyik tavasszal, a másik ősszel. A tavaszi éppen most vasárnap volt. Négy órába telt, amíg egyszer úgy-ahogy körbejártuk az egészet. Ahogy mondani szokták: csak akasztott embert nem lehet kapni. Mi néhány régi metszetet vettünk, nem nagy értékek, csak hogy a lakást egy kicsit lakályosabbá tegyük, ne a csupasz falat lássuk magunk körül, néhány cserépedényt, és végül egy száz vagy még több esztendő nagyon szép kis ikont négy szenttel, a tábla hátulján orosz felirat, talán a második világháborúban orozta el egy német katona. Valószínűleg vásári holmi, nekünk azonban tetszik. Kis dolgok vesznek bennünket körül, de otthonosan melegítenek.

El-Immegyek bevásárolni, megírok egy-egy levelet, este sétálunk egyet a szőlőhegyen, ahol mindenfelé aszfaltos út visz, a szőlő is már majdnem betonon terem. Ahogy visz az út a tábla mentén, a szélére végestelen végig borról, szőlőről szóló bibliai idézetek vannak fölfestve, lelkiismeretesen feltüntetve, mind-mind melyik verséből való a Bibliának. Sétál az ember és olvassa az Úr szavát. És közben új szavakat tanul. A der Stock bot, pálca, tő, szőlőtőke, de banki tőke is odafönt a szőlőhegyen. Az almásokat, a rebarbaratáblákat, a krumpli-, a ruccolaföldeket nem tartják ilyen nagy becsben, azoknak nem jár ki a Biblia. Az is igaz, sem a rebarbara, sem a krumpli nincs benne a Szentírásban. De a svábok nyelvében igen! Valaha. Szomszédaink révén lettem ilyen nagy tudós. A férfi egy ifjúsági házban dolgozik Stuttgartban, szociálpedagógus, a feleség szintén az volt, a fiatalokkal foglalkozott, amíg – saját nyílt szava szerint – sokkot nem kapott, és pályát nem változtatott, beállt pincérnőnek, s most is felszolgáló, méghozzá jó kedvvel, de közben írt egy nagyon szép szakácskönyvet is a hagyományos sváb ételekről. Sekélyes német tudással átt is futottam rögtön, és kiválasztottam belőle egy igen-igen ó receptet. Menj ki az erdőbe, szól a recipe, szedj makkot, őrdöl

meg, fél liter tejet futtass föl élesztővel, add hozzá a makk lisztjét, gyúrd össze, sodord ki fél ujj vastagra, süsd ki fél parázson, tálald forróan, adj hozzá pitypangsalátát. El is határoztam, ínséges sváb leszek ősszel.

A kiterített magasság

A padlásszoba részint ferde, részint egyenes ablakaiból a háztetők rengetegeire látni, a sok cserépfedél szinte összeolvad, mint a felhőzet a repülőgép alatt, de a padlásszoba nemcsak a háztetőkkel úszik egy szinten, egy magasságban, hanem a kitergetett ruhákkal is: szemközt, az utca túloldalán s valamivel arrébb kötelekre aggatott fehérneműk, lepedők dagadnak a fényben, együtt repül benne a mi padlásszobánk, a kéményekkel, villanydrótokat tartó keresztvasakkal megtűzdelt sok tető, amíg el nem tűnik a hetek óta készülődő őszi esőben az egész. A szemközti ház tetőteraszán száradó ruháknak nem árt, átlátszó, sárga műanyagpléd védi őket. Alig van nap, hogy ne jelenjen meg új meg új adag a köteleken. Sokáig nem tudtam, ki az a Mosó Masa, amíg egyszer végre csak megláttam, egy fiatal nő hajladozik, csíp-teti föl a szálakra a tarka sokadalmat. Megvagy – és attól fogva figyelni kezdtem, egy héten hányszor lép ki a teraszra. Általában háromszor, s ha üres volt a szárítókötél, már aggódtam érte, csak nincs valami baj, néhány óra múlva azonban ismét megteltek a zsinórok, s hála Istennek, újra megnyugodtam. A héten azonban tragédia ért, amely azonban összefüggésben áll egy olyan jelenséggel, amelyről külön bekezdésben illik majd írnom. Mosó Masa valóban egyedül álló fenomén, az a másik nő, aki tőlünk körülbelül ötven méterre szokott úgyszintén az utca túloldalán teregetni a magasban, föl sem ér vele, de azért ő is figyelemre méltó. A terasz befelé, az udvarra néz, drótháló szegélyezi, s nem lehet tisztán kivenni, mire vannak fölerősítve a zöld huzalok, amelyekre fölkerülnek a ruhák felhődarabjai. S van egy nagy különbség a két szárító tér között: Mosó Masa bármikor teregethet, a másik csak szép időben, a terasz ugyanis szabad ég alatt áll, nincs fedél fölötte, ezen kívül az a nő (mert annak a terasznak a teregetője is nő volt, amint nagy sokára el tudtam csípni), az a nő ellenben lusta egy teremtés lehetett, mert egy héten legföljebb csak egyszer tömte nekem tele a drótokat, arrafelé kénytelen voltam tetőkkel beérni, monoton cserépsorokkal, egyenes gerincekkel, köteg villanyhuzalokkal a levegőben.

Naponta legalább egyszer kimozdultam otthonról. Tiszta utcákon suhantam végig, mert a tiszta utcákon már nem is gyalogol, hanem egyenesen suhan a járókelő. Az utcákon alig van elszórva bármi hulladék, egy összegyűrt papírzacskó, egy műanyag flakon, néha-néha egy-egy mutatóban, hogy itt is emberek élnek, a legtöbb szemét apró, csikk, cigarettavég, az viszont elég sok, arra nem ügyelnek, szerteszét hajigálják, sőt ha kiürül a doboz, még annak is az a sorsa, a doboz mind kemény kartonból van, még össze sem gyúrik, úgy vágják bele a sövénybe, a házfal tövébe, nem veszik a fáradságot, hogy a nagy terhet elcipeljék az első szemetesig. Nagyobb hulladékot viszont alig-alig látni. A tisztaság csak nekünk olyan gond, hogy országot, várost aszerint osztályozunk, tiszta vagy nem tiszta, itt a tisztaságon már túl vannak. Nem is beszélnek róla, legföljebb akkor, ha sztrájkolnak a szemétszállító munkások, mint ahogy az idén tavaszal be is következett, s tarkabelű nejlonszákokkal volt tele az egész város.

A városi múzeum előtt egyszer a fának döntve, s a fa köré rendben a földre igazítva különböző bútorrészeket láttam fölhalmozva: ép fiókokat, ép deszkaszálakat, pozdorjalapokat, amelyekből ugyan már nem állna össze ismét egyetlen egész íróasztal sem, de a magam fajta magyar nem rakná ki őket az utcára, jó lesz még valamire. Szinte már nyúltam közéjük, láttam, hogy melyikből mit lehetne elkészíteni, amikor a civilizált ember visszatartott, egy sóvár pillantást vetettem még a kincsekre, aztán megkönnyebbülve, hogy sikerült elszakítanom magam a látványtól, úgy mentem én is tovább, olyan egyszerűen, olyan közönyösen, akár a többi járókelő. Máskor a Grabenstrassén szekrényt, széket láttam, amelyeknek minden ajtajuk, minden lábuk megvolt, épek, tiszták, s egy felirat azt mondta, vigyétek. Amint kisütöttem. S nem kétszer, nem háromszor hasonló lomtalanítás szemtanúja voltam, nyilván új bútort vásároltak, a régit kiűzték a paradicsomból. Nem is csodálkoztam már, amikor múlt vasárnap a szemközti ház előtt ugyanilyen kirakodó vásár fogadott. A szétszedett bútorokat szinte már szemügyre sem vettem, egy kitett holmi azonban csak megállított. Tulajdonképpen oktalanul, máskor is láttam már olyasmit, amire föl vontam a szemöldököm, például televíziót, ami talán még működik is. A holmi egy monitor volt. A számítógép a gyöngém, nem csoda, hogy egy pillanatra megfordult a fejemben: fölkapom, hazaviszem, legalább tizenöt colos, egy új számítógéprendszer kezdetének ez is megteszi. Amikor a sétából visszaértünk, egy kis teherautó állt a ház előtt, hurcolkodtak. Nagy csalódással vettem tudomásul, hogy az én monitoromat nem kitették, hanem költöztetik, ha akarná, még akkor sem lehetne az enyém. A számítógép elé ültem, amely a padlásszobában van, innen éppen Mosó Masa teraszára látok. Nemhogy friss ruha nem lógott rajta, még szárítókötél sem vonalazta be, eltűnt a jól ismert kötél sor, üresség, árság ásított rám. Nem lesznek új ruhafelhők az égen, többet nem lép ki a padlásajtón a szorgalom. Hiába lesek ki az ablakon, nem látom többet, nem tudok rajta kedvesen gúnyolódni, elveszítettem egy biztos, meleg, otthonos pontot egy idegen kisvárosban, ahol én nem voltam az senkinek.

Filip Tamás

Séta idegenben

Kezdett vonaglani, mint akit kínoznak,
 aztán összeomlott a forró délibáb.
 Míg zuhant, szórta szilánkjait, végül
 nyom nélkül vészett ki a világból.
 És láttuk az óriás medúzát is, ki életét
 ártatlan szörnyként ringatózta végig, de
 egy hullám végül a partra lökte.

A komor víz öklendett hajókat is.
 Mind csupa iszap és hínár, s kissé tompa
 a hosszú kábulattól. Előbb a korlátra
 bukva hánytak fuldokolva, aztán
 a mentőcsónakban már egymást
 falták az utasok. Hagyjuk hát végleg
 sorsukra őket, nem érdemelnek új esélyt.

Lehet hogy vad leszámolásba csöppensz,
 lehet, hogy híres színészt látsz kocogni
 testőrök gyűrűjében, megkérdeheti egy riporter,
 mi lenne utolsó kívánságod kivégzés előtt,
 és egy hirtelen napfogyatkozásban még az is
 megeshet, hogy a gazdagok közé szór
 segélycsomagokat egy eltévedt helikopter.

Ha autód rossz helyen parkol, az
 mindig véres valóság, főleg ha még
 a rendszámablád is sáros. Kérem a papírokat.
 Ugye, nem láttál semmit? – kérdi a törvény,
 mélyen a szemedbe nézve, most az egyszer
 elengedlek, de ígérd meg, azonnal indulsz
 haza a francba, te mocskos idegen.

A horror vakui

[1.]

Köszönsz. Nem hallja meg. Megint
 köszönsz. Kicsit hangosabban. Meghallja, de
 nem viszonozza. Két ember között ilyen
 a szakadék. Nem lehet átkiabálni rajta.
 Batyudat viszed tovább, megszólíts
 másokat is, becsöngetsz, barátságosnak
 hitt kapukon zörgetsz, szóba sem
 állnak veled, rendőrrel fenyegetnek –
 ha nem tűnsz el.

[2.]

Bálnahullákkal zsúfolt öböl, kávéház
 terasza hajol fölé, a készülő
 vihar elől betoppanó idegennek
 valahogy szorítanak egy kis helyet, és
 nyomban össze is tévesztik valakivel,
 akiről azt hiszik, emberrablók
 fogságába esett... és mindenfelől
 ujjongás tör ki, hirtelen fényképezni
 kezdik, a semmiből villannak rá a
horror vakui.

[1.+2.]

Szegény, testével tölti be a teret,
 hogy ne az üresség terpeszkedjen, hogy
 aki elveszett, legalább a képeken
 újra itt legyen. Aztán innen is
 menekül, hátán batyujával,
 s mintha pontonhídon szaladna,
 izmos bálnahátakon tapos,
 míg zihálva elér a roppant öböl
 közepéig.

A sír mellett

Előbb csak hangfoszlányok, ahogy
 fekszel hanyatt, ledőlt óratorony
 lakója, aztán a rádöbbenés:
 ez nem a megszokott ég.

Vesztét érzi, ki följutott már, és
 az is, ki még csak készülődik.
 Mindenki berepülő pilótajátékot
 játszik, és rosszkor katapultál.

A halál avantgarde festő, aki
 a vászon helyett a keretre fest, ám
 jön s letörli egy holtfáradt bizottság,
 majd azonnal indul is tovább.

Talán a klaviatúra-csattogásból
 – mikor a jelentést írják –
 egyszer megszületnek
 a *Webmester-harmóniák*?

Esetleg maradék erődet
 összeszedve, valahogy sikerül
 visszamásznod a sír mellett
 vigyázzban álló társaid közé?

Sebestyén Mihály

TUNGER LAJI BALLADÁJA

Bezzeg eleget mondták Gligerčik Jucinak, hogy Tunger Laji nem hozzá való, de asszed, lehetett a Gligerčikék Jucikájának a fejével okosan beszélni? Azt gondolod, hogy Tunger Laji kiterjedt (Sziléziától-Szibériáig hullámzó) rokonsága nem próbálta meg lebeszélni? Ravaszkodó, hideg okfejtéssel sorsrontó indulatokról rántották le a leplet, terhes családi örökségről regéltek, szinte élvezetüket lelték abban, hogy a Tunger Laji örökletes betegségeiről, jellemcsoportjairól beszélhettek. Azzal sem törődtek, hogy végtére is önmagukról festenek riasztó körképet. Arról az összeférhetetlen, kötekedő, kicsinyes stílusról szavaltak egész fejezeteket, amitől híres-hírhedt volt Tunger Lajos euró-atlanti rokonsága (Sziléziától Szibériáig).

Azt gondolod, hogy nem kísérte meg eltántorítani a tervezett, de helyesebb, ha azt mondjuk, inkább csak áhított frigyától őt az egész YMCA-telep? Galván Feri bácsi és Nyaraló Melánia néni? A Csöregi-ikrek és a repedtfazék hangú, roncstelepi dizóz, Senyorita Rita? Az utcán ismeretlenek állították meg, s azt mondták teljesen váratlanul, bizalmas hangon, de úgy, hogy a szomszéd utcában is érteni lehetet a suttogást: Tudod, kivel fut most Tunger Laji? Na én megmondom, édesem, éppenséggel Czika Ágival, azzal az ócska ribanccal, aki... és itt mindig bementek egy fegyveres alakulatot, amelynek legénységi állomány-létszámát az határozta meg, mekkora volt a jóindulatú luminátor katonai műveltsége, milyen fogalmakat alkotott korábról a kaszárnyák nemi potenciáljáról.

Ha ez nem lett volna elég az elűzéshez, a kiábrándításhoz, akkor jött Galván Feri néni és Nyaraló Melánia bácsi egyesített hadereje, akik azt terjesztették utca hosszat, hogy Tunger Laji és víg cimborái minden este, hetente hétszer, mit hétszer, naponta több ízben is, részegen tántorognak végig a városon, megfetrengik az összes árkokat, kazlakat, pocsolókat, ólakat, felfalják saját ürüléküket, maszatos pofával támolyognak alá, négykézláb állítanak be a Csömöri-ikrek korcsmájába, és újabb borokat rendelnek üvöltözve, handabandázva, de a legfinomabból ám, mert le kell mosni a gyalázatos sarat.

Ha ez sem hatott volna, akkor mindig akad egy régi haver, aki együtt ült Tunger Lajival egy himi-humi kis rablásért, egy-két hónapig megosztotta zárkáját Lajcsikámmal, aki álló nap sírdogált, már nem volt távolról sem az a nagy vagány, akinek hányta mindig magát a Fötéren, mint egy giliszta csúszott-mászott a smaszerek előtt, között, bemászott a zsernyákok bőre alá is, aztán nem is tudni hogyan csinálta, de hamarabb szabadult, kilépett a rácsok közül, elbocsátották a csíkos seregből, míg másokat évekig aszaltak semmiért a lerben tökig vasban.

Gligerčik Juciról lepergett: vízhatlan volt a nedves, csöpögős érvekkel szemben, acélos fal a pengeszúrásokra feleletül, csak annyira izgatták a hírek, az ismerősökből sustorgó jóindulatú figyelmeztetések, mint zsemlemorzsa a sódercsikorgás.

Még mindig nem szólalt meg a főszereplő, akiről eddig is oly temérdek épületes értesülést húztunk elő kabátunk ujjából, fantáziánk farzsebéből. Az történik ugyanis rendszerint ilyen esetekben, hogy Tunger Laji nem is hallott Gligerčik Juciról, miért is hallott volna, amikor Tunger Lajival kapcsolatosan minden történet, állítás elegendő valóságsejtet tartalmazott, ha a sejtek nem is abban a rendben álltak össze a botrányok tárgyává, ahogyan a városlakók vagy a YMCA-telep kútfői, nyelvei és adatközlői előadták Gligerčik Jucinak, szegénynek.

Tunger Laji a csillésmesterek céhéből, vagy inkább családjából származott, olyan volt akár egy bányavilági isten, mint a tárnák Adonisza, a bányavidék fáklyája, melynek fényénél az ifjúság úgy gyülekezett, mint kürtszóra a kolumbácsi légy. Tunger Laji és az ő Csincsó kutyája fogalom volt a Bányavidéken, Csincsó le mert menni a sóbányába, kiismerte magát a szénbánya félelmetes és szűk járatai, tárnái és művészeti galériái között, nem egyszer mentett ki fuldoklót a Visztulából és haldoklót a Fehérügyből. Csincsó nem ismert távolságokat, ha kellett a teheráni földrengés áldozatait ugatta elő, hol a kisházi gázrobbantás tettei után nyomozott szerencséivel. Lovagias kutya volt, mesélték nemcsak kutyakörökben, hiszen egyszer egy vetélytársát engedte maga elé, midőn beszakadt a városka, Bájegyház alatt húzódó római kori katakombarendszer, éppen a II. Oroszlánszívű Richárdról elnevezett főtér közepén a polgármester alatt nyílt meg a föld, engedte, hogy a polgármester essen bele először, csak azután szökött melléje és addig szűkölt mindenféle nyelveken, amíg kijöttek a hegyi mentők és az aszfaltkutatók, a bányászok kötelet kértek a tűzoltóktól, a mentősök hórúkk-embekeket kölcsönöztek a hordárszakszervezettől, és végül Tunger Laji vezetésével kiemelték a polgármestert és a kutyát a huszonöt méteres mélységből. Csodák csodája, semmi baja sem esett a polgármesternek, bár a mocskolódo ellenzék nagyon áhította volna, hogy bürgermajstrom uram ápolásra szoruljék, ez alatt ugyanis a helyettese minden függőben maradt korrupciós ügyet nyugodtan és zavartalan derűvel lebonyolíthatott volna. De nem így történt, a polgármester híveinek lett igazuk, győzött az igazság, Csincsó kutyát fergetes ünnepségekben részesítették és engedélyt kapott (amit nyakba akasztva viselt), hogy minden polgár csirkeólaból sorra-rendre napi egy db. csirkét vagy napocsibét elfogyaszt-

hasson ebédre vagy nyalánk utónyomaték gyanánt.

De ezzel Tunger Laji dicsőségstáblája nem telt be. Gligerčik Juci ugyancsak ámulva olvasta volna, ha azt a táblát valahol tényszerűen, p. o. a II., vagy Oroszlánszívű Richárd téren fel is állították volna. Ám akkoriban ott csak az élmunkások napszítta portréi (az elmúlt rendszerekből) és a rendőrség által már elcsípett zsebmetszők és élpedagógusok képei voltak láthatók. A plakátragasztó tréfája nyomán a tábla alanyait gyakran felcserélték. Tunger Laji neve csak a bizalmas szóbeliségben szorított ki minden más társalgási témát éveken át. Képe nem jelent meg sehol, ha valahol kifüggesztették, félórán belül fürge kezek eltüntették, helyette egy nyúl megbízható képmása díszelgett.

Az események és Tunger Laji úgy függték össze, mint síp és a síposa: az események csak akkor szólaltak meg, lettek szívhez, agyhoz, ágyékhoz szólóak, ha azokat Tunger Laji lelkesítette meg, személyesítette át, szólaltatta meg, ő tette hozzá a vállát, vette ki belőle az oroslánrészét, ha ő fundálta ki, ha ő hajtotta végre, ha tőle nyert diadalt, dicsőséget, hírnevet, szentséges glóriát. Eleje és vége, alfája és omegája volt a városnak, az emberek folyton vele szerettek volna mutatkozni a korzón, a placcon, a bevásárlóközpontban vagy strandok napozóteraszán, volt olyan esztét veszejtett végzős osztály, amely társaságában akarta elkészíttetni tablóját, vele akart találkozni tíz vagy húsz év múlva, nem a jó tanárokkal vagy az undok osztálytársakkal; a helyi motorversenyek és focimérkőzések előtt Lajinak kellett volna a mazsorettek szerepét is betöltenie, az édességipari dolgozók zárszámadására évről évre elkészült Tunger Laji potréja cukormázból, tejszínből, öntött csokoládéból, ki is állították a Schilf-féle cukrászdában, a Lila Hugenotta kirakatában, s ezt megirigyelve a hazafias hentesek Tunger Lajinak elkészíttették az arcképét csupa válogatott húsból a nemzeti zászló színeiben, az Alpok, a Kárpátok és Nilus koszorúzza nagyobb haza keretei közt, befecskendezték füsttillatú olajokkal, idővel dacoló lakkal és ez díszelgett a város iparművészeti múzeumának főtárlójában. (Ezen ábrázolásokat azonban nyugodtan minősíthetjük légből kapottaknak, misztifikációknak, ugyanis a hentesek portréi sem egymáshoz, sem a cukrászok remekeihez nem hasonlítottak, nem volt bennünk még egyetlen egy közös vonás sem, nem volt közmegegyezéses vázlat, támpont-minimum, azonosítási csekélylet. Mindenki úgy faragta, festette, cifrázta, tódozta-fódozta, nyomkodta, domborította, prüttyentette, ahogyan (tév)képzeteiben a legelőnyösebben mutatott. Wotán és Odin, Toldi és Jánošík, Rühbezahl vagy Zähler Salamon csodarabbi egyaránt lehetett volna. Vagy senki sem.

Tunger Lajival találkozni társadalmi csúcsteljesítmény volt. Vele mutatkozni a korzón kihívta a fotósok villogtató kedvét, amatőr japán optimókusok lelkesedtek érte, a Ginzán is látható volt „a képe”, a Sony-kamerák között, digitális és kacsintós változatban. Azt mondják, a rendőrség ott hetente bevétette a kirakatból a hologrammos képet, mert érzésük szerint – a japánok ugyanis senkit nem jelentenek fel elvből – csak az alvilággal, a nipponi maffiával kacsingat össze, azok felbátorítva érzik magukat egy európai tekintélyt parancsoló és ugyanakkor megmagyarázhatatlanul bizalmat árasztó portréval való találkozás alkalmával. (A Ginzán történő betöréses lopások és autó elkötések hatvanegy százalékát írták Tunger Laji portréjának rovására, amíg a képet végleg ki nem tiltatta az összes kirakatokból a japán főváros önkormányzati közgyűlése, a mitsubürő.)

Említés történt itt a Tunger Lajival való személyes találkozás kiemelkedő értékéről. Ez természetesen inkább csak misztikus és álombeli lehetett, s onnan eredt, hogy Tunger Lajival nem volt könnyű találkozni. Ha lehetett, mesélik heroldjai, nem gyalogszerrel, robogón vagy kerékpáron közlekedett, hanem lefüggönyözött öreg Mercedesekben, horpadt dák-vágányokban és sérvel műtött Trabantokban kerregett el, tova, át a színen; volt egy embere, aki a környék gépkocsitemetőit és elfekvőit, hulladék átvevőit, és alkatrésztelepeit járta, hogy minél ismeretlenebb és beolvadó, semmi színű, elfelejthető, tekintetet űző kis vagy népautót szerezzen megbízójának. Tunger Laji ugyanis irtózott a nyilvánosságtól, a nappali fénytől, az éjszakai lokálok fülledt légkörétől, a nyomasztó erotika hajótörőttei sem vették körül, hát még mesterlövészek vagy kigyúrt izomrigók.

Öreg anyjával éldegélt egy régi barlangban a Fellegvár alatt, egy olyan kényelmes odúban, amelyről a városrendészet azt hirdette, hogy eltűnt még a szocializmus derekas éveiben, amelyről a városlakóknak sejtelmük sem volt, holott naponta gyalogoltak az esti hűvösödéssel a várdombra, éppen Tunger Laji felett dobogtak át, robajlottak fel és alá, hogy onnan vegyék szemügyre Bájegyháza fényeit és valahonnan a magasból a legszerencsésebbek megpillanthatásák Tunger Lajit, vagy édesanyját, Tunger Teréziát, aki fiatalabb korában egymaga volt a városka szépségkirálynője, műkorcsolyázó tündére és a városi koldusok, kóbor ebek és macskák védnöke. Ráadásul hetente egyszer egy kopott, fából összerogyantott almazöldre mázolt – valamikor nagyon menő színű – gyermekkocsival jelent meg, kísérő nélkül. Az egykori Miss Bájegyháza and környéke fekete szemüveget viselt, és a kézikocsijával benézett a kapualjakba és halászcsárdákba, kabátzsebekbe és teveistállóba, mindenféle üzletkebe, piacokra, kofákkal állt szóba. Azt rebesgették, védelmi pénzeket szed a szuperagnő. De amikor valaki követni próbálta, hogy Tunger Laji nyomára jusson, akkor mindig sikerült egéruat nyernie, eltűnni, felszívódnia a kocsival együtt. Ha paparazzik szegődtek nyomában, kissé meglódukt, majd egy sarkon bevárta a lesifotósokat és hatalmas szatyrával (benne a védelmi pénzek súlyos ezüstdollárosaival) kiverte a drága masinákat a hülye kíváncsiskodók kezéből, úgy püfölte, mint számarcsonttal, bibliai állkapoccsal valamelyik zsidó ősatyánk a filiszteusokat.

Nem is készült róla felvétel sok, azok is rejtélyes módon eltűntek a laborokból, amikor a hülye kíváncsiskodók beadták

előhívatni; ha meg maguk dolgozták ki a felvételt és a magazinok, újságok, Bájegyháza városvédő albumaiban szerették volna közzétenni Teréz mama képét, mindig akadt egy tökkelültött, kétbalkezes labortanonc, szerkesztő, hivatalsegéd, küldönficiú, nyomdász, aki elkeverte a klisé, elvesztette, véletlenül a tűzbe dobta, azzal gyújtott be egy zimankós reggelen vagy szőrén-szálán, estétől hajnalig eltűnt az asztalokról, fiókokból, főszerkesztői páncélszekrényből. Be kellett érni a közvéleménynek fantomképekkel, amelyekből éppen elég keringett a szerkesztőségekben és az interneten. Érdekes, a kísértetportrékat a közönség figyelemre méltatta: valószínűleg ezek alapján születtek meg a balladák és hősköltmények, a Tunger Laji csodálatos vagy gyalázatos tetteit elbeszélő források, ősgeszták, krónikás füzetek, ponyvák, amiket nem csak az interneten, de a hagyományos heti kirakódóvásárokon is tucatjával lehetett vásárolni. A füzetes változatot úgy gyűjtötték a város lakói, mint egykor Buffalo Bill kalandjait szárazon és vérben. Sokkal jobb volt ezekből a költeményekből szavalni, ebbe képzelni bele a fájdalmasan hiányzó igazság éles kardját. Az eltűntető brigádokat senki sem ismerte – mert afféléknek lenniük kell -, hiszen a már emlegetett rejtélyes eltűnések, tudjuk jól, nem mennek végbe csak úgy, minden szervezettség, a világot átható parancsnokság és észszerűség-tervszerűség nélkül. A helyiek tisztában voltak azzal, hogy hiteles fénykép pedig nem létezik Tunger Lajiról, aki ezt állította, azt hazugnak nyilvánították, nem szolgálták ki a talponállókban és a jegyirodáknban, elfordultak tőle a közlekedési rendőrök, hagyták, hogy beledögöljön a csúcsforgalomba, nem adtak leveleire bélyeget a főpostán, és szánt szándékkal csótányt csempésztek a reggeli croissantjába és a mézes bokatapasza alá. A közönség szelídebb hányada a nagy erőlködés láttán legyintett, vagy legfennebb nagyot röhögött a markába, ha egyáltalán tudtak még röhögni az afféle félvilági páholypucolók.

Mindebből egyenesen következik, hogy Tunger Laji híre és hírének füstje sokkal terebélyesebb volt, mint ahogyan az a valóságban történhetett, mint ahogyan az a mindennapi Tunger Lajival egyáltalán előfordulhatott. Bár a városkában is kényszerűen vették tudomásul, hogy a múlt század végén eltűnt Rózsa Sándor, Sobri Jóska és Sanyarú Vendel (ezúttal csupán a legösmertebb bajkeverő betyárokat említem), Bájegyháza mégis úgy látta, hogy lennie kell a mai idők gáncstalan lovagjának, léteznie kell egy igazságtevőnek, borzongatónak, igazi nagyvagánynak, aki minden eseménybe lelket lehel, minden történetet személyessé varázsol, aki megbosszulja a városi aszfaltburkolat és koptató felhasítóit, a gödrözőket, aki lecsap a falánk vámszedőkre, kiharancsolja a hóhér házából a kötelet és halászhorgot köt rá, azzal fog csudacsukát, ott, ahol emberemlékezet óta senki még egy árva pirkét sem horgintott ki, aki lecsap a kapzsi villanszámolásokra és felfedezi a gázszámlakészítők trükkjeit, visszaosztja a pénzt egy-egy különösen megsarcolt városnegyednek, mindig egy másiknak, mint ahol a mesélők laknak: ha ugyanis a történet igaz tudója a Varangy-negyedben lakik, akkor a Tunger Laji igazságtevése a Tündérvölgyben történt vagy pinkt ferkert, ami jiddisül, Tunger Laji apai anyanyelvén annyit tesz: pont fordítva.

A város bosszúérzete nagyon fejlett volt, minden kisüzemben, csillagtökbben, csapszékben és majálison arról beszélgettek az emberek, mit fog tenni Tunger Laji, ha tudomására jut, hogy a Kőrishgyei féle vegyeskereskedésben súlycsökkentő segédek üggyködnek, hogy a Főtéri parkban garázsolja vadonatúj Rols Royce-ját Mándoki Messinger Talabér, ismert bérszámfartó, és milyen rettenetes lesz a leleplezés, midőn tudomására jut, hogy az erdélyi és különösen a torjai bűdösbarlangi paraszt csorbából (=savanyított korpaleves zöldségadalékkal – Mindenki szakácskönyve VI. kiadás, Cluj-Kolozsvár, 1977, 143-149 hasáb) rendszeresen kifelejtik a Lila Hugenottában a lestyánt, márpedig anélkül a csorba olyan, mint kinin nélkül a malária; és különben is itt a Balkán félárnyékában, a keleties életérés előterében a csorba a legjobb leves, hiszen azt még Alexander Joan Kuza fejedelem (1859-1864) idejében, rögtön a dunai fejedelemségek egyesülésekor, 1859. január 24-én megfőzték a Dunai Bizottság és Bismarckék legnagyobb öröme és meglepetésére, azóta semmit sem kell változtatni az összetételen, a zöldségágyi erjedés együtthatóin, csak rátölteni és ízesíteni. Egyéni lélekállapot szerint például lestyánnal, tárkonnyal vagy csomborral és kaporral, az elmaradhatatlan ikerpárossal.

Gligerčik Jucinak hiába magyarázta a település legbölcsebb rabbija, Schulenberg Izsák és fia Szöllőssy Zoltán-Csaba, hogy Tunger Lajihoz nem lehet csak úgy bejelentés nélkül betörni, lakhelyét megközelíteni, a nélkül, hogy az ember fel ne venné előzetesen a kapcsolatot embereivel, hiszen Tunger Laji emberei a legváratlanabb pillanatokban jelennek meg rendszerint déltől éjfélig bármelyik nyilvános helyiségben, benéznek valahova, persze össze sem lehet téveszteni őket, pedig nem öltöznek különlegesen, nem viselnek semmilyen megkülönböztető karszalagot, jelvényt, kitűzőt vagy ajakírt, nem hordanak átláthatatlan napszemüveget, és 46-os békává-ellenőr-bakancsot. Létezésüket még senki sem vonta kétségbe, feltűnnek, a levegő furcsa módon azonnal átizzik, az egész lokál (piactér, üzlet vagy szépségszalón) közönsége azonnal tisztában van vele, ez a vibráció, elektromos hullámtér Tunger Laji hírnökeinek, ügynökeinek, előfutárainak köszönhető, csakis ilyenkor keletkezik e különös erőter, sugárura, az ablakok becsapódnak, az ajtók nyikorogva becsukódnak, a villanykörték elkezdnek vibrálni, a nyitva felejtett tévék, rádiók vagy digitális fényképezőgépek elkezdnek szárazon tikácsolni, mint amikor a mobiltelefonok hívásait előrejelzi a térerő váratlan megsűrűsödése, jóval azelőtt, hogy a készüléken felbögne a letöltött csengőbongó, a Deutschland Deutschland über Alles hívogatása.

Azt magyarázták a Gligerčik leánynak, hogy Tunger Lajit nem lehet leakasztani egy diszkóban, nem lehet behálózni egy divatos cukrászdában, nem lehet felcsípni a strandon. Tunger Laji végső soron megközelíthetetlen, elfoglalt, ideje ki van számítva, be van osztva minden cselekedete, valószínűleg rá sem nézne jöttment, közönséges, az utcáról csak

úgy betoppanó, kikent-kifent, ismeretlen Gligercik-csitrikre – holott Jucus akkor már betöltötte életének 19. évét is, de mindenütt azt mondta ismerőseinek, családjának, befolyásos rokonainak és túlcsonduló hódolóinak, hogy ő bizony leányosságát senki másnak nem adja, csak a legendák hőseinek, e kisvárosi Zapatának, Tunger Lajinak, vagy meghal. Isten ötlet úgy segítse, tette hozzá olyan komolyan, ahogyan egy a 19. évét elrugó, hamis tudatú leány megesküdhet. És mit képzelsz, édes leányom, kísérelte meg nap, mint nap újra megvilágítani Gligercik Juci agyát Schulenberger bácsi: annak a nagy embernek tán eddig nem akadt párja, felesége, Isten bocsássa meg nekem a bűnömet, szeretője, babája, bachurája talán? Te úgy képzeled, hogy egy született Tunger Laji, akinek a nagyapja még Jahija Káhn, a nagyanyja Timur Lenke volt, az csak úgy odabújik egy Gligercikhez féle síkszéhez. Erősebb szavakat használt, remélte, hogy a szegény és bárgyún kitartó leányzó jobb belátásra tér, egy nap lemond eszeveszett szándékáról és visszakozik, megelégszik bármely közönséges fiúval, agglegénnyel, szerencselovaggal, hozományvadász szénválogatóval, vagy sújtólégtől érvényesült vájárral.

És az is lehet, mondta Schulenberger bácsi elfajzott fia, Szöllőssy Csabika, hogy nincs, nincs is itthon ez a te Tunger Lajid, akinek a barátságával annyian büszkélkednek, de bizonyítani egy sem tudja, hogy valaha is kezet rázott volna városunk nagyra nőtt szerencsecsillagával. Bájegyháza Robin Hood-ja nem itt lakik, egy másik földrészen él, leveleket küld, aminek a hiteles szövegét folyton meghamisítják, változatos módokon kolportálják, suttogják, harsogják, röhögéstől elfúló hangon mondják tovább a hírmondók; lehet hogy az egész dolog nem más, mint merő fantáziálgatás, ábrándúzás, látványpékség liszt és perccel nélkül, szemfényvesztő manőver, amit a szeku talált ki, és a lelkesedőket (le)hallgatva, könnyű szerrel kiugraszthatja a nyulat a bokorból: a rendszer ellenzőit játszi egyszerűséggel jelölheti meg, elég ha a vendéglők asztala és székei alá egy-egy alig álcázott poloskát rak. Úgyis évek óta róla képzelegnek a városlakók, őt akarják utánozni a kamaszok, érte maszturbálnak a süldőlányok, kocsonyássá válik a melósok nehéz tekintete, paraszt asszonyok tolakodnak fel váratlanul a távolsági buszokra, mert azt hallották, éppen ma utazik Bibarcfürdőre gyógykezelésre vagy Sorrentóba talajcserére; harciássá lesznek az elnémitott fizetésemeléért könyörgő alkalmazottak és a betömött szájú aggmenházi portások, kiszabadítják magukat a szokások rabságából a fanyűvők és -tárok, a színházi öltöztetőnők folyton elvétik a férfi főszereplők ruháit, egyvégtében olyanok öltöztetnék Hamletet vagy Othellót, Jágot, Horátiót vagy Ádámot, Lucifert és a kótyagos polgárt (citizen turmenté), mint, ahogyan Robin Hood-ot látták abban a régi filmben, amelynek főszerepét Errol Flynn alakította.

Csak ismételtetni tudjuk azt az első mondatot, amivel Gligercik Juci vágyakozásának erejét igyekeztünk ábrázolni. Még nem találta senki sem meg azt a mentő ötletet, amellyel legalább ideig-óráig le lehetett volna szerelni a Gligercik-leányzót. Azt a megnyugtató szómágiát, varázsigét, varrottas-jelmondatot, melynek hatására a vágyakozó vágya erejéből veszít, az imádat tárgyának (képzelt, rajzolt) arca sápad ragyogásából, homályos folttá terül szét, csak annyira, mint a személyiség védelmét szolgáló tévépaca a vádlottak vagy a fekete egyenruhás izomóriások orcáján.

Meg akarok ismerkedni Tunger Lajival, hajtogatta az autóbuszban, a meccsek lelátóján, fagyalt vásárlása közben, amikor kínai tornacipőjét tisztította a tájfutás sarától. Felírta naplójába, füzetlapokra, az egyemi leckekönyvének szabad rovataiba, plakátokra firkantotta fel, éjnek évadján ismeretlen álarcos graffiti-művelőkkel találkozott és felfújatta velük a városból kivezető négy vasútvonal hídjaira, a bányamestereknek pénzt adott, hogy a tárnák falára véssék ki szénfejtő légkalapáccsal.

Nincs senki, aki lebeszélhetne arról, hogy összeismerkedjek Tunger Lajival, mondta munkatársnőinek abban a földalatti alkoholraktárban, ahol dolgozott. Törekedését csak fokozta, hogy emléktábla hirdette a felhagyott és alkoholraktárrá átalakított földalatti üreg bejárata fölött, hogy egykor az itt rekedt 403 bányászt Tunger Laji mentette meg a sújtólégtől.

A dolog annyira ismert volt Bájegyháza lakói között, hogy többször foglalkozott a megszállott leánnyal a helyi televízió „Látnokaink kérték” című kívánságműsora, amelyben a szerkesztők rendre széttárták a karjukat és hebegve, szégyenkezve, derűs-gyanús pimaszsággal töredelmesen ismerték be, hogy „G. J. nevű látnokunk kívánságának teljesítése áthághatatlan akadályokba ütközik” vagy „pillanatnyilag nem áll rendelkezésünkre felvétel Tunger Lajosról”, „G. J., kitartó látnokunk óhajának teljesítése elé az objektív okok negatív Himalájája tornyosul”, ami persze derűtséget támasztott a helyi újság nyelvészeti rovatának körében, ugyanis a negatív-Himalája, az bizony óceán-mélységet jelent a tévések szándékával ellentétben. Persze ez sem lendített a kívánság teljesülésén sokat, ugyanis azt a mély árkat is át kellett volna hidalni. Egyszerűen szólva: be kellett volna mutatni Gligercik Jucinak Tunger Lajit. Ámbátor ha az erőviszonyokat tekintjük, megint csak a jiddis pinkt ferkert-hez kell fordulnunk: sokkal illendőbb azt javasolni, hogy Gligercik Juci kívánsága jusson végre T. J. és udvarának tudomására. Mutattassék be az udvarnál azon a napon, midőn a trónterem az alattvalók előtt is megnyitják a kihallgatások óráján. (Bár effélével sem szolgálhatott a közszolgálat és a második-hetedik nyilvánosság.)

És ennek az órának is el kellett következnie. Ugyanis azt tanítják a pszichológusok, a népmeséirők és a teológiai bölcselők, hogy ha nagyon vágyunk valamire, akkor vágyaink egyszer csak teljesülnek. Így vagy úgy. (De tegyenek úgy T. Olvasóim, mintha ez a kis közbeszúrás soha nem vetődött volna fel. Legalább is egyelőre.) A teljesítő személyéről nem

kívánunk nyilatkozni, az ugyanis ingoványos holtágakba csábítaná fantáziánk ladikját.

Egy ködös novemberi reggelen Jucika éppen az italraktár mélyén dolgozott, sürgős szállítmányt kellett összeállítani, mert az ellenzék polgármesterjelöltjének kórosan alacsony volt az alkoholszínvonala és ebben az állapotában hajlamos volt elismerni, hogy Bájegyháza megválasztott, győztes polgármesterének nagyjából-egészében igaza van és erélyes határozottsággal jó irányba vezeti a település közügyeit, márpedig ez - ugye - a konstruktív ellenzékiég íratlan szabályai szerint meg nem engedhető álláspont. A szállítmányra várakozók egyike, egy mogorva szénvonó odalépett Jucikához és ellentmondást nem tűrő hangon közölte, hogy kövesse őt a raktár egyik homályos pontja felé, ott ahol a korábbi raktárosok sürgős ügyeket (nemi indulatok csökkentése pl.) szokták elvégezni. Jucika felháborodottan tiltakozni készült, ártatlanságára hivatkozott, az emberi jogok genfi és San Francisco-i egyezményére akart hivatkozni, ugyanis több polgárjogi tanfolyamra is beiratkozott abba a reményben, hogy egyszer Tunger Laji is feltűnik a meghívott előadók között, de elnémult, mikor megérezte, hogy bordái közé egy kemény, marokfegyvernek látszó tárgy nyomul.

Hátrafelé menet még a szabadulás gondolata járt a kezében, sajnálta, hogy bezzeg önvédelmi tanfolyamokra nem pazarolta leányságának hosszúra nyúlott idejét, de nem volt ideje az önsajnálatot teljes végszélességében kibontani, amikor a férfi azt kérdezte elfojtottan spanyolul (mégis milyen nyelvre számítottak Önök?):

Maga Jucinia Glicerčik, szenyorita?

Aha.

Akar találkozni Vele?

Kivel?

Tudja azt a szenyorita, nagyon jól.

Bájegyházán minden globalisztikus fejlődés dacára még senki sem beszélt ennyit spanyolul, sőt, Jucika el sem tudta képzelni, hogy rajta kívül valaki még ismeri a sármos, a slábertvében gyakran előadó Angol Gyula nyelvét. (Hacsak nem számítjuk az andalúz dombokon szamócat gyűjtögető vendégmunkásokat, akik azonban per pillanat igényben voltak, tehát az epres ládák mellett lógott a honi és idegen nyelvük.)

Néma bólintás.

Ebben az esetben, holnap délben magáért jön egy SEAT gépkocsi. Nem kérdez semmit, hagyja, hogy a szemét bekössék és elvezetik Önt a kívánt úrhoz. Addig is írja alá ezt a hallgatási fogadalmat. Ne feledje, bárhol utolérhetjük, bármikor megtorolhatjuk fölösleges fecsegését.

Mire Jucika visszabotorkált íróasztala mellé, a szállítmányozóknak nyoma veszett, a rakománynak lába kelt, s a szállítólevélen, a nyugtákon otfelejtett aláírás inkább emlékeztetett a török szultánok díszes tigrájára, mint arra, amit a jogi nyelv olvashatatlan aláírásnak mond.

Mibe öltözzön? Hogyan nézzen ki? Mit vegyen fel, hogy ne legyen nagyon kirívó, de a szultán, akarja mondani, Tunger Laji szemét se untassa özvegyi szepegéssel. Kiskosztüm? Ugyan, úgy nézne ki, mint egy elcsapott Szejm-képviselő, mint Brauner Ottília a bútorgyárból a fótéri árválkodóban. Egyáltalán mibe szokás öltözni, ha az embert az udvarnál bemutatják. Most már bánta, hogy kidobta néhány évvel korábban a nagyanyja páratlan, a Les modes de Paris 1900-1907 közötti teljes évfolyamait, amelyben mindenféle korhoz, alkalomhoz, ízvilághoz és napkitöréshez illő alkalmi ruhát látott, onnan meríthetett volna ötleteket. Na és ha meg volna, akkor talán egy nap alatt elkészülne bármelyik ronggyal? Légy komoly Glicerčik, nincs az a szabó, az a Renault vagy McLaren-Mercedes versenyistálló, ahol egy nap alatt elkészülhetne a megfelelő udvari belépő. De még egy fércmunka sem. S akkor? És akkor talán álljon oda érettségiző ruhájában vagy az egyetemi szerencsekosztümjében? Tán tologassa ide meg oda a vállfákat a szekrényekben, rámolja ki a fiókokat, turrja fel a ócskásokat, magához kapva a ruhákat, mint egy idióta amerikai operett filmben? Illegesse magát, kérjen kölcsön egy kardigánt Csiritől és egy fülbevalót Csáritól? Cipőt Icukától, bugyit Hercig Mónikától, zsabós csipke blúzt Kapitány Anni nagynénjétől, Serke Cunamitól?

Szóval ülj le Glicerčik, és gondolkozz, azzal a hülye fejjel, ha már Tunger Lajit akarod látni! Ülj le és gondolkozz, amíg fehér lesz a varjú tolla! Ez a gondolatfoszlány, vagy inkább vaktában kilótt történy telibe talált.

Hófehér ruhában indult útnak. A vállára terített egy stólat (fehéret), szoknyáját felslingelte és fehér cipőjében úgy lépegetett az udvaron át a kapuig. Itt már várta gépkocsi, beültették, a szemét fehér kendővel kötötték be. Még oda is vetette az egyik testőr-kísérő, ezer szerencséje szenyorita, hogy fehérbe öltözött.

Miért, különben mi lett volna? Lemeszelnek?

Ezt nem kellett volna, a hangulat megfagyott. Amúgy sem volt különösebben bensőséges, baráti, elvtársias vagy meleg és jó hangulatú, hogy a politika szavajárásával éljünk, de erre tulajdonképpen semmi szükség nem volt, hiszen ebben az ügyletben a politikának még a lehelete sem érződött, különben is Jucika behunyt szemmel is megérezte, jobb, ha tartózkodik az egyénieskedéstől, még elszúrja a Tunger Lajival való találkozást, aztán ezek a hülye marcinyákok kiteszik egy lakatlan spanyolajkú szigeten.

Inkább arra figyelt, hogyan találhatná ki a zajokból, fékezésekből, kanyarokból, merre is tartanak. Egy helyen határozottan azt érezte, hogy az I. Ramszesz sétányon járnak Kairóban, a tevék összetéveszthetetlen trappolását vélte kivenni az

utcazajból, máskor mintha a Champs -Elysées forgatagát szeltek volna át a Place de la Concorde közelében, szökőkút csobogást hallott, csilingelő szánokat, holott még csak novemberben voltunk. Csak nem vagyunk máris Szibériában? - kérdezte ösztönösen, női csacsakassággal.

Ülj nyugton, vagy kirakunk egy lakatlan szigetre.

Az Ob vagy a Jenyiszej közepében? Különben mindegy, úgysem tudok oroszul.

Majd megtanul a szenyorita, mondta most egy másik ismeretlen hang. Durva rekedt hang, mégsem volt ellenszenves. Csak a kelleténél nyersebb. Mint aki nincs szokva szónoklatokhoz. Tud parancsolni. Gligerčik Jucika úgy tippelte: ez már maga Tunger Laji lehetett.

Megálltak. Egy dombtetőn, érezte, hogy a jármű lejtését követve neki is hátra kell dőlnie. Még nem érhetek fel teljesen. Valószínűleg szűk utcában vesztegelnek, a közlekedési lámpa színe változására várnak. Kiszállították. Még most sem vették le a szemérlő a kendőt. Kétfelől karoltak belé, akárha az özvegyet kísérenék oda a sírhoz, hol hősi halott férje fog nyugodni. Zászlóval letakart koporsó. Ágyútalpakon áll a gyászos ravatal. Dísszázad, huszonegy ágyúövé és a többi hősi bohóctréfa.

Három vagy négy lépcsőn mentek fel. Rossz lépcsők, kopott a szélük, lekerekedett a sok talptól, gübbenőt is csiszoltak bele az évtizedek. Éppen úgy, mint a Gligerčik háznál.

Bevezették egy helyiségbe. Konyhaszag. Hűlő krumplipaprikás. Leültetik.

Várjon reánk, mondták és kicsoszognak a szobából, a konyhából, abból a helyiségből ahová bevezették. Kinyújtja a kezét. Egy pohárba ütközik.

Gligerčik Jucika két óra múltán (egész pontosan 127 perccel később) oldotta le a kendőt, mert elfelejtettek érte jönni. Csak próbát akart tenni, figyel-e kamera vagy más kémműszer, hiszen, ha a kendőt bontogatni kezdi, azonnal reagálnak valahogyan. Tunger Laji figyelte őt a közelből. A szomszéd szobából, egy garázsból, magasletről, a trónterem kukucskálójából. Semmilyen zajt sem hallott, sem biztató, sem tagadó választ nem kapott, amikor félóránként feltette a kérdést: van itt valaki?

A saját konyhájukban volt. Valaki elmosogatott, rendet rakott, a konyha ki volt meszelve, a kályhát megtisztították az évezredes lerakódásoktól. Az asztalon tizenkét személyre terítve. A holnapi ebéd a kályha szélén hűlt. Krumplipaprikás rengeteg lókolbásszal. Szegedi barikával. Vagy kalocsaival? Van ennek még jelentősége?

Az asztalfőn ült. Apuka és anyuka elutazott Madridba egy kutyakiállításra. Ez volt betűzve a jégsekreány üzenőmágnese alá.

Előtte egy másik kisebb, személyesen neki írott message:

Köszönöm, hogy meg akart velem ismerkedni. Sajnálom, hogy erre nem kerülhetett sor. Ami késik, nem múlik. Addig is fogadja el ezt a konyhát és őszinte nagyrabecsülésemet, kézsókomat.

Ui. Ne keressen. Alkalomadtán még találkozunk. Már eddig is sokszor keresztetkék egymást útjaink.

És a névjegy hátoldalán egy öreg, zöldre festett gyermekkocsi képe. A félig lehúzott roletta mögül egy gyermekkéz intetet ki. Egyenesen Gligerčik Jucikának.

Ferenc Katalin
(Debrecen)
Épületek

Németh Péter Mykola

Pilinszky- emlékciklus

Halála 25., születése 85. évfordulójára

*Szent Jánosod ujján az a sejtés,
Mesterem? — Ó, jaj!
Van itt valami: azóta ismeretlen.
(n.pm. Leonardo)*

É V E L Ő

Halálúzó ragyogásban.
Csupaszon az ég alatt.

(helyzetjelentés)

Címzett: Bp., Hajós utca 1.

Kedves Mester!

Harmadnap múltán
engedelmére jelentem
hogy lenn és fenn
hogy fent és lent
hogy Ők ott ketten
N é m e t h és P i l i n s z k y
Budapesten
az Útnak két oldalán
egymással szemben
egymásra szegzetten
egymást átvérző
játékos örületben

...

Ők ott ketten –
per omnia
saecula
saeculorum
– in aeternum
Ámen!

(Farkasrét, 1981. június 4.)

MYSTERIUM CARNALE

Fabó Kingának, az ő szavaival is
egy újszülötthöz szólva.

(homlokéj)

Két elvakult szempár,
Egymásba égő ablakok.

(piros magány közepén)

Két mosolytalan sírszár
között a szerelem faltjait
már rég fölmeszelték.
A rejtett vörösek melege
hellyel kínál.
Átrétegződik a tavasz.
Tulipánok, rózsák zaja,
Szobrok szeletei a tájban;
Kimérák, angyaloszlopok,
Szárnyas ajtók és szárnyas ablakok
Naprakész angyalfelfogásban. –
Imát patakzó szájak.
Vérbokréták, fénycsokrok:
Krisztusiak és Krisztustalanok
Vad tömjénillatárban.
Freskóégre nyíló rózsák, füstkaméleonok.
Fagymintázta frízek, fugák, ívsorok
Hasadt harmóniában.
Apokrif dallamokat visszhangzó testtemplomok,
CsontVárkoponyák. TüdőKatedrálisok:

Al – le – lu – ja, al – le – lu – ja.

(víz és kereszt...)

*„Introítus a testmelegbe.
Glória a forró rostokon.
Könyörgés csillapodásért,
Áldozat a jéghideg oltárokon.”

Al – le – lu – ja, al – le – lu – ja, al – le – lu – ja.

Most egyszerre történik az
és ugyanaz.

Hamlet égszínkék.
Hamlet szomorú.
Al – le, al – le - lu - ja.

(ez már a szemhéj nélküli hajnal)

a horizonton

kibékíthetetlenül

a derengés.

(Vác – Budapest >< 1987 - 89.)

(* Idézet: Tűz Tamás azonos című verséből)

AZ ÚR IMÁJA 2000-ben

*„az emberek elhagyták Istent,
most Isten hagyja el a világot.”**(Babits modern próféciája)**„ez az a föld, amit Isten elhagyott”**(Pilinszky János)**„... az Isten meghalt!”**(Nietzsche)*

Mi Atyánk, aki ma nem velünk,
 aki ma nem velem, – úgy lehet
 a mennyekben is ellenünkre vagy!?
 Így ne szálljon alá orcadnak országa;
 Mindazon által legyen a te akaratod szerint,
 szenteltessék meg a neved is;
 és jöjjön el végre jószágodnak ígérete,
 miképpen a földiekben,
 azonképpen az égiekben is.
 Mindennapi kenyerünket add meg nekünk;
 és bocsásd meg a mi f é l e l m e i n k e t,
 miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk jövőknek,
 és ne végy minket a rosszba, kárhozatba,
 de őrizz meg a jóra, igazra;
 és ne vezess minket a s e m m i b e,
 de szabadíts át a m i n d e n s é g b e,
 mert te vagy az az erős és igazságos,
 aki, most és mindörökké megteheted.
 Ámen.

P A S S I Ó

Talán egy pohár víz
 megfeneklő tükre;
 de úgy is lehet –
 az esthajnalok
 halálos nyugodalma
 tudná csak elfeledtetni
 a K É P E T:
 azt az irtóztatóan szépet,
 amidőn egyszer...
 ahogy majd újra
 felmagasztosul
 egy csecsemő sírásával
 a krisztusi végítélet.

IN EXTREMIS

„... torkod mint egy kiszáradt kráteré
 cserepes szádnál csak napfoltra nyíló pupillád szürkébb és merevebb
 ahogy ott halottfehéren fetrengsz minden olyan gyenge kedvetlen távoli
 de abban a nagy-nagy melegségben szerelemmel az anyád mellett fekhetsz
 ringatózás van mindenütt — minden fénylik osztódik és forog
 erre néma állatokat hívogatsz
 az egyik szétszedni készül a másik majd összerak
 s mint élő célpont úgy lüktet
 tested zsákutcájában megtér előttük a Nap
 véreink sztrádáin óriás Szkarabeuszok már a földdel játszanak
 „ g e b e s z t ó a t l a s z i p r ó b a ” az utolsó roham előtt
 az építkező romok között iszonyú lenne most fölriadnod.”
 (1981.)

(Vendégszövegek: G. J.: *Vadnarancsok c. élettörténet-rekonstrukciójából* és D. K.: *Naplövő c. kötetéből*)

T A M Á S

Már nem igazak ezek a szavak:
 ■ — Bűn és bűnhődés —
 ■ TE
 ■ a kereszthez háttal simuló alak
 ■ az ötödik stigmát szíved alatt
hitetlenségemmel én ejtém!?

ARS POETICA

(Hommage
 a' Pilinszky)

Már semmit sem tudok.
 Csak ragyogni. Tündökölni
 a kirakatok előtti napsütésben.
 Melegedni és fölengedni
 legvégül, akár az üdvözültek.

Elnézni – mielőtt a teljes
 feledést kiérdemelném.

Falvai Mátyás

Kelenföld, december 24.

A New Orleans Blues Brubeck-kel és Mulligannel. Azok közé a zenék közé tartozik, amelyek hallgatása közben menthetlenül megérzed, hogy ember vagy, és ez eléggé lerohaszt. Van még néhány ilyen. A Goldberg-variációk Bachtól vagy éppen a Requiem Mozarttól. Annyira, annyira, ANNYIRA rohadt egy érzés, amikor valaki a képedbe vágja mindezt, mi az: embernek lenni, mi az: halandónak lenni, mi az: magányosnak lenni. Belenyomja az orrod, mint a kiskutyá orrát saját ürülékébe, hogy véletlenül se felejtsd el. Az a fajta zene, amit belélegzel, magadba szívsz, de nem, nem te szívod magadba, ő issza be magát beléd, és érzed, rá kell gyújtanod, vagy töltened kell egy pohárral, vagy ütnöd-vágnod kell, vagy valami örülséget kell tenned, ordítanod, gyújtogatnod, kárt tenned valakiben, kárt tenned másokban, kárt tenned magadban. Örült ostinatóival egyre csak sulykolja beléd igazát, és nem bírod figyelmen kívül hagyni.

Az Indiánnak pont ez kellett, annyira hányt már mindentől, a karácsonytól, az emberekből, legfőképpen pedig a tévéből, a zenélő képeslapokból, a bevásárlóközpontok hangszóróiból és a mobiltelefonokból szakadatlanul és agresszíven szennyező Jingle Bells-foszlányokból, az Élet szép meg a Rudolf, a piros orrú rénszarvas meg a Karácsonyi Ének 50-es, 60-as, 70-es, 80-as és 90-es évekbeli, A-, B-, C-kategóriás filmfeldolgozásaiból, ebből a trágya időből, az ezüstösen csillogó, lassan olvadó hó- és koszkupacokból, a folyamatosan szemerkélő havas esőből, a karácsonyi stresszből és a folytonos lelkiismeret-furdalásból, amit a meg nem vásárolt ajándékok, fel nem hívott ismerősök, megválaszolatlan karácsonyi lapok gerjesztenek.

Szüksége volt erre a zenére, szüksége volt Brubeck vad ostinatóira, Mulligan egykedvűségében is kegyetlenül őszinte bariton-szaxofonjának gyomorból jövő ugatására. Szüksége volt arra, hogy valami végre igazi legyen, őszinte és emberi, ha mégoly kíméletlen és lohasztó is. Az ujjnyomoktól opálos konyhaablakon keresztül szemlélte az acélszürke, késődelutáni Kelenföldöt, betonházaival, forgalmas főútjával, lerobbant embereivel. Kezei közben automatikusan tekerték el a fehérrumos üveg nyakát, kerítettek egy nagyjából tisztára mosott poharat, öntöttek egy derekas mennyiséget a pohár aljára, vágta hat szeletbe egy zöldcitromot, szórtak a pohárba egy-két kanál tört jeget, öntötték le cukorsziruppal, és öntötték fel az egészet szódával. Az első korty a jégheideg italból paradox módon azonnal felmelegítette: lassan engedni kezdett a megmagyarázhatatlan szorongás, gyomrában is olvadozni látszott a jókora feszültséggóc. Most rá is gyújtott, és lassan egészen megnyugodott. Régóta nem tudta már eldönteni, azért iszik és dohányzik-e, hogy feloldja a folyamatosan kínzó szorongást és feszültséget, vagy azért szorong-e állandó jelleggel, mert iszik és dohányzik. Az is igaz, régóta nem is érdeklí annyira ez a téma. Nyugdíjas, egyedül él, nem nagyon jár el emberek közé. Kinek akarjon megfelelni, kinek akarjon bizonyítani? Kinek akarja bizonyítani, hogy jól van. Ha egyszer szarul van.

Rápillant a konyhaasztalra, a becsomagolásra váró ajándékokra, összevonja szemöldökét és kiissza aznapi első poharát.

Rettenetesen küzd az ajándékokkal. Pedig idén igazán igyekezett kitenni magáért. Még sohasem járt a fia családjánál. Nem jutott eszébe, vagy nem volt kedvük meghívni őt. Esetleg kínosnak ítélték a jelenlétét, vagy csupán tartottak tőle, hogy részeg lesz és mindenkit kioktat vagy tapintatlan megjegyzéseivel kínoz. Most valamiért meghívták. A fia, a menyé és az unokája. A bevásárlóközpontban erején felüli számításokat végzett arra nézve, hogy hány éves lehet az unokája, milyen ajándék illik hozzá. Úgy számolta, '90 körül született, ezek szerint most körülbelül tizenöt-hat éves lehet. Egy Szabó Lőrinc-kötet? Abból nem lehet baj. Ha nem érdeklí, majd az apja örül neki, Géza mindig is szerette a verseket. A fiának egy művészeti album. Szecesszió? Expresszionisták? Avantgarde? Egy nagybányai gyűjteményes album tökéletes lesz. Nos, a menyé, a legnehezebb dió. Unokája társaságát ugyan nem vonta meg tőle a fia, hiszen mégis csak a vére, de Zsuzsannával nem nagyon engedte össze őket. Tudta, hogy úgysem állja meg valami gonosz, nőgyűlölő megjegyzés nélkül. Pedig megállta volna. Zsuzsannát szerette, tisztelte és félt tőle. Annyira szép volt és annyira okos. Mindig félt a szép és okos nőktől. Csak egyszer sikerült túltennie magát e félelmen: meg is házasodott. De a félelme továbbra sem szűnt meg, és ez meggátolta abban, hogy férfiként viselkedjen, úgyhogy a feleség szépen lelépett egy férfival, aki hajlandó volt kínozni, ezért aztán halálosan bele is szeretett. És hogy ha már leléptek, hogy ne végezzenek fél munkát: egyenesen Miami-be költöztek. Vagyis meghaltak, legalábbis számára. Egy ír krémlikőr, veszélytelen és minden alkalomra illő ajándék.

Az album és a verseskötet becsomagolása még csak-csak. Na de hogyan csomagolsz be egy hasas palackot. Ráment az egész délután. Ráment három pohárnyi rumkóktól. Fél doboz cigaretta. Közben Brubeck örült ostinatói és

az idő egyre sürgetett.

Akkor érezte utójára ezt a tétovaságot, mikor gyerekként készülődött a karácsonyra. Mamikának egy illatos szappant vásárolt, nagymamának néhány szentképet a karmelitáknál (akkor még Győrben éltek), Padovai Szent Antal, karján a kisdeddal, a Szűzanya kék és fehér lepelbe öltözve és a Könnyező Szűz Mária reprodukciója. Apjának pedig egy gyönyörű, sárgaréz patikamérleget. Hónapokon át gyűjtött rá, olyan szép volt, és annyira kedvében akart járni apjának, bele sem gondolva, hogy egy brácsista mit is kezdene egy patikamérleggel. Na hát az a mérleg feladta a leckét, már ami a csomagolást illeti. Mikor Szenteste az ajándékozáásra került sor, büszkén nyújtotta át apjának a gyanús küllemű pakkot. Apja kicsomagolta, némán megforgatta kezében, felmérte a mérleg értékét (látszott rajta, hogy nem olcsó darab) és hasznát (egyértelmű volt haszталansága), s kitört atyai fájdalomban: „Hogy a guta meg ne üssön!..”, majd látva fiacskája lefelé görbülő száját, megennyhülve kiigazította magát: „...Örömünkben”, és rámosolygott egyetlen hülye fiára, az pedig szép lassan elhitte, hogy büszke lehet ajándékára, mert onnantól mindenki azt bizonygatta, milyen csodálatos, praktikus, leleményes ajándék ez a patikamérleg hiszen például egy csomó dolgot le lehet rajta mérni.

Ebből az emlékből merít erőt. Ha egy patikamérleget sikerült becsomagolnia, ami – bárki beláthatja – cseppet sem könnyű feladat, csak elboldogul egy palack krémlikórral. A munka végeztével elégedetten tölt magának egy utolsó pohárral, utolsóval, mert este nem akar szegényt vallani és ráerősíteni a családban róla keringő, egyébként cseppet sem alaptalan, vélekedésekre.

A zuhany alatt tovább emlékezik. A régi, az igazi, az emberi, a valóságos karácsonyokra. Győrszigeti lakásukra, négy méteres belmagasságával, dohos, nagyon múlt századi, nehéz illataival, Nagymama vajtól nehézkes, gejl süteményeivel, nehéz testű bútoraiival, a nehéz testű Nagymamával. Karácsonykor éjféle mise: nővére hegedült, ő az orgonán kísérté – apjuk mives sicilianóját játszották, évről évre osztatlan sikert aratva vele. Otthon már várt az angyalhajjal, habcsókkal, aranyló diókkal, házi készítésű szaloncuccokkal ékesített karácsonyfa, csipetős, alumínium gyertyatartókkal, aranyló ötágú csillaggal tetején. Szertartásosan körülállták a karácsonyfát, meggyújtották apró, csavaros testű gyertyáit, Nagymama elszónokolta éves karácsonyi imáját, mely mindig a család legidősebb tagjának tiszte volt – Nagymama halála után apja vette át a megtisztelő stafétát -, s melyben hálát adott a Jóistennek mindazért a gazdagságért, boldogságért, egészségért, amivel bennünket megáldott, jóllehet sem igazán gazdagok, sem teljesen boldogok, sem túlzottan egészségesek nem voltunk, megemlékezett távollévő rokonainkról, „fajjainkról”, ahogy ő mondta, mind a Wittmann- oldalról (anyja ága), mint a Járókák oldaláról (apja családja), és halottainkról is, akik most nem lehetnek velünk, de odafentről lenéznek ránk, és emlékeinkben velünk maradnak halálunkig, és adj, Uram örök nyugodalmat nekik és az Örök Világosság fényeskedjék nekik, azután mi is imádkoztunk, a Miatyánkot természetesen meg az Üdvözlégy Máriát, aztán mindannyian énekeltünk, a Pásztorok, pásztorokat és a Meeennybőla zhangyalt, meg hogy Jajde szépa karácsonnfa, amelyhez apja csodás, férfias baritonja adta meg az alaphangot. Sláger volt még ilyenkor az O, Tannenbaum is, de ennek éneklése sosem korlátozódott a karácsonyra, apja, ha jókedvében volt, például mikor Citroën Kacsájával döcögtek Zamárdi felé, a nyár kellős közepén is képes volt rázendíteni: O, Tannenbaum, O, Tannenbaum... Innentől csak dudorászott, mert a szöveget idáig sikerült elsajátítania, de a lényeg az, hogy az O, Tannenbaum ilyenkor karácsonykor sem hatott karácsonyibbnak, mint az év bármely más szakában, mikor az apjának éppen jó kedve kerekedett.

Imádkozta azt a lakást, ahol három generáció élt együtt, de ha a falakra sűrűn felszegezett képeket is figyelembe vesszük – táblás fotók, realista arcképek hajdan volt Wittmannokról és Járókákról -, akkor még több is mint három nemzedék. Az egész Knézich utcai ház szegényes volt, komor, de valahogy mindennek meg volt adva a módja: a ma már lehetetlenül nagynak tűnő belmagasság, a homlokzat ornamentikája, mely a tizenkilencedik századi építész lányának arcképével volt ékes, a kopott, de előkelő, intarziás bútorok, az igézően kacskaringós formákkal díszített, szecessziós Singer-varrógép, melynek pedáljait annyira szerette gyerekkorában taposni, mit sem törődve a Nagymama intelmeivel és azzal, hogy így elszakad a belefűzött céna, az ősrég pianínó, a rászerezelt sárgaréz gyertyatartókkal, vékonyra kopott, elefántcsont, olykor beragadó billentyűivel, az elragadóan nyomott, századfordulós kottákkal: Bach kétszólamú invenciók, Debussy zongoradarabok, aztán a kicsit későbbiek: Bartók Mikrokozmosz, hiánytalanul, Prokofjev, na és az elmaradhatatlan Lisztek és Chopinek, a zongora mellett az üveges könyvszekrény a Hóman-Szekfű ötkötetes Magyar Történetével és Tolnai Világlexikonjával (A-Bad, Bad-Bur, Bur-Don, Don-Fel, Fel-Góz, stb.), mellette természetesen a Révai is, indigókék köteteivel, meg egy jó nagy stóc Tolnai Világlapja (ha kinyitottad, rögtön tűszzentened kellett a portól, ami belőle áradt), az a megszámlálhatatlan csipkézett terítő és porcelán csetresz, amiről a ház asszonyainak az a rögeszmés képze volt, hogy ettől lenne szép a lakás, pedig csak a baj volt vele, a hímtett zsebkendők (Ó, Egek, menyí mindent elárul arról a korról egyetlen hímtett zsebkendő!), az agyonkeményített damasztabroszok, melyeket rendre lecsöpögtettünk a családi vidámságokon nehéz zsírokkal, és mind-mind az a sok

száz apró kincs, amitől egy gyereknek izgalmas lesz egy lakás, rejtett zugokba suvasztott, barnás szélű szerelmes levél-kötegek, kék szalaggal átkötve, lexikonokban préselt rózsákkal ékítve, Wittmann-Nagymama öröksége, a Wittmannok arcképcsarnoka, egy kék bársonnyal bevont, arannyal hímzett fotóalbum, régi táblás fotókkal...

És maga a Nagymama, akit valamikor a hatvanas években (tehát már hetvenes éveik közelében) elűtött egy teherautó, úgy, hogy minden csontját eltörte, mégis életben maradt, és még ráhúzott vagy harminc évet. Aki elmaradhatatlan karácsonyi imáival mindig, a legrosszabb időkben is képes volt karácsonyi hangulatot és ájtatosságot varázsolni a lakásba, hogy az Indián (akkor persze még nem Indián, csupán Palika) egyébként ateista édesapja, kétségbe esett a Nagymama halála utáni első karácsonykor, hogy akkor most hogy lesz karácsony, a Nagymama imája nélkül, és minden jobb meggyőződése ellenére maga állt fel, hogy megemlékezzen halottainkról, az Örök Világosság fényeskedjék nekik. Nagymama, akit kiskorában a Palika véletlenül meglesett öltözködés közben, mikor észrevette őt, mellei elé kapta kezét, elfordult, és átrohant a másik szobába, Palikához pedig nem szólt egy héteg egy szót sem. A mai napig nem tudja elfelejteni a majd hetvenéves Nagymamának azt a tizenöt éves lánykákra jellemző szűzies mozdulatát, mellyel ráncos testéhez képest meglepően fiatalos és feszes mellét eltakarta, és fűgén átrohant a másik szobába.

Valahogy mindez eszébe jut a zuhany alatt, valahogy mindez eszébe jut a karácsonnyal kapcsolatban. Talán mert a karácsony azóta nem szép és azóta nem szent számára, amióta győrszigeti lakásukból Budapestre költöztek, mert az apja, meglepő módon, negyvenéves fejjel, az Operaházban kapott állást, ami persze akkor különösen jó pénznek számított, legalábbis jobb pénznek, mint Kodály-módszerre tanítani a zabolátlan romagyerekeket a Kossuth-utcai elemi iskolában.

Most a szokásosnál körütekintőbben borotválja barázdás arcát, fésüli hátra és köti lófarokba vacak, ritkás haját. Vicsorogva megszemléli fogait: a jobb felső karéj szinte teljesen hiányzik a fogsorából. Már régóta nem érezte, hogy ez fogyatékoság lenne, de most hirtelen hiányoztak azok a fogak a jobb megjelenéshez. Majd megpróbál nem mosolyogni. Amúgy sem szokása.

Már a Móricz Zsigmond körtéren leizzadt és csatakos volt, és érezte, hogy semmi nem lesz az operettesen fess antréből. Átszállt a hatosra, igyekezett nem hozzáérni a többi leizzadt és csatakos és nem kevésbé feszengő emberhez, de valahogy nem sikerült kikerülni toladó érintésüket, pálinka-, fokhagyma és testszagú kipárolgásaikat, és ha lehet most még egy fokkal mocskosabbnak érezte magát. Közben agresszíven kacskaringóztak elő a mobiltelefonokból a hányásig ismert Jingle Bells-dallamok, és a villamos egész hosszában röpködtek a ványadt „Boldog karácsonyt”-kívánságok, kit akartok átverni? Az egyik megállóban jól látta, hogy egy az ilyenkor szokásosnál is részegebb férfi bámul egy karácsonyi égősorral mértéktelenül telezsúfolt kirakatot. Csak áll, tántorogva, kissé hátradőlve, kezeit is hátrafelé lógatva, és megigézve, mint valami mennyei jelenést, csodálja a tüneményes kirakatot. Neki már megjött a Jézuska.

Tétova zavarban nyomta meg a kapucsengőt a méregdrága belvárosi bérház kapuján. Míg a válaszra várt, tenyerét szája elé téve ellenőrizte leheletét, mely az útközben vásárolt mentolos rágógumitól és az este folyamán elfogyasztott rumkoktélektől most már nem csupán alkoholos, hanem egyenesen unikumos lett. A lépcsőn fölfelé baktatva, zakatoló szívvel állapította meg magáról, hogy a kívánatosnál mintha egy kicsit részegebb lenne.

Az ajtóban várta már a fia, futó mosollyal kísért aggodalom tükröződött arcán. Aztán mintha kicsit megkönnyebbülten konstataulta volna, hogy azért nem itta le magát totálisan, míg ideért. Az Indián kezét fogott a fiával, félénken átölelték egymást, nem tudván eldönteni, nem túlzás-e azért ez egy kicsit. Az Indiánban megint átfutott a gondolat: miért van az, hogy a fiúk mindig jobbak az apjuknál. Aztán ugyanazzal az érvel cáfolta saját tézisét, mint minden alkalommal, ha itt kötött ki: hiszen ő például nyomába sem érhet az apjának. Ellenben az apja magasan túltett a nagyapján. Szóval inkább arról van szó, hogy a gének egy-egy generációra összekapják magukat, aztán annyira kimerülnek, hogy egy újabb generációt pihennek. Hát az Indiánnál éppenséggel igencsak megpihentek, Gézánál viszont nem végeztek fél munkát. Nagyszerű, félvér gyerek, a maga száznyolcvan centijével, izmos testével, hollófekete hajával, lányos arcával, melyet mégis robosztusan férfiasá tett az ujjnyi vastag, hollófekete szemöldök. Megjelenésében ötvöződött a Wittmannok kimértsége és szelídsége és a Járókák egzotikus cigánysága, a primás karizma. Olyan tökéletes, és mégsem unalmas. Ha egymás mellé álltak, maguk is kételkedni kezdtek benne, hogy egy vérből valók.

A lakásban szétnézve kezdett eluralkodni az Indiánon a már-már sikeresen száműzött szorongás. Géza építész volt, jó állásban, jó pénzért, Zsuzsanna, a felesége pedig belsőépítész. Ennek megfelelően profi módon, meghökkenítő ízléssel és gazdagsággal varázsolták mintegy belvárosi palotává a két lakásból egybenyitott teret. Zavartan kérdezte meg, hogy levegye-e a cipőjét, pedig nem volt szokása; akinek nem tetszik cipőstül, az ne hívja meg magához.

A nappaliban már várta a menyé és az unokája. Figyelmesen felálltak a kanapéról, és sugárzó és mosolyogva siettek elébe, hogy üdvözlőjék. A gyönyörű nők láttán kezdte elviselhetetlenül érezni magát. Ennyi tökéletességhez, ennyi szépséghez, ennyi kiegyensúlyozottsághoz rég nem volt már szokva. Hirtelen, a két lélegzetelállító nő szemében

meglátta a tükörképét, azt a tükörképet, mely sokkal hitelesebb képet nyújtott róla, mint a koszhardt kelenföldi előszobatükör, melyben még elviselhetőnek találta az arcát, a küllemét, majdhogynem elhanyagolhatóan azt a kis hiányoságot a fogsorában, elviselhetőnek találta az életét. Semmiképp nem jónak és szépnek, de legalább kibírhatóan.

Kiszáradt a torka, és kezdte hiányolni a saját lerobbant életét, ahol nem kellett illedelmesen viselkednie, s ahol most nyugodtan tölthetne magának egy pohár italt, hogy jobban érezze magát, és nem kellene azzal törődnie, hogy ki mit szól hozzá. De erőt vett magán, összekapta kissé akadozó nyelvét, és mindenkit illően, már-már úriemberhez méltón üdvözölt és közben csak arra figyelt, nehogy túl feltűnő legyen a foghíja.

Nem nagyon fogta fel az ezt követő néhány órás beszélgetés tartalmát. Túlságosan lekötötte, hogy ne zökkenjen ki a régóta mellőzött és most a vártnál is fárasztóbb normalitásból, és túlságosan lekötötte a csinos és ápolat, tiszta és sugárzó nő látványa, valamint az arra irányuló igyekezet, hogy ne gyűjtson rá és kibírja anélkül, hogy kér egy pohár italt.

Az ajándékokkal nagy sikert aratott, legalábbis Gézáék tapintatos megnyilvánulásai alapján. Ő maga egy CD-t kapott fiától, Mozart Requiem, New York-i Filharmonikusok, egy kordzakót menyétől, ami ugyan kicsit bő is volt, meg kicsit hosszú is, igazság szerint egyáltalán nem passzolt rá, de azért szép volt, valahogy Zsuzsanna emlékezetében nagyobbak és férfiasabbnak tűnt, de hát volt vagy tíz éve is, hogy utoljára találkoztak, akkor még lehet, hogy tényleg nagyobb és férfiasabb volt. Zitától, az unokájától egy inka csontkarkötőt kapott, mivel egy kézműves boltban dolgozott a gimnázium mellett, és úgy gondolta, hogy egy vagány zenész nagyapának jól fog állni az ilyesmi. Indián rögtön fel is csatolta, és bár nevetségesen állt törekeny csuklóján a durva nagy karkötő, rögtön meg is esküdött, hogy soha nem fogja levenni, még fürdés közben sem. Meglepően jól sikerült elhíttetniük magukkal, hogy ez egy szép és normális család szép és normális karácsonya. Gézáék, úgy tűnt, hálások voltak neki azért, hogy eddig nem rendezett balhét, bár tudták, bármelyik pillanatban kiszaladhat a száján egy olyan bántó megjegyzés, amilyenre csak ő képes, az emberismeretével és éleslátásával, ugyanakkor egy kicsit feszélyezte is őket, a nagy önfeledtségben most már egyre gyakrabban kivillanó, hiányos fogsor látványa. Indián felbátorodva az este eddigi, várakozáson felüli sikerén, engedélyt kért, hogy az erkélyen elszívjon egy cigarettát. „Mérgezed magad”- hangzott fiától a kötelező intelem, amitől, mint mindig, az Indián úgy érezte, nem ő az apa, hanem ő a fia hülye kis fiacskája, akit időnként meg lehet feddeni egy kis erkölcsi, egészségügyi vagy bármilyen más intellemmel. És mint mindig, hihetetlenül ingerült lett. A nyitott erkélyajtón keresztül direkt befelé fújta a füstöt, hogy egy kicsit visszavágjon, és egyre jobban éledezett benne a kisördög. „Egy italt hozhatnál nekem, fiam”, mondta, Géza pedig magában: „Nnna, kezdődik”, majd hangosan: „Nem vagyok benne biztos, hogy el kéne rontani ezt a szép estét”. „Nem értem, miért rontaná el egy pohár ital, egyébként pedig ha Zitának szabad” – és a krémlikórt kortyolgató unokája felé bökött – „akkor nekem sem árthat”. „De igenis árthat”- Géza. „Akkor hát ártson!” – Indián. Ezt már kimondottan ingerületen mondta, úgyhogy Géza úgy látta jobbnak, ha kitölti neki az italt, megelőzendő a veszekedést. Rumos kóla: sok-sok kóla, nagyon kevés rum, citromkarika. Hátha elég lesz ennyi.

Persze nem volt elég. Az első után jött a második, a társalgás egyre darabosabb lett, egyre kínosabb, csak Zita élvezte a helyzetet, bátorítást érzett nagyapja iszogatózásában, és ő is egyre többször töltötte után krémlikóros poharát, mignem elég rendesen becsípett, olyan bájosan, olyan ártatlanul, ahogy csak egy tizenhat éves lány tud, és Indián kezdte nagyon nagy szarnak érezni magát, amint azon kapta magát, hogy a szőnyegen kamaszlányosan kuporgó unokáját stíroli, és nem bírja levenni a szemét a lány fenekén lecsúszott nadrág alól kikandikáló, három puszta pántot sejtető tanga vonaláról, ráadásul ezt még fokozta a Géza feleségéből áradó villogó szexualitás, az érett, de még fiatal női báj, a két nő elragadó tisztasága és nőisége, az éledező és a zenitjén lévő nőiség, a hiánytalan és csillogóan fehér fogsorok, a szemérmesen felöltöztetett puhaságot és melegséget ígérő idomok, hiszen olyan rég volt már női társaságban, hacsak az alkalmi nyugdíjas hankikon nem számítjuk a zenekar fonnyadt női tagjait, olyan szokatlan és brutális volt ez a szobában cikázó, parfümgőzös szexualitás, a női jelenlét ezen nyugtalanító, még inkább felkorbácsoló atmoszférája, és hiába próbálta megértetni magával, hogy ez a két nő a menyé és az unokája, a vérei, legalábbis nagyjából, nem, nem és nem, ő csak a nőt érezte bennük, ő csak a NŐT érzékelte az egészből, lassan, igen, a saját unokája fenekének ijesztően felpiszkáló látványától és igen, a saját menyének ígéretes dekoltázsától kezdtek emlékezni az érzékei, kezdett emlékezni a bőre, és csak most döbbent rá, hogy milyen eszméletlenül rég volt, hogy valaki megérintette, nem csak úgy, barátian, vagy véletlenségből, vagy a villamoson nekiütődve, hanem úgy, igazából, hogy őt akarja megérinteni és a testét akarja megérinteni valaki, egy nő, hirtelen emlékezni kezdett a szája, a nyelve, az ajkai, és a nyálmirigyei is, melyek most örült menyénységben fröcskölték tele a szájüregét a meleg, nyúlós anyaggal, emlékeztek fogai is, még az a hiányzó fél karéj is, hogy az amputált végtag is viskethet még évek múltán is, örületbe kergetve tulajdonosát, emlékeztek fogai is, milyen is az, gyengéden és óvón, mégis akaratosan és mohón harapni az illatos, hófehér, kifinomult női bőrt...

Borzalmas érzés volt időről időre szembesülnie a fiával, a fia tökéletességével. Bárhogy igyekezett büszke lenni Géza nagyszerű egzisztenciájára, éles eszére, párját ritkító fizikumára, tiszta jellemére. Bárhogy igyekezett. Nem ment. Ehelyett a folyamatos irigységet érezte. Miért van az, hogy aki jó, az szép is? És miért nem lett ő se jó, se szép, miért lett ő pusztán selejt: árnyéka apjának, paródiája a saját fiának.

Hát igen, az apja. Az apja. Apa. Apu. Papika.

Bálványozta őt, mindenestül. És volt is rajta mit bálványozni: sudár alkat, fenségesen cigánybarna bőr, pedáns megjelenés. Porcelánnadrág, lenvászonzakó, patyolatfehér ing, vajszínű nyakkendő, patyolatfehér szalmakalap, tojás-színű Citroën, dukkózott lökhárítókkal. Első rangú Stradivari-kópia hegedű, lakkfekete tokban, egy ideig hollófekete, drótszerű, rendezett szakáll, mely lassan átfordult isteni csontféhérbe, ellentétben a hajával, mely egészen ötvenéves koráig fekete maradt, mint a szurok, eltekintve attól az egy tincstől homlokán, mely, ki tudja, talán a háború hatására, de már huszonhárom éves korában fehérbe fordult. Gáláns modora mindenkit lefegyverzett, gyanakvó magyart, nemtörődöm cigányt, megfontolt zsidót, győri, budapesti, szegedi, bécsi polgárt egyaránt. Indián Apjának, ifjabb Járóka Vilmosnak a szépsége és aurája minden földi halandót térdre kényszerített vallási, faji, politikai és egyáltalán bármilyen hovatarozástól függetlenül. Győrben legenda volt. Budapesten egyenesen félisten lett. Nem lehetett nélküle és együttese nélkül valamire való rendezvényt tartani. Operaházi munkáján túl létezett egy másfajta karrier is, az elbűvölő korhelyek, fáradhatatlan szerencsevadászok, visszautasíthatatlan szoknyabolondok karrierje is. Ha nők valaha valakit is zsánerre, társadalmi osztályra, férjezettségre tekintet nélkül elhalmoztak kitüntetett figyelmükkel, hát az ifjabb Járóka Vilmos volt. De tehettek ezek a nők bármit, kecsgethették bájaikkal, szemérmetlenül traktálhatták ezüst szivarkatárcával, mandzsettagombokkal és egyéb hasztalan csecsebecsékkel, soha nem voltak képesek felkapaszkodni arra a piedesztálra, ahol Wittmann Éva trónolt. Az Öreg minden elképzelhető módon körülrajongta elérhetetlen százsz kedvesét, Indián édesanyját, aki megteremtette Járóka Vilmos számára azt a gyermekkora óra irigylét, kiegyensúlyozott, decens polgári környezetet, ahová eljutni, már a Győr-menti, koszhadt putriból is áhítozott, s amely élete végéig az élni érdemes élet kereteit jelentette. Soha nem mulasztott el virágot vinni feleségének, még ha szemérmetlenül és korhely mód kora hajnalban is tért haza, s valami kis ajándékot, ha egy-két napnál hosszabb vendégszereplésekre utazott, akár itthon, akár külföldön. Ő persze vendégszereplésnek hívta és tekintette, számára a „hakni” szó ismeretlen volt, és ismeretlenek volt az éhbérért Ausztriába, Németországba tett, tizenkét órás, hűtetlen busszal tett utak és az azokat követő háromórás főpróbák után adott nyomorúságos koncertek. Akkor még megbecsülték a koncertet. Persze az is lehet, hogy nem a zenészeket becsülték meg jobban, hanem a zenészek becsülték meg magukat jobban. Persze ez így nem igaz. Hiszen Indián is megbecsülné magát, ha tehetné, de hát az albérlés havi ötven, a rezsi legalább harminc, amit alkoholra és cigarettára költ, az is van vagy húsz, és akkor már százezernél tartunk, és akkor még nem is ettünk.

De hogyan lehetne, ha mégoly parodisztikusan is, ha mégoly erőltetetten, izzadságszagúan, hamisan is, de legalább nyomokban hasonlóan utánozni azt, ahogyan szipkába tűzött szivarkával, fél kézzel és fél testtel ezüst fejű sétatárcájára támaszkodva szívta a dohányt és fújta ki, szabályos füstkarikák alakjában?

A halogén izzók jéghideg fénye még kérlelhetetlenebbül sulykolta bele Indián agyába a hasonlatot, mely egy boncasztal tárgyilagosságát idézte fel, s melytől nem tudott szabadulni a pazarul, de lélektelenül kivitelezett konyhában. A konyha – krómozott felületeivel, márvány utánzatú csempéivel, borzongató sterilításával – teljes mértékben alkalmatlannak tűnt egy igazán jó ízű ebéd megfőzésére, hát még egy kényelmetlenül mély apa-fió beszélgetés megtartására.

- Azt hiszed, olyan könnyű tétlenül végignézni, ahogy jóval idő előtt, szisztematikusan végzel magaddal?

- Azt hiszed, olyan könnyű végignézni, hogy olyan átkozottul és megmásíthatatlanul tökéletesek vagytok? És különben is. Mi az, hogy „jóval idő előtt”. Ezt talán csak rám bízhatnád, hogy szerintem az én életemmel kapcsolatban minek mikor van ideje!

- Apa, én csak egyszerűen nem vagyok hajlandó akár csak még egy pohárral hozzájárulni, hogy visszakerülj az intenzívra.

- Könyörgöm, te fasz! Itt már nem arról az egy nyomorék pohárról van szó! Hanem arról, hogy nem kezelsz felnőttként. Hogy kétségbe vonod a döntéseimet. Hogy állandóan ezt teszed. Hogy valami megfejtethetlen magaslatból szemlélsz és ítélsz. Hogy csak addig jutsz el, hogy inni rossz, ezért nem iszom, és aki iszik, azt megleckéztetem. De arra nem is gondolsz, hogy esetleg oka lenne, vagy hogy esetleg az lenne az oka, hogy egyszerűen inni jó, csak egy másfajta értékrend szerint, mint amit te prédikálsz.

- Ne haragudj, apa, de nem tudom, milyen értékrend szerint lehetne igazolni azt, hogy minden este a saját hányásodban alszol el.

- Mit tudsz te rólam? Honnan veszed ezeket a rissz-rossz amerikai sorozatokból kölcsönzött sztereotípiákat? Tudod te egyáltalán, miről beszélsz?

- Sajnos tudom. Szolgáltattál rá már elég példát.

Indián kezd elfáradni. Kezdi magát piszkosul rosszul érezni. Kezd megfulladni. Amit a fia mond, az marhaság. Azon veszi észre magát, hogy minden, amit egy józan ember mond, csak marhaság lehet. Tesz egy utolsó kísérletet.

- Géza, én úgy jöttem ide, hogy igyekeztem kitenni magamért. Tökéletesen tudatában vagyok annak, mit jelent az, hogy meghívtál az otthonodba, a családod körébe, ráadásul karácsonykor. Miért kell tönkretenned a gyanakvásoddal ezt a hosszú idő óta egyetlen esélyemet arra nézve, hogy normálisnak érezzem magam?

Géza is kezd elfáradni. Egyfelől úgy érzi, apjának akkor sincs igaza, és duzzadozik benne az anyja halála óta gyülemlő permanens düh, másfelől lefegyverzi apja őszintesége, és kezdi úgy érezni, hogy talán ő rontott el valamit. Hogy minderről – és nem csak erről az estéről – ő is tehet.

- Jól van, apa hagyjuk az egészséget, gyere vissza a nappaliba.

Indián ideges, elhárító mozdulatot tesz. Az előszoba felé veszi az irányt, lekapja a fogasról a kabátját, fel sem veszi – majd a lépcsőházban -, köszönés nélkül viharzik ki a lakásból, fia pedig áll a nyitott ajtóban, utána néz, ahogy betűródött kabátujjával viaskodva, kissé ingatagon rohan le a lépcsőn, és olyan tehetetlen üresség szállja meg, mint egy albérleti szobát, kiköltözés után.

Mozart: Requiem. Lacrimosa tétel. Már vagy huszadszor játssza le. Magával vitte az erkélyre a lemezjátszó távirányítóját, hátra sem néz, úgy léptet vissza minden alkalommal a Lacrimosára. Másik kezében az elmaradhatatlan koktélos pohár, hüvelyk- és gyűrűsujja közé fogva, hogy mutató- és középső ujjá közé éppel be tudja csíptetni a cigarettát. Még soha nem volt ilyen mélyen a zenében. Még soha nem volt ilyen mélyen, úgy általában. Nem tudott betelni a zenével, nem tudott betelni vele, egyszersmind nem tudta elviselni sem. Olyan kegyetlen, olyan őszinte volt most minden egyes hangja, nem, ez túl sok volt számára. Mégsem tudta abbahagyni. Még mélyebbre akart jutni, még mélyebbre a zenében, még mélyebbre, úgy általában.

A toronyház tizenötödik emeletén álldogált, az erkély korlátjának dőlve. Homályos tekintettel vizsgálta a kelenföldi városközpontot, és beteg fényeit. A felmérhetetlen mennyiségű beton és a közvilágítással megerősített éjszakai sötétség szürkés-lilás aurát vont a városrész fölé. Erőlködött, hogy ne nézzen le, persze minden eredmény nélkül. Ha az ember jó passzban van is, a tizenötödik emeleten akkor sem tudja elkerülni, hogy egyfolytában lefelé nézzen. Annyira más nézőpontot kap így az ember. Valahogy a magasság megtanít tisztán látni. Az Indián is úgy érezte, hogy az este folyamán számolatlanul magába diktált italok ellenére tisztább a feje, mint valaha. Számtalanszor nézett már így lefelé, az erkély korlátján keresztül, számtalanszor játszott el a gondolattal, milyen lenne átbillenni a korláton, ez alatt a majd húsz év alatt, mióta itt lakik, számtalanszor megtette ezt. De még soha nem volt ekkora tétje. Nem volt ekkora tétje annak, hogy az ember lenézzen. A sötét miatt alig látta a ház tövében elterülő parkot, a park növényeit, csak valami fekete, a szélről enyhén hajlongó masszát érzékelt.

Emlékezett rá, hogy néhány éve a tizenegyedikről ugrott ki egy nő. Ismerte a családot. A nő megvacsoráztatta a férjét és a fiát, elbeszélgetett velük, a gyereket lefektette, megvárta, míg fel nem hangzik férje otthonos hortyogása, azután kiment az erkélyre és levetette magát. Vajon kitervelte az egészséget? Képes lett volna egy fél napon keresztül színlelni, mikor jól tudta, hogy ezek az utolsó órák, melyket a családjával tölt? Vagy egyszerűen őt is az a félelmetes vonzerő hajszolta bele az ugrásba, amit az ilyen nagy mértékű szintkülönbség varázsa hív elő az emberből? Hogy milyen lehet az a tizenvalahány emeltnyi szabadesés. A tökéletes lemondás, tehetetlenség, tehát egyfajta szabadság érzése. A tehetetlenség, mely leveszi a vállunkról a felelősséget, mert hát ugye, zuhanás közben már nincs mit tenni.

Amikor a férje lerohant, állítólag már nem talált mást a felesége helyett, csupán egy nagyjából fél méteresre zsugorodott hús- és bőrtömeget: teljesen szétrobbantak a csontjai és a zsigerei.

De legalább érezte a szabadesés felszabadítóan könnyű és boldog érzését. Érezte, ahogy a hajába, a ruhájába belekap a hűvös szél, ahogy a Föld középpontja kérielhetetlen erővel vonzza lefelé. Mámorító érzés lehet. Félelmetesen mámorító.

Ahogy félelmetesen mámorító Mozart zenéje is. Bármennyire elviselhetetlenül gyönyörű is, nem bírja nem meghallgatni újra és újra és újra.

Sokszor állt már itt az Indián, a korlátnak dőlve, lefelé nézve. De valahogy sohasem volt még ekkora tétje.

De már nem érdekelték a tétek. Már nem latolgatott, hogy amit tenni készül, vajon jó-e vagy rossz. Már csak egy dolog foglalkoztatta. Egyetlen egy kérdés járt a fejében. Egyetlen egy dologra tudott koncentrálni, függetlenül attól, hogy helyes-e, hogy bánthat-e ezzel valakit, hogy van-e értelme, hogy ez-e a legokosabb megoldás. Nem, ezek a dolgok már nem érdekelték. Csak egyetlen dolog motozott az agyában, ugyanazzal a makacssággal, ahogy ő is újra és újra visszaléptetett a Lacrimosára, csak egyetlen kérdés volt benne, és évek óta először érezte, hogy a jelenben él, teljes mértékben itt van, és ez a kérdés nem volt több egy rövidke szónál: „Ugorjak?”

Zsille Gábor

BALATONPART, ŐSZEL

Csak még ez a sirály szálljon el,
csak ez a néhány hangos szárácsa,
és leereszkedik az égből
az elmúlás vasrácsa,

a levelekre rozsdát perget,
halott méheit előhányja,
s a parti nádist felégeti
október őrlángja.

A nádasban hamvadunk mi is,
elnyel minden élőt e ketrec,
nem lehet kimászni, testeket
egymásra hiába fektetsz.

Elhamvad a káposztalepke,
a szitakötő, a lódarázs,
ledönt a tűz könyörtelenül,
mint a kígyómarás.

Csak még ez a pók, ez a csiga,
csak ez a néhány hangos szárácsa,
és leereszkedik a földre
az elmúlás vasrácsa.

KIRÁNDULÁS

Hajolj el, itt jön az ág, utolsó
erejével az arcodnak támad,
minden rostját megfeszítve
mutatja, él még és erős,
méltatlan a korai halálra,
a hajnali fagyok őt ne marják,
rajtad torolná meg a novembert,
itt jön az ág, komor és fürge,
pókháló-zászlót lenget és
pihét, szúnyogok és legyek
múmiáit, levéltetvek
temetője sötétlik a tövén,
mennyi sír, mennyi fölösleges
halott, micsoda bőség
a veszteségben, mi elmegyünk,
ő itt marad, nézd, milyen tüskés.

BEFEJEZETLEN LEVÉL BELLA ISTVÁNNAK*

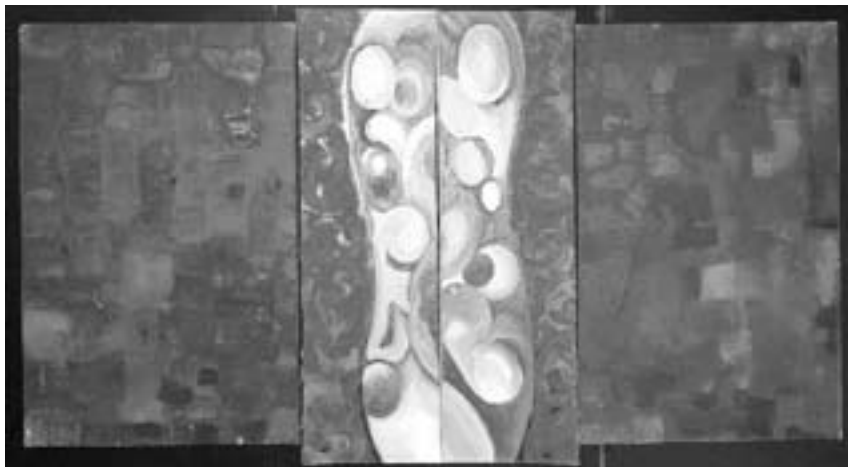
István, kit mindig csak
a hátad mögött neveztelek Pistának,
kilenc nappal a temetésed után
tudnod kell, hogy továbbra is
a hallgatag mesterem vagy,

és így lesz ez később is, kilenc hét múlva,
és kilenc hónap elteltével újjászületsz bennem,
leemellek egy polcról, az arcod visszakéred,
habcafatos korsók mellett és füstben
ülsz majd a Bécsi Szelet vendéglőben,
vagy a szigligeti strandon, ha megkérek szépen,
sakkozol velem és bemattolsz,

hallgatag mesterem, hallgatag bátyám,
három évvel vagy idősebb apámnál,
ki hatodik esztendeje halott,
szakállas pártfogóm, szakállas apám,
lengyelül beszélgettünk és Chopint játszottál,

régebben azt hittem, olyan könnyű ez: élni.
Nem kell hozzá sok, csak két-három
barát, ruha, vonatjegy, igaz könyv,
olyan könnyű ez: élni, elheverni
a padlón vagy fűszálat rágva egy réten,
a szerepek szabadon fölcserélhetők,
Ábelből lehet Káin és Káinból Ábel,

a hallgatag mesterem vagy,
István utcai holt. Gondolj majd rám,

Tánczos György: Gondolat I.

* A vers a Kortárs 2006/9-es számában tördelési és központozási hibákkal látott napvilágot. A szerző e mostani változatot tekinti első közlésnek. (Zs. G.)

BAKOS FERENC

Egyiptomi haiku

Esti golfpálya:
az utolsó lyuk fölött
győztes ölelés

Jelzőtábla,
homoktenger közepén:
Szent Pál kolostor

Dudál, előz,
s mindeközben morzsol
szantálfa olvasót.

Delfinugrás!
turisták lesik
üvegbuszból

Cairo 120,
Cairo 33 –
imhol Kairó!

Át a Níluson –
bárkánk fölött egy szent
íbisz-madár

Fekete bivalyhoz
fehér íbisz társul –
itt ez így dukál!

Fürtökkel terhes
magányos banánfa –
te vagy az, Basó? *

Sivatagi úton
mutatom ám nőmnek:
a délibábot!

Türkiz öböl,
habok közt tán sellő –
egy kamionsofőr

Sivatagi szél
háreme száz hastáncot járó
szélkerék

Forgószél-dzsinn
parancsunkat várja,
elszelel

Kheopsz piramis
mind a négy oldalán végig
rekkenő hőség

Nílusi hajóút:
szundítás előtt, után
pálmaligetek

Panorámaablak:
a folyóval együtt úszó
datolyapálmák

„Egyetlenegy fán
vagy harminc íbisz-madár!”
Búcsú Luxortól

Király ha lennék,
aranyban mosdatnálak,
núbiai nő!

Díszes hintó,
nekiveselkedő ló –
luxori fátum

Fáraók sírján
lebukó nap
átizzít egy pálmaágot

Fekete estben
homokdűnék közt evickél
a buszkaraván.

* Macuo Basó (1644-1694) költő, a klasszikus japán haiku megteremtője. A barátai által épített első házáat kedvenc banánfái vették körül. Innen a választott neve is: basó = banánfa.

Béres János: ♂

Tóth Lívia

Puskás Maris

A kasszánál lassan haladt a sor. Leszegett fejfel, elgondolkozva várakozott. A pénztárosnő durva hangjára emelte fel a tekintetét.

-- Maga meg ne itt pakolgasson! Fogja az árut és vigye ki, oda az előtérbe, a pultra, aztán szöszmötölhet vele, ameddig akar!

Kiegyenesedve, nyújtott nyakkal kémlelt előre, szerette volna látni, kire pirítottak rá ilyen erélyesen. Aztán megpillantotta. Kis, törekeny öregasszony állt a pénztárgép végénél, és az üzlet sárga zacskóiba rakosgatta azt, amit az imént vásárolt. Egy kenyeret és egy nagyobb csomag háztartási kekszet. Reszkető keze között zizegett a nejlon, végtelen türelemmel igazgatta benne új kincseit. Mintha nem is hallotta volna a dorgáló szavakat. Lassan haladt, mert a hóna alatt szorongatta régimódi, fekete, felülről záruló táskáját és a botját. A hölgy szúrós tekintetet vetett rá, majd a soron következő vásárlóra nézett, mintegy tőle várva a támogatást, a helyeslést. Hogy igaza van.

Nagyon megsajnálta a sötét ruhás véniséget, aki az álla alatt szigorú csomóra kötötte a fekete kendőt. Kabát nem volt rajta, harisnyás lábán lakkszandál. Puskás Maris jutott az eszébe róla. Pedig nem is hasonlítottak egymásra. Puskás Maris magas volt és testes, még a betegség sem tudta ilyen töpöröddöltre aszalni. Igaz, a testsúlya végül a korábbinak a felére csökkent, mély redőket vetett a bőre, lapos mellei szinte a hasáig lógtak. Már elszállt belőle a lélek, az orvos is távozott, aki a halál beálltát megállapította, amikor megindult belőle a bélsár. Bemocskolta az ágyneműt és a lába szárát. Nagyon megijedt, de a halottat mosó asszony megnyugtatta, ez teljesen normális, másokkal is előfordul. Újabb lavór tiszta vizet kért, kicsavarta a szivacsot és egykedvűen fogott hozzá a munkához.

Az öregasszonynak sikerült kedve szerint elrendezni a kenyeret és az átlátszó fóliába csomagolt kekszet a sárga zacskóban, egyik kezébe fogta a botját, a másikba a táskát és a zacskót. Bizonytalan léptekkel indult a kijárat felé. Nem csak a botja, a lakkszandáljának a sarka is ütemesen kopogott a kövezeten. Kilépett a fénybe, visszafordult, hunyorogva nézett a bent lévőkre. Pedig nem is láthatta őket, hiszen a vastag üvegajtó már összezárult mögötte. Megmozdultak az ajkai, motyogott valamit. Aztán eltűnt a piaci asztalok között.

Puskás Marisnak is mindenről megvolt a véleménye. Amit kíméletlenül közölt a családtagjaival, a szomszédokkal, az utcán arra járókkal. Akkor már nem vállalta sem a főzést, sem a mosogatást, de ragaszkodott hozzá, hogy ő menjen el naponta a sarki boltba a kenyérért. Napsütésben, esőben, fagyban, hóban. Télen ócska zoknit húzott a cipőjére, rátámaszkodott a botjára, és óvatos, apró léptekkel tipegett. Féltette. Minden reggel aggódalmasan várta haza, rettegve, hogy a rossz hír előbb érkezik. Elesett, eltörte a lábát, a combcsontját, a medencéjét. Aztán megnyugodva hallotta a kulcs matatását a zárban. A betegség nyáron csapott le rá, részlegesen megbénult az egyik oldala.

Sorra került, fizetett. Nem mosolygott a pénztárosnőre, a visszajárót is alaposan átszámolta. Sietett, de azért kutatva pillantott körül. Az öregasszonyt sehol sem látta. Az őszi nap beragyogta az utcát. Arra gondolt, hogy nemrégiben, amikor a lehullott levélszönyeget gereblyézte össze, alatta harsogó zöld füvet és apró, fehér százsorszöveket talált. A tűz felett egy tarka pillangó keringett, a felfelé nyújtózkodó lángok a szárnyai után kapkodtak, de ügyesen kitért előlük.

Váratlanul megpillantotta az öregasszonyt. A pénzváltó előtt állt és az utcára kirakott fekete táblán a krétával írt számokat böngészte. Kíváncsiságból? Vagy valóban eurót szeretne venni a megtakarított dinárkáin? A legszívesebben megkérdezte volna tőle, de tovább ment. Csak a nehéz szatyrot tette át az egyik kezéből a másikba. Az utcájuk sarkán falfehérré vált az arca a döbbenettől. Egy testes, ősz hajú asszony jött vele szembe. Puskás Maris egyik kedvenc ruháját viselte. A derékig gombos barna színű virágosat, kis gallérral. Bizonyára abból a dobozból származott, amelyet ő pakolt össze és ajándékozott el. Tudta, hogy ennek egyszer be kell következnie, most mégis nagyon meglepődött.

Puskás Marist, a nagyanyját, négy évvel ezelőtt temették el.

A másik part

A nő a túloldaltól jött. A folyó túlsó partjáról. És még egy kicsit távolabbról. Abból a faluból, amelynek a fiataljai a város diszkójába jártak. Éjszaka a pár kilométeres távolságot gyakran gyalog tették meg. Az út felénél állt az akácok liget, a Kiserdő, ahogyan nevezték. Már nincs meg. Pontosabban, alig maradt belőle valami. A fák többsége eltűnt azokban az inséges években, amikor az embereknek nem volt pénzük sem tülzölre, sem másra. De a csonkok még most is ott vannak. Tanúskodnak arról, hogy sietősen, az éj leple alatt vágta el a törzset valaki. A Kiserdővel átellenben egy nád-dal övezett tavacska csillogott. Legalábbis a mindent megszépítő emlékezetben. A valóságban nyilván valami gödör

lehetett, egy közönséges bemélyedés, ami az esőzések során megtelt vízzel. Évente egyszer motorversenyt rendeztek körülötte. Lehetőleg olyankor, amikor alaposan felázott és kellőképpen sáros volt a talaj. A helyét ma is meg tudná mutatni. De ki hiszi el?

Most már saját háza van, de egyetemi hallgató korában több albérletben is megfordult. Az egyik még ma is gyakran az eszébe jut. Azt hitte, vendége van a házinéninek. A nyitott ablakon át hallotta a társalgásukat. Egy vékonyabb és egy mélyebb, öblösebb hangot. Vitakoztak. Nem komolyan, vére menően, csak amúgy, nőiesen. Amikor mindketten azt hiszik magukról, jobban tudják azt a valamit, mint a másik. És ezt be is szeretnék bizonyítani. Mosolyt készített az arcára, mielőtt kilépett volna az udvarra. Jó napot kívánok. Az asszony egyedül ült a teraszon. Beszélgetett. Önmagával. A szomszédok később elmesélték, kisgyermek korában családi tragédia szemtanúja volt. Az apja baltával ütötte agyon az anyját. Azóta beteg. De ne féljen – mosolyogtak rajta, nem közveszélyes. Esetleg csak saját magára. Néhányszor már belegyalogolt a Dunába, de mindig sikerült valakinek kimentenie. Ilyenkor virágcsokor van a kezében. Talán a halott édesanyjának viszi.

Pánikszerűen pakolta össze a holmiját. Az új albérlete egyszobás, rettenetesen koszos lakás lett. Az udvarban derékig ért a gaz. Az előző lakó még a WC-t is szarosan hagyta. A beköltözést hetekig tartó sikálás követte. Bútora sem volt. Kezdetben a földön aludt. A pincében, ahova téglából készült, csúszós, kopott lépcsők vezettek le, rengeteg újságot talált. Hatalmas halmokat, szinte a mennyezetig feltornyozva. Korán jött a tél, még nem készült rá. Felcipelte a kötegeket, a cserépkályha mellé ült, nagyobb galacsinokat gyúrt a lapokból, azzal tüzelt. Szerette nézni a lángokat. Amikor ismét a régi utcában járt, a ház elhagyatottnak tűnt. Becsengetett a szomszédokhoz, a volt házinénije után érdeklődött. Öngyilkos lett – mondták.

A következő költözéskor már a párjával figyelte megkönnyebbülten, hogyan kötözik le a teherautó ponyvaborítását. Mindent felpakoltak. Ismét a folyóhoz készültek. De nem a túloldalra. Nem oda, ahonnan jött. Kiterítették a város térképét. A körző hegyét ráhelyezték a képzeletbeli középpontra és egy jókora kört húztak. Eldöntötték, az új lakhelynek a vonalon belül kell lennie. Talán a folyó partján. Vízre néző ablakkal.

Továbbra is jól érzi itt magát. Pedig a házuk nincs túl közel a folyóhoz. De gyakran leszalad a partjára. Megáll a korlátnál. Nézi a hullámokat. A tulsó part homokját. Az erdőt. A látvány mindig megnyugtatja. Lecsillapítja lelke háborgását. Elvágódását. És nyugodtabban megy haza. Főzni.

Zágon László
(Nagykanizsa)
Öreg néni

Soós József Göcseji ős

Visszhangzó, kútmély délután.
Fényes égre jeleket írnak a fák,
mint üvegre a jégvirág.

Füstölög egy halom lehullott levél,
a tűzön hárs és szilvafa muzsikál.
Sír a vén, kenetlen kerék,
ahogy elhajt lassan egy megrakott szekér.

Mohos, zöld téglákon kondul a vödör,
csobban végül.
A lenti hűvös, néma égben fák magasa
körbeszédül.

Holt kutak mélyéről

Reccsen a vésett gerenda.
Rajt minden évszám csak fejfa.

Elhagyott bölcső.
Rég halott balta, lapát.
Hanyatt fekszik az ajtó.
Megadta magát.

Mint szürkehályog,
kúszik a gaz vak ablak szemén.
Kívájt szemgödrű házak.
Homlokuk fehér.
Falfehér.

Roskadt zsuptetőn töviskorona.
Elárvult akácon forog a
gólya.

...
Holt kutak mélyéről
harangok konganak.

Hajoljunk össze

Hajoljunk össze
táncba,
nászba,
gyászba.

Fenséges,
ódon
gótikába.
Szívünkön nyílik a Halál
Golgotavirága.

Kínoktól szépült

Oly ember volt,
akár a kút.
Kristályvizű.
Fémderekű.

Arcára vésve
tenger barázda.
Tette a dolgát
veríték-ázva.

Kérges tenyere
teremtve-termő.
Élet volt csak
hét szűk esztendő.

Kínoktól szépült
tisztá tekintet.
Szólitlak, apám:
Szeress te minket!

elsüllyedtek bennük a szavak

(Csordás Jánosnak)

ülünk
száz éves hársfák alatt
egymás arcába hajolva

cikkan az ég,
elhamvadt villám tűnik tova...

a férfiak néha magányosak –
elsüllyedtek bennük a szavak
...

ülünk
szalmafedelű csönd alatt

Hamvad a múlt

Érik a köd,
átöleli a fűszálakat.
Bükkfák deres lombja
templommá áll össze.

Hamvad a múlt.
Rám alkonyult
a huszadik század.

Cséby Géza

Versek és műfordítások

Anyám

fekete kendője sosem volt
megterített ha asztalhoz ültünk
álmaiban otthon járt halottai kísérete úton
míg nem rózsaszín ég alatt kezét megfogta az Úr
és a Mennybe vitte szótalán

Nagyapám

Górczewska utca 14.
Lezárva, katonák, parancs.
Sortűz. 40 vércsík a hóban.

Hideg téli nap volt. December 23.
Másnap Szenteste.

60 év múltán ott álltam, de golyók nyoma sehol.
Sehol a ház, a kerítése.
Csupán egy tábla az új panel falán,
alatta mécses – idegen.

Csu Fu nézi

T. Gy.-nek

Csu Fu nézi a mandulafákat.
Két oszlop közt a tóra lát.
Keze tétován int.
A kulcsok másnál.
Cserszömörce levelén zizzen az ősz.
De a hordók üresen állnak.
A pohárba kiöntött bor örökre ott marad a kőlapon.

És minden változatlan

Az asztalon tört pohár,
kiömlött bor,
ételmaradék.
A lakomának vége.
Páran még visszajárnak,
elcsennek egy-egy morzsát
az asztról,
üvegek aljáról megisszák
a bort.

Kezdetben tétovák, majd
hangjuk egyre bátrabb,
harsány és kérkedő.
Már nem figyelnek egymásra,
mondataik hangzavarában
üres szavak egymásutánja.
Imbolygó árnyak a falon,
átkarolják az éjszakát.

Mene tekel fáesz.

Az asztalon tört pohár,
kiömlött bor,
ételmaradék.

És minden változatlan.

Grażyna Maria Sendal

Magyarország (Węgry)

I.

Lombjavesztett lengyel
Orgonaágot
Küldök Magyarországra.

Barátaim, a gyógyszer
Közé tegyétek.
Lengyel gabona, arany
- Kőszén közé.

Lombjavesztett orgonaágot
Nővéremnek küldöm,
Az aranyhajúnak,
Ki földre szegezze fegyverét.

Orgonaágot küldök,
Hogy ott is megeredjen,
Virágot hozzon
Kis fehér kerubinokat.

Ne sírj, de emeld fel
Könnyes fegyvered és ölj
Ölj és élj, hogy tavasszal
Virágbaboruljanak az orgonák.

II.

Megismered őt arról,
Hogy egyik kezével

Gyógyszert ad,
A másikkal tankot vezet
Hazád földjére,
Hogy széttapossa.

Megismered őt arról,
Hogy a homlokán jel van,
Vörös, akár Balladyné,
Lemoshatatlan jel.
Hacsak le nem téped
A sisakkal és fejével együtt.

Megismered őt arról,
Hogy vörös lobogóval
Betömi szádat,
A kiáltani készülő
Nyitott szádat,
És befogott szádra köpnek.

Megismered őt arról,
Hogy halkan lépked
A halottak lágy, puha haján.
Sok halott, rengeteg halott,
Halott-hegyek. Kísérteties!

III.

Aranyszőke fürtű leány,
Mid maradt?
A tragédia, az örület, a fájdalom,
És a földre szegezett fegyvered.

Te leány, égő szemedből
Simítsd hátra hajad.
Nézd, mögötted tankok,
Szülővárosod utcájának kövén!

Te csak egyszer álltál így,
Amikor lefényképeztek.
De most felemeled fegyvered
És szembenézel a harckocsival!

A hajad vajon aranzsőke,
Vagy csak ősz, megőszült?
Te nem őszülhetsz meg,
Mert tavasszal kisüt a nap.

IV.

Akár légnomás préselte test,
Akár az ember, ki lassan nő,
Míg sajátja nem lesz az erő;
Olyan ez éji Budapest.

Éji ég,
Mint ezüst trombita,
Mint romlott parádék sora
És gyengeség.

Nagy éji ég,
Akár holtak árnya,
Szentelt gyertya lángja,
- Gyengeség

Nincs már remény a napban,
Most bontja fényeit,
Nincs egyetlen ember itt,
Csak megölt társad, mozdulatlan.

V.

Táncolj magyar nép
Csárdást a macskakövön.
Ritmusát
A visszapattanó lövés adja.

Táncolj Budapest,
Bosszantsd örült
Ritmusoddal
Házak holt szemét.

Táncolj, őrvöngj és löjj
Az utolsó percig míg bírod.
Lőjj utolsó leheletedig.
Fejed a harckocsikba verd.

VI.

Ha a tömeg dühös,
Ordítani fog akkor.
Ha fájna bármi,
Akkor lövésre kész.

Ha a tömeg haragos,
Duzzogni fog.
Ha a tömeg őrvöng,
Bosszút fog állni.

A tömeg éjszakánként
Esőben ázhat.
Budapesti lakásokban
Még tarthat az éj.

De, ha az esőben
Emberi könny is csordul,
Akkor az anya felkelti
Apját, férjét és fiát.

Megáldja őket
Az Úr szenvedésének keresztjével,
S harcokcsik ellen küldi
A jövő Szentjeinek Hármasságát.

VII.

Amikor holtat temetnek,
Mindenki hallgat.
Amikor feldúlják a temetőt,
Mindenki harcra kész.

Mikor az anya
Gyermekeit temeti,
Hallgat, mint a sír,
És halántéka őszül.

Mikor a gyermekek anyját,
A rég eltemetettet,
Kiássák
És csontjait megbecstelenítik,

Mikor keresztet törnek,
Hogy vele a sírban kitépjék szívét,
Gyermekek megfojtják a szentségtörőt.

VIII.

Csárdás, csárdás –
Ropják a fekete fiúk
És szóke leányok,
Fegyverük leeresztve.

Táncok örültje
Foglald el az utcát,
Mert a kozák Budapest
Torkát szorongatja.

1956 októbere

Konrad Doberschuetz

Testvérem (Bracie)

Oly nehéz befogni remegő szánk,
Ha meghatódás bilincse rajtunk,
Mikor forró szívünk dobban ránk
Testvér! Sikoltja fájdalmasan ajkunk.
Ó Testvér, Testvérem, Magyar!
Te távoli s közeli nekem,
Fenséges véred oltára előtt
Alázattal meghajtom fejem.
Ó Testvérem, te dunai magyar,
Lelked fürdeted vérnek tengerén,
Engem honomban fájdalom takar,
Lelkem szavát könnyekbe fojtom én.
Egyedül élek és kutatom
Mikroszkóppal szívemnek baját,
Éterben sikolt a szó, utolsó alkalom:
Testvérek! Európáért vállalunk halált!
Ma közös az ügy és egy a jelszó,
Szívünk egybeforr, vállhoz a váll,
Nekem szent – akárcsak Varsó,
Budapest – mely lángokban áll.
Mégmériк tetteid, ítéletük meghozzák
Vörös erőszak, te volgai had.
Igazság ellen nincsenek bombák,
S véres földből igazság fakad.

.....

Oly nehéz a szónak tartalmat adnunk,
Oly nehéz dicsfényt adni a dalnak.
Ott nagyon szegényes emberi hangunk,
Hol szívek diktálják a forradalmat.

Ford.: Cséby Géza

Dobribán Fatime:

Gyenes Imre

Profán angyal

Jókedvükben találtuk az angyalokat, pontosabban egyet, de nekünk az is elég.
Ide-oda kószált a helyiségben, ahol hirtelen mi is ott termettünk.
Jópofa kis angyalocska volt.
Szárnyait már összezárta, egész megszokta a lábakon járást.
De én nyomorultul érzem magam. Nem tudott fölvidítani játékos terepjárása.

„Azt mondtad, jöjtek ide! Te vagy az őrzőangyalom, nem törödsz velem!”
„Dehogynem törődöm...” – mosolyog.
„Szóval?”- kérdezem.
„Szóval... megmondom, miért vagy itt... miért lehetsz itt. Látod, amiket itt kerülgettem, szanaszét szórva, megismered ezeket?”
„Persze, ezeket már levetették, nem kell már vinniük?”
„Nem egészen. Mindenfajta itt van. Ami létezik a világon, amit valaha is vittek, illetve most is visznek.”
„Jó, és én is kerülgessem?”
„Nem, te nem teheted meg. De egy megengedett neked: választhatsz, azt viheted, amelyiket akarod.”
A vállam kiegyenesedett. Élénk lettem, és mohón körülnéztem. Mégiscsak mázlim van.
Ez az angyalocska, ki tudja milyen szeszélyből, följánlja nekem, hogy én döntsem el, mit vigyek.
Hát a kis mafla, akkor ugorjunk bele, nehogy kihasználatlanul hagyjuk...
Tam-tam-tam, az ott jó lesz! Vagy ez inkább... Ó, hát ez még könnyebb, na várjunk, van-e még ennél is jobb. Nem is kell annyira sietni, körülnézek.
Angyalocska karba fonta kezét és támaszkodik.
Olé-olé, nézzük csak. Ott látok valamit, elmegyek érte, és azt fogom választani. Régóta letették, kicsit pókhálós is, itt áll ferdén a falnak döntve.
„Kiválasztottad?”
„Még nem.” - pedig már tudom, hogy melyik lesz, csak nem akarom elsietni.
„Jól van, nézz körül.” – és megint mosolyog.
Mosolyogj csak, még körülnézek, hátha találok még.
„Ez jó lesz.”- emelem föl.
„Jó lesz?”
„Igen.”
„Tudod vinni?”
„Persze.”
„Akkor tudd meg, hogy ez volt az, amit eddig is cipeltél.”

Oszlopfürdő

Ültem a medence párájában, nyakig elmerültem, és megértettem, miért alszanak el olykor az emberek a vízben. Mert aludtak néhányan, a medence függőleges fala mellé húzódva, mintha ott védelemben éreznék magukat.
Vagy inkább engedtek egy jóleső érzésnek és hagyták, hogy ez hasson rájuk.
Mint ahogy én is.
Kíváncsi vagyok és érdekelnek az emberek, hát körben úsztam és lassan figyeltem őket. Egy csúnya lányt, aki kifestve igyekezett felszínen tartani magát, szemöldökét ritkára szedte, de ahogy szája elmozdult, elárulta arca egyenletlenségét. Egy fiúba kapaszkodott, akinek csak fejformáját láttam. A lány közelről nézte őt, karjai átfogták, a nyaka fölött, így ő került magasabbra.
Visszahúzódtam. Önkéntelenül mentem a medence széle felé, és én is a falánál álltam már - azt vettem észre - és befelé nézek, mint a többiek.
És ebben a nyugalomban – egy pillanat alatt átláttam, hogy mit fogok holnap tenni.

Lábam nem érte a talajt, hátrafeködtem, és nyugodtan merengtem a holnapról.

Egy nőt láttam, aki pongyolában ment a medence szélén, a kialakított keskeny, mindenkinek szánt útvonalon. Gyönyörű tartása volt, és feltűzött haja. Mellette éltesebb barátnője, aki semmivel nem vonta magára a figyelmet. Lelassítottak, és a medence bejáró lépcsőjén levették pongyolájukat. A karcsú nő gyönyörű színes fürdőruhát feszített testére. Pont olyat, mely neki való. Aranyszínű, és fekete kontúrok emelték ki a fénylő arany pompáját.

Nem csillogott, de pompázatos volt. Épp, mint a keleti ruházatok.

Belemártották lábukat a vízbe, és óvatosan érinteni kezdte testüket a pont annyira meleg víz, mint a testük melege, és egyre kevesebbet engedett látni belőle. A víz hamar elrejtette az előbb még feltárt formát, mohón nyelte el testüket. Csak a fej maradt fenn.

Közelebb akartam menni - de aztán meggondoltam... Elárasztott az érzés, ami miatt az ilyen fürdőket építették, amiért látogatják az emberek őket.

Mert nem kell mást tenni, mint belemerülni...

Önismeret

J. fölfelezi, hogy jól mutat temetéseken. Sötét ruhát vesz, fekete nyakkendővel, és elkezd temetésekre járni.

Az arca erre rendezkedett be, anélkül, hogy tudta volna.

Itt mutat a legjobban. A társadalomban, az utcán csak csetlik-botlik – temetés, az más. Ott félrebillentett feje, lefelé biggyesztett szája, mely állandósult, kiválóan megfelel a hangulatnak.

Egyre többen veszik ezt észre és elkezdik temetésekre hívni.

Sőt, előbbre tuszkolják, a sír közelébe, jobban mutat ott, mint a közeli rokonok, szenvedőre beállt ábrázatával.

Ő is otthon egyre nagyobb gonddal választja ki fekete öltönyét, elgondolkozva köti meg nyakkendőjét, és végiggondolja a szereplést. Nem is kell nagyon erőlködni, meg a nélkül is. Életében először valami...

A betegsége óta nem érezte magát ilyen jól. Oldalra fésüli a haját, még illatszert is fúj rá - persze csak szolidan.

Naptárjában sorakoznak a fölkérek: új temető, fasori temető... még a frekvenciát parcellák előfizetői is hívják.

Az időpontokkal sem volt gondja. Ritka, hogy üti egymást két fellépés.

Ha mégis, a nagyobb sokaságot választotta. A tiszteletdíjat diszkrétan adták át, kezdetben nem is volt kialakított tarifája, de aztán az emberek ezt is természetesnek vették. Adták kézzel-kézre.

Később halotti torokra is kezdték meghívni. Igaz, itt már nem ültették olyan előkelő helyre. Némely halotti tor ugyanis orgiává fajul, s akkor már nem mutat olyan jól bánatos ábrázata.

A lényeg, hogy visszatárlt önmagához...

Madárlexikon

A madarak kétoldalt hordják a szemüket. Előrefelé ezek szerint nem látnak.

Ezért kapkodja a kis rigó ide-oda a fejét - és nem is azért, mert riadt – hanem, mert nem lát egyben. Váltakoztatnia kell a fejhelyzetét állandóan, hogy meggyőződjön, nincs-e a látóterében valami veszély.

Vagy az is lehet, hogy csak kíváncsi. Mindig tudni szeretné, mi történik körülötte.

És a többi madár is ilyen.

Legalábbis a kicsik.

Mert a golya bizony nem rángatja a fejét. Hosszú csőrét kellene lengetnie ehhez, ez pedig nagyon fáradtságos lenne.

Baromi lassúsággal menne csak.

Nem félünk a farkastól

(Kis magyar állathatározó – gyerekeknek)

Gy. J. Borókának

Tudjátok, kétfajta farkas van. Mérges farkas és Nevetős.

Legtöbbször – igaz – a mérgessel találkozunk, kevesen tudják, hogy van „nevetős” is.

Ezt nemhogy bántani, de óvni kell. Ő is védelemre szorul.

Csak messziről nem lehet mindig megállapítani, hogy melyikkel állunk szemben.
 Hogyha elbújva találjuk valami ajtó mögött, és onnan pislog ki, az valószínűleg nevetős.
 Olykor a mérges is elbújik, de az alattomosan.
 Akkor oda kell állni, nem kiengedni, és szigorúan kell vele beszélni. Különben a fejünkre nő hamar. Nem beszélve arról, hogy karmol.
 Ezért legjobb, ha mi karmolunk először, miközben ilyeneket mondunk:
 „Idebújtál, te Mérges Farkas, na megállj!”
 Közben egy pillanatra sem szabad abbahagynunk a karmolást, mert ellenkező esetben felbátorodik.
 A Mérges Farkast onnan is meg lehet ismerni, hogy időnként elviszi a buszunkat, ami ott áll, ahol hagytuk; a nyitott ajtón át fölmegy a lépcsőn és kormányozza.
 Mi meg csak azt vesszük észre, hogy lemaradtunk a saját buszunkról.
 Ilyenkor nincs más, mint gyalog elmenni az útvonalon, mert rendszerint egy idő után kiszáll belőle, és otthagyja. Megunja talán, nem lehet tudni.
 Lehet, hogy elég neki, ha ennyi bosszúságot szerez nekünk.
 Az ajtót ő is nyitva hagyja, úgyhogy vissza tudjuk venni a jogos tulajdonunkat.
 Milyen jó ilyenkor leülni a hosszú gyaloglás után! És ha olyan helyet választottunk, ahol leér a lábunk, akkor meg különösen.

Balogh István Péter: Malac

A Nevetős Farkasok nagyon félénkek. Biztosítani kell, hogy nem bántjuk őket. Még akkor is alig engednek föl.

Legjobb, ha elvisszük őket a buszunkra. Ilyenkor különösen kellemetlen, ha egy Mérges Farkas közben megtalálta, és elkormányozta.

Ekkor azt kell mondani nekik, hogy várjanak meg itt, és amíg visszaszerezük a buszunkat, ne mozduljanak. (Legtöbbször sikerül is felvenni őket).

Ugyanis a Nevetős Farkas nem bírja a gyaloglást. Kifárad, különböző kerülő útvonalon lehet csak vele menni, mert fél az emberektől és általában mindentől.

Megfelelő pozitív tapasztalatokra kell szert tenniük, akkor fölengednek és búbajosak lesznek.

Így kell hozzájuk beszélni:

„Szervusz Nevetős Farkas, ne félj tőlem, gyere ki innen az ajtó mögül, elviszünk a buszunkra.”

A Nevetős Farkasok nem tudnak olyan nagyot lépni, amekkora egy buszlépcső távolsága, ezért segíteni kell nekik a fölszállásnál.

Van olyan is, hogy ha megmutatjuk, akkor sikerül nekik, de általában a mancsukat kell megfogni és felrántani. Benn a buszban már nem félnek.

Vigyázni kell, nehogy ott hagyjuk őket. Sokszor vissza kellett már menni Nevetős Farkasért.

A színük más, mint a „mérgesek”-é, kissé tompább, és beleolvad a környezetbe.

Általában türelmesen ülve fogadják ezt. A buszon – mondom – már jól érzik magukat, szeretnek ott lenni.

Hogy mikor vált ketté ez a fajta, nem tudom, de egyre kevesebb van a nevetősből, úgyhogy fennáll a veszély, hogy újra csak egyfajta farkas lesz a világon.

Mert valamikor kétfajta volt, csak az emberek nem hitték el, hogy lehet jóindulatú is a farkas, és elvadították maguktól.

Az a néhány nevetős, ami ma megmaradt, a gyerekeknek köszönheti hogy létrejött, ők nyíltan közeledtek hozzájuk. A farkasokban fölébredt a másik énjük, és nevetősekké váltak. Ők is farkasok, de nem kell mindig vicсорogni, erre jöttek rá.

Az emberek persze ezt nem hiszik el nekik. Ezért még nem tudtak kiteljesedni, félénkek, bizonytalanok a külvilággal szemben.

Ha gyerekekkel találkoznak, megerősödnek és nevetnek. A legjobban velük lehet játszani. Úgyesek, gyorsak, és ki nem fogynak az ötletekből.

Elhatároztam, hogy össze fogok gyűjteni egy buszra valót. A legjobban ha ott is fognak lakni. Biztonságban lesznek, és nem vadulnak vissza.

Csak föl kell adnom egy hirdetést, hogy másik buszt vegyek, mert egy lakóbuszt szeretnék, ez meg az utazó busz.

De jó nagy kell ám!

Németh Klára

Szeles Judit

Simon Jensen

(A Broken Flowers filmzenéjére)

“ I want to revive jazz and make it dangerous again.”
All You Can Eat / Simon Jensen Band

Simon finom.
Simon finom.
Simon finom.
Mint a bengáli tigris lépteit.
Mint amikor a bengáli tigris
éhesen becserkészi áldozatát.
Simon Jensen finom
fuvolájával,
finom, szemeivel becserkészi
körbejárja áldozatát

anélkül, hogy megérintené.
Anélkül, hogy megérintené
Simon finom levegőt lehel
a fuvolába.
Mindez este Göteborg egy klubjában.
Mindez este Göteborgban, Bengáliában.
Minden susogást tisztán hallani.
Simon finom lélegzetvételét
hallani, lélegzetemet visszafojtva –
szemben egy dán sóhajjal.
Kezében fuvola.
Kezében – lélegzetfojtva – kezem.
Simon Jensen.
Simon Jensen.
Nem érinti meg sem,
Nem érinti meg sem,
Úgy lehel rá, úgy lehel belé
zenét, életet.
Mint egy tigris lépkedi körül

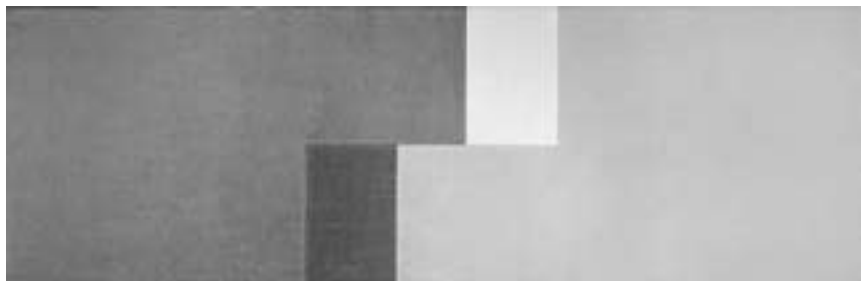
Béres János: ♀

a regisztereket, hajlik a hangszerrel,
 a hangokkal – meg sem érinti.
 Csak érintőlegesen zenél,
 Csak érintőlegesen vonaglik,
 tekeredik, fokozódik
 vérköpésig a vadászat.
 Meg sem érint, úgy fekszik rám,
 és helyezi véres ajkát ajkamra.
 Simon, Simon, Simon.
 Pán, Pán, dán Jensen.
 Egyik fülemben etióp jazz,
 másikban egy pár lihegése szól.
 A sarokból figyel egy nő.
 Kezemben finom dán sóhaj.
 Kezében dán sör.
 Mindez Dániában, Göteborgban,
 egy gamla stani lebujsban,
 lakásban, ágyban, fotelben,
 földön, macskahúgyban –
 egész éjjel szól az etióp jazz -
 Mulatu Astatke -
 szerelmem zene.
 Simon finom.
 Simon finom.
 Simon nagyon finom.
 Vért köp, vért köpül a fuvolájával
 anélkül, hogy megértintené,
 egyszer is értintené
 szájával a fémet,
 fújtat, folytatja,
 egyre sebesebben préseli ki
 tüdejéből, rekeszizmából,
 mélyről, a zsigerekből,
 a nemi szervéből,
 a földből áradó zenét.
 Simon Jensen, szívem Jensen,
 szíved zene, szívem zene,
 szívem szerelme színtiszta,
 színtiszta diszharmónia,
 harmónia, Hermész fia,
 zenész, finom lehellelével –
 hallani, hallani –
 milyen finoman, elegánsan
 roppantja szét az áldozatát:
 először a fejét, aztán a szívét.
 Anélkül, hogy megérintené.

Kővers

a toronyórákat figyelem
 pontosak-e a toronyórák
 járnak-e egyáltalán
 a fellegvárak órái
 nem kövült-e vízköpővé az idő
 kőcsipkévé
 s nem szublimálódott-e a torony, a vár
 az utcai órákat is ellenőrzöm
 egyszerre mutatják-e a delet
 érdekel-e valakit egyáltalán
 az órák szertelen játéka
 a holt idő játéka
 az álló órák egyedülléte
 a járó órák magánya
 körbejárom az izgága mutatókat
 melyek egyáltalán nem ugyanazt mutatják
 végigtapogatom vakon
 akár a zongorahangoló
 a megfeszített húrokat
 hogy tapasztaljam
 pontosak-e
 pontosak-e az órák
 jaj, csak a műezzin éneke pontos
 csak a műezzin pontos
 akár a halál
 élő karóra
 feltűzve
 mint a láng
 akár érdekel valakit egyáltalán
 a fel-fellendülő dallam
 a díszítés – akár
 jaj, csak a műezzin pontos
 a kardon forgatott idő
 a bennem percegő ima

Cseh Róbert: Requiem

Csepregi János

Anzix

Egy igazi csonttörés hangját nem nehéz felismerni, mert egy valamirevaló csonttörésnek jellegzetes hangja van. Nem lehet összetéveszteni, például az apró, utálatos kódarabok riadt hangjával, ahogy egyik sziklahátról a másikra koppannak. Pedig megteszik mindennap, miután a Kissváb-hegy tetején lévő barlang-összkomfortom bejárata előtt a hajnali hunyorogást megunva, már nem kínálom cserzett pofámat az újjászülető Napnak, ehelyett inkább erőltetett dühvel, összevont szemöldökkel letekintek a lábaim előtt álmosan rohadó városra, hogy a felénk átkozódva rugdosott kőtörmelékéből, és fenyegető öklörázásomból tudhassák az ott lakók, kivel is van dolguk. Aztán elszégyellem magam, szálnalmas látványt nyújthat egy magamfajta leszázalékolt, csatornatöltelék Zeusz.

Nem. Szó sincs róla. A csonttörésnek nem ilyen hétköznapi, kőrugdosó hangja van. Nem ám! De még a baltacsapások alatt egyensúlyát veszítő fiatal fatörzsek pusztán másodperceig tartó, recsegő sírása sem hasonlít hozzá, úgy Isten igazából. Mikor az októberi éjszakákat követő csípős hajnalok ellen fát gyűjtök a hajlékomat körülölelő parkból, – már két éve, hogy itt csövezek – gyakran hallok effélét a budai éjjelek fojtott csendjében. Nem én kutatok itt egyedül tüzelő után, de hiába bizonygatom, hogy én nem vágtam ki egyet se, csak szedegetem, ami a földön van, köpnek rá. A jó polgárok meg azt mondják, amit én csinállok, az nem szedegetés, hanem lopás, s jobban tenném, ha eltakarodnék végre, mielőtt kifűstölnek innen, s akkor majd megtanulhatom a saját káromon, hogy milyen bűdös az égett hús szaga, bűdösebb az még ennél a mostani, ocsmány csöves szagomnál is. Nem kételkedem, hogy szívesen szánnának pár liter benzint meg egy félórát arra, hogy meggyőzzenek.

Horváth László: Memento

Na de elég a dumámból. A lényeg az, hogy az igazi csonttörésnek tényleg egyedi – mondhatnánk –, igazán különleges hangja van.

Ezt nem tudja elnyomni a combcsontot magába záró eleven hús, sőt még a legvastagabb zsírréteg is képtelen arra, hogy magába fojtsa egészen a szabadulni akaró hangot. Ha emlékszel arra a hájas, ciklámenszínű, lastex nadrágba csomagolt vénlányra a Keletinél, akkor elárulhatom, hogy még az ő iszonyatos idomai is hatástalannak bizonyulnának egy ilyen hangjelenséggel szemben. Végtére is kétségbevonhatatlan tény, hogy akusztikai szempontból az emberi test meglehetősen rosszul szigetel.

Na de kit érdekel ez a baromság, amikor korántsem ez a roppant keserű tény, vagy a karcos hang dobhártyámon lüktető, bántóan éles visszhangja nyugtalanít leginkább. S még csak nem is az, hogy oltalmazó budai barlangom csendjétől távol legutolsó esémre emlékezve a Móricz Zsigmond körtér egyik vizeletszagú házfalának kell támasztanom vizeletszagú testemet – amit csak nagy nehézségek árán sikerült idáig elvonszolnom ótvaros lelkeimmel egyetemben –, hogy a felfagyott járdán ülve gyönyörködhessem a látványban, ahogy lassan mindent mesebeli derengésbe von az álomszagú ónososó.

Nem is a combcsontomból szivárgó ütemes fájdalom zavar a legjobban, amit már egyre kevésbé tompít a gondolataimat eddig vastag, nehéz dunna alá száműző foszladozó részszegség. Nagyanyáknak még voltak igazi tollal jól megtömtött dunnái ott lent, az Isten háta mögött, míg el nem temette még az emlékét is a világháború, hogy átadja helyét a nevelőintézetben szerzett élmények lenyomatainak.

Az sem érdekel most különösebben, hogy végül a verekedésből én kerültem ki győztesen, s Feri még mindig a macskaköveken hasal, s arca körül ragyogó páncél alól sötét, vörös fényben sejlik át, a hidegben gyorsan dermedő vér. Nekem meg csak egy rohadt femur-törés jutott – így mondják az orvosok, tudom, nem ez volt az első –, csak ennyi, és semmi több. Bár igazából ezt sem neki köszönhetem, sokkal inkább annak a kurva esésnek, meg annak, hogy a testemből már évek óta szöknek a csontok. Minden vizeléskor távozik egy kis kalcium. Emlékszem még jól, hogy a kórházban az orvos milyen együtt érző képpel tudatta velem, hogy helyrehozhatatlan csonttrikulázom van már így ötven egynéhány évesen. Én hülye, azoknak a bánatos kutya szeméinek már majdnem teljesen bedőltem, mire azért nagy nehezen kinyögte, hogy ettől függetlenül nem tarthat tovább a nyomorult osztályán. Akkor úgy éreztem, elérült az a szemét, mintha valami szentszövetség szentszabályait szegte volna meg, én meg csak eloldalogtam, ahelyett, hogy péppé vertem volna a frissen borotvált képét. De megtenném most is, ha a kezeim közé kapnám, és akadna egy olyan fémváz, üveges, éles sarkú gyógyszeres szekrény, hogy könyörögve lihegessen, hogy ahhoz képest, hogy már hatvan múltam, még mindig jól tartom magam.

Na most azért nem rakhatnak majd utcára olyan könnyedén, mert egy combcsont, az mégis csak egy combcsont. Ki tudja, talán még csavarokat is kapok a lábamba, platinát, hogy legyen valami értékem is, na akkor inkább már lefűrészelik a mocskok, nehogy én magam adjam el az alkatrészeimet. Most bizony nem lehetek majd az utcán, vagy a barlangomban egy ideig, mert nagy lesz a fertőzés veszélye. Ma már azért talán mégisincs olyan könnyen nyísz-nyísz... Bár tény, hogy akkor könnyebben nyílnának a pénztárcák. Ott bent meg TV, étel, ital, amit csak akarhat az ember. Igazi királyság, csak felfekvést ne kapjon az ember nagy jó dolgában.

Ostobaság az egész, de arra azért kíváncsi vagyok, hogy akad-e valaki, aki veszi a fáradságot, hogy felkaparja, vagy mentőt hívjon ennek a szarházi Ferinek. Vagy ha megáll, mondjuk egy hangtalan járó kocsival, hogy anyaméhként oltalmazó belsejéből káromkodva kimászszanak a mocskok fakabátok, s esetleg egyikük cipőjének orrával addig taszigálja a szerencsétlen bordáit – csak azért, hogy megtudja: él-e még a rohadék csöves –, míg szerencsétlen nyögdecselve, kínkeseresen meg nem változtatja az ősidőktől a biztonság hazug ígéretével áltató embriópózt, akkor meglát-szik-e majd testének lenyomata a földön, ahogy körbe rajzolta a fagy? Meddig őrzi meg a titkát a járda? Meddig látszik majd, hogy melyik az a hely, ahol testének melegtől felolvadt az ónososóból született páncél? Kész költő vagyok.

S mi lesz velem, én hogyan jutok el majd törött lábbal a kórházba ilyenkor éjszaka, vagy talán hívnak majd nekem is egy mentőt? Az lenne csak az úri kényelem, mint a miniszterek: saját sofőrrel.

Mennyi szarság pofátlankodik elő az ember agyából, amikor kezdetét veszi ez az átkozott kijózanodás, csak azért, hogy bosszantson engem. Nincs rájuk se erőm, se akaratom. Lassan szétszakad a fejem, egyre jobban érzem a lábamban lüktető fájdalmat, ahogy a szívem dobban, egyre határozottabb, egyre élesebb. Kapkodva veszem a levegőt, s magam elé lehelek néhány félig őszinte gondolatot:

– Vajon tényleg Feri lopta el a pokrócaim közé dugott drága sósborszeszt, míg a fagyújtással bajlódtam, ő meg a barlang körül ólálkodott? Vagy igazat mondott a nyomorult állat, mikor az egészet tagadta, s nekem tényleg teljesen felesleges volt lejönni utána ide a térre, hogy szétverjem a mocskos pofáját, hogy megtanítsam neki tisztelni a másét? Vagy nem is oda raktam? Talán mégsem ő vitte el. Szerencsétlen hülye.

Ahogy végignézek fekvő testén, torkomban már kaparászik a sírás. Nem a fájdalom, hanem a reménység könnyeit nyelem vissza magamba, vissza, oda a mélybe, ahonnan feltörni készültek. Kezem pedig lassan, bizonytalanul, remegve indul útjára télikabátom elfelejtett belső zsebét keresve. Talán...

Sütő Csaba András AIR

ki látott engem csak vagyok de nem vagyok látható, se fogható, se tapintható, épp csak itt, illanón, jelen, jelen sóhajt a száj és a szándék rándul közbe és a szándék rándul elém és mögém és közém

ujjakkal mozdulok lusta hullám felkavaró ódon örvény önti belém keskeny sérvét, örvény, tartamban fenekedem, mintha amőba vagyok, alakként amorf, az én kezem nem kéz és mozdulnom sem lehet, nem is kell, más törvények hajlítanak

addig terjedek és még tovább, testemből a délibáb fog önmagával kezet; a remegő, fullasztó, a karcos, a hideg, a hideg, a jéghideg; de csak vagyok, s nem reszketek.

mormogás és morotvák között, pusztán a szél, erdőn a lombkoncert, de néma az én szám, az én szám nem beszél, hozzá nem fűz, nem betűz, nem kerek, nem rés, nem zárt a szám, mert nincsen; a tettek és a tárgyak: határain ezek; a levél háta és a felhő, a villanás futása; eleje és vége úgy nincs, ahogy nekem de határom nem csillagos, előbb adom, alább terpeszkedem; a levegő vagyok, magától értetődő és nem látható.

Balogh István Péter: Naposzó

locska hangok rezegek fel madár árnya hussan, kilátást nem takarok, a kontúr rajzát bízom másra – nem fajomra –, mert nem lehet

voltam, vagyok s leszek: ifjú, férfi, és öreg; kor engem ért el, haladt át s hagyott parlagon. jó a hús magány; s jók a forró éjszakák, mert kívülem esik; s tőlem zuhog, a levegő ég, nem a dübörgő föld vagyok.

Könnyű és kecses, lábakkal nem lépő, életben gazdag, présbeszorult, elhasznált, megújuló; amint épülő, úgy pusztuló: állandó lég. Minden csak tőlem, miattam látható; élet és élet ura vagyok, elfogni nem tudok, nem akarok: változom és változhatok. Akarok. Akarok, ha nem akarok (levegő vagyok), akarhat bármi; akarhat ha képp kényéből kényelem ér.

Új a kény, sovány a kedv, keszeg pikkelyén húzom testem, körvonal se írja le, se tartomány, szivárványok hajába túrok s egy-két gizgast lengek körül;

kontinensen, másikon, poharat töltök, folyosót, hempergő zacskót, érv, érdek nélkül és kényszer nélkül, a lábatlan szabadság vagyok:

több mint tér, több mint mora (elrepül felettük az idő vasfoga); alattam van, mellettem, felettem, bennem; számomra nincs, részemre nem hajlik, térfelemre nem esik, s idő eszi, nem én, a mérhetetlen; a kényszerrel mért tarthatatlan röpteti s gyarló képzelet képzeli hogy elért

noha mintha molekulák lennének páncélja alatt [FE₂O₃] a rozsdá lesben áll toccsan a sebben; ezt a hangot kapja, az ki hallja, nem én, én csak a postás vagyok, az vagyok, bár nem akarok, táskán bőrszíjlifegés, a karszj alá szorulva, a kormány csővázában arénázva

a ronda madárijesztőt nem szánom, nem szeretem; gúnytalan nyúlok el a kéken, seregélyek fekszenek belém, kiáltás tölt ki, béke és háború piszkít belém; határolni nincs esély, aki épp, az rúg belém, a hülyék engem tapogatnak, szülész-orvosok kényszerítenek, nyelőcsövet bizsergetek, felkarcolok, megégetek, simogatva ölelek körbe, rendre önkénynek állok, kollektív engedelem,

én; elsőül én megyek s utolszor én távozom (akkor, úgymond, a testet elhagyom) mintha bennük élnem kellene, pedig vállam se rándul, szemem se csippent, míg elhibbannak, akár a tűz, s én az vagyok, mi lenni akartatott: táplálók és táplálkozom.

Nem csalok s nem csalatkozom. Magam csalnám néha törbe; mindig lógna cipőfűzőm, hajam kócos, ruhám rendezetlen lenne, magam csalnám, mondom.

nyitott vagyok, élvetem, tágra zárt, kortalan, elnevezett: klasszikus, antik, modern; nem zihálok az emeleten. A kulcslyukból szelíden távozom; ott se voltam, mert ott vagyok, minden élő és minden élettelen

vidéken testes, gyárakban erős és nehéz, teremben használt, viselős, ráérős, sietős, nem piperkőc, se nem szerény, színes rajtam át, színtelen lényem mián, görcsös és könnyű, nedves és száraz, nappali, éjjeli; lényegi, elenyésző, végzetes, megbocsátandó, kosárba hulló, remegő, fényeket megsűrű, átengedő, nincskedvű vámos, s néha látható: önmagamon átható.

De nem vagyok fontos, oktondi, látható, ficáncoló, fergetes, hangos, hangtalan ordító, néma, se semminek hordaléka; alak sem vagyok, se figura, se aritmetika, se geometria, és tér se vagyok, se idő, se súly.

Nem bennem, rajtam át a fény; a bánat, az öröm, mi engem nem ér. Nem őrzöm, s nem őrködöm. Néhase vágyok. Vágynom kinek, minek. Elsikló lég; benne kezdődöm, vagyok, s benn foglaltatok, nem tágulok, nem áradok.

Ez a legkevesebb. És ez, a legkevesebb vagyok. Vagyok, mi megfoghatatlan; alapot, életet vető. Árnyékként nem mondható, s átléphető.

Felséges felesleges helyett a helyében: pontatlanul itt s pontosan ott.

Pápes Éva „Elindulok magamra lelni” Beszélgetés Lator László Kossuth-díjas költővel

Van egy nagyon szép gondolat Pilinszkytől, a költészetről gondolkodva így ír: „Az ember nem magát írja, hanem mindig valamiképpen az egészről ír, hogy aztán az olvasó ismerhesse föl benne önmagát. A részletek elválasztanak a többiektől, míg az egész mindig és mindenkit összeköt... Az egész legintimebb birtokunk.” Az egésznek és a résznek ezt az összefüggését lenne jó körüljárni. Ha megengedi, akkor egy idő-utazásra hívnám, a negyvenes évektől napjainkig. Próbálhatnánk egy ívet húzni a negyvenes évektől a jelenig, a legújabb Lator kötetig, amely „A tér, a tárgyak” címmel nemrég jelent meg. Először nézzük a negyvenes évek elbűvölően szelídítetlen verseit, amelyekben olyan őserő és vadság érződik – a lágy hangok mellett –, amely szinte csak itt található meg. Annyi öröm és természetes erő érződik rajtuk, ami a fiatalság kiváltsága.

Ennek az az oka, hogy fiatalon az ember szertelenebb, gátlátalanabban, szabadabban ír. Kormos István barátom írta egyszer egy levelében, hogy „*fiatalon olyan felelőtlenül csilingeltem*”. Én nem csilingeltem fiatalon sem, másféle verseket írtam, de az biztos, hogy az ember kezdő korában merészebben teszi bele a versbe azt az anyagot, amit később is beletesz, csak talán másképpen. De más oka is van, hogy úgy érzi – gondolom jól érzi –, hogy van valami vadság a régi verseimben, bár én azt hiszem, azért eléggé megpántolt versek azok. Szóval a magyarázat: egyrészt a személyes életem olyan tájon indult, ahol elemi élményem volt a természet, de a szívesebben mondanám, hogy az anyag. Kisgyerekkoromban össze-vissza mászkáltam, nagy kertünk volt, naphosszat a bokrok alatt kucorogtam, a kertünk végiben folyt a Tisza. A Tisza maga is elég vad folyó. Ott még különösen az, mert ott jön ki a hegyek közül Nagyszőlősnél. Tiszasásvár, ahol én születtem, már alföld, de még érzik a Tiszán, hogy egy kicsit feljebb hegyek közt folyik. A Tisza tavaszi áradása nekem mindig félelmetes, elemi élményt adott. De van ennek folytatása is, amikor az árvíz lemegy, ott maradnak a holtágak. Amit annyit láttam, nem egyszerűen kert volt, meg víz volt, hanem egész költészetemnek az alapélménye: az anyag áradása és apadása. Vagyis elemi élményeim onnan származnak, Ugocsa vármegyéből. Ehhez a nyers, primitív természeti élmény-tömeghez, persze hozzájárult sok minden egyéb, az embernek sorsa van, benne ül a történelemben nyakig, hát én is benne voltam. Ott volt a háború, a fogolytábor, ezek nem nyájas élmények. Ezeket nem lehet szépen kisimítva beletenni a versbe. Egy időben, ez különösen 46-47-ben volt, kijöttek belőlem a háborús élmények, mondhatni, kislútt a feszültség. Amiket én átéltem, tapasztaltam, közvetlenül vagy áttételesen ott van a verseimben, de ott van az a nagy fellélegzés is, hogy megúsztam a háborút, a

fogolytábor, hogy hazajöttem.

Aztán Makó jött, nagy szerencsém, hogy oda kerültem a háború után. Makó egy olyan szellemi pezsgéssel teli város volt akkoriban, amelyet én addig még nem láttam. Beregszász, ahová azelőtt gimnáziumba jártam, sokkal – hogy is mondjam? – lassúbb volt. Ott is volt szellemi élet, de nem olyan, mint Makón, amely a 19. század végétől kezdve tele volt szellemi, irodalmi, világnézeti, politikai izgalommal. Ott tanított egy ideig Juhász Gyula, a városhoz kötődött Móra, Tömörkény, és a nekem legfontosabb: József Attila. Azok az orvosok, tanárok, újságírók, patikusok, entellektüelek pártfogolták József Attilát, amikor a Demke internátusban lakott, akik bennünket is támogattak. Amikor Makón megkezdődött már többé-kevésbé érett írói pályám, éreztem ennek a szellemi közegnek a segítő erejét. Nyolcadikos gimnazista koromban a vármegyeháza dísztermében voltak irodalmi estjeink. Makón egyébként két amatőr vonósnégyes volt, egy profi MÁV szimfonikus zenekar, együtt szerepelt zene és irodalom. Estjeinken mindig volt a vármegyeháza díszterme.

Kik voltak a társak, úgy emlegeti, hogy „bennünket”?

Hadd említsem először Domokos Mátyást, akivel a makói gimnáziumban ismerkedtem meg, ő tanulmányokat írt már akkor is, gimnazistaként, pályakezdő korában is. Aztán ott volt Császtvay István barátom, osztálytársam, belőle újságíró lett, Makó történetének egyik legjobb ismerője. És volt ott egy furcsa, tragikus tehetség, Gajdi István. Nagyon eredeti egyéniség volt, festő, furcsa, különc, bolondos, és nagyon tehetséges költő, noha nem tudta igazán kiforrni magát. Hadd tegyem hozzá, ha véletlenül elolvassa az Újesztendő című versemet, abban róla van szó. Ő baloldali volt, kommunista, vagy inkább anarchista. Ez a lelkesedés korszaka volt, de ő nagyon hamar kiábrándult, és azt hitte, hogy azt is meg kell írnia, amit erről gondol. Mivel újságíró is volt, meg is írta, meg is lett a következménye, egy cikke miatt népbírói tárgyalás fenyegette. Akkor átszökött Jugoszláviába. Sokan remélték, hogy onnan átjuthatnak Olaszországba. Neki szerencsétlenségére sikerült az olasz határig eljutni, ott dolgozott Trieszt körül, de amikor át akart szökni, a határőrök lelőtték. Tragikusan rövid élet volt, mindössze 26 évig tartott. Sorsa tragikumában benne van a kor drámája. Azon kívül még ott volt egy zsidó tanító fia, Gáti Imrének hívták, később kivándorolt Angliába, ott is halt meg nemrégiben. Elképesztően sok verset tudott, mondta is ezeket, rengeteg könyve volt, ellátott olvasnivalóval. A könyvek kézzel-kézre jártak köztünk. A gimnáziumot is forrongó, eleven szellem jellemezte, az osztályunk egyrészt tele volt kiéletlen

kamaszos indulatokkal, másrészt viszont korunkhoz képest túlértek voltunk, ez is a háború következménye volt. Állandó szellemi izgalomban éltünk. Sokfelől verődünk össze, a makóiakkal erdélyiek, felvidékiek keveredtek. Én ugyan a breszt-litovszki fogolytáborban lettem nagykorú, de a szellemi nagykorúságom ide köthető.

Az Őserdő című versében jelen van ez a forrongás, erjedés, nyüzsgés, vadság, mégis valami gyermeki rácsodálkozás a dolgokra.

Az még olyan vers, amilyeneket 18 évesen ír az ember, kicsit gyermekes-kamaszos, kicsit stilizált, akkor nagyon hatott rám - érzik is a versen, ha nem is közvetlenül - az avantgarde és Kassák Lajos. Makón ismertem meg Kassák költészetét, részben Weöres Sándort is. Igaz, az ő verseit már Tiszasásváron, Beregszászban is olvastam, de csak Makón találkoztam a teljes költészetével. Itt ismertem meg a modern francia költészetet is, Apollinaire elemi élményem volt. Ez a három költő: Weöres Sándor, Kassák és Apollinaire voltak rám a legnagyobb hatással akkoriban, meg persze József Attila.

Ennek az időszaknak a szellemi töltése, a forrongás, lelkesedés a későbbi időkben nagyon nagy átalakuláson ment keresztül, éppen ellenkezőjébe fordult át. Ahogyan a kor változásai bekövetkeztek, a versek is átalakulnak. Mik voltak a legmeghatározóbb élmények a negyvenes évek végén, az ötvenes években? Néhány sort idéznék az akkori versekből: „konok város”, aztán „se hit, se cél, se becéző szavak”, „ha hit és szándék – minden hasztalan”, „a semmivel naponta szembenézek”, „megjártam mélyeket, ormokat, poklokot” és még sorolhatnám. Miféle élmények tették ilyen keserűvé ezeket a sorokat?

Voltak a háborús élményeim, aztán jöttek a koalíciós idők, az a korszak mindenféle lázakkal, izgalommal és reménységgel izgatott, ezt az időszakot később a Kezdet című versemben írtam meg. Alighogy ez a nagy fellélegzés, megkönnyebbülés kijött belőlem, már kezdtem érezni - nagyon hamar - a szerveződő diktatúrát. Mint diák, részt vettem a kékcédulás választásokon, húztam a strigulákat, hogy melyik párt hány szavazatot kapott, így hamar beleláttam a gyakorlati politikába. Elég érzékenyen éreztem, azt hiszem, hogy mi fenyeget, vagyis ha elkezdeném szét-szalazni, hogy a 48-49-ben írott verseimben hol van a háborús tapasztalat és hol van a közeledő diktatúra előérzete, nagyon nehéz dolgom volna. Egymásra másolódott bennem kétféle szorongató világ. A verseimben sokszor egyszerre van jelen mind a kettő. 47-ben felkerültem Pestre, méghozzá az Eötvös Collegiumba, ott valamivel hamarabb volt érezhető a fordulat, mint ahogy az országos politikában bekövetkezett. A kollégium igazi elit intézmény volt, amit Eötvös Loránd alapított 1895-ben az édesapja,

Eötvös József emlékére. Úgy is hívták az intézményt, hogy Báro Eötvös József Collegium, és a francia École Normale Supérieure mintájára szerveződött. Itt csak a tudás számított. Elvünk az volt, hogy mindenben kételkedünk, semmit sem fogadunk el, nincsenek rangok, nincsenek méltóságok. Ez a fajta kritikus szellem, az Eötvös kollégiumban, mondhatni félszáz éves hagyomány volt. Keresztury találta ki azt a jelmondatot, hogy „szabadon szolgál a szellem”. Ez a személet jellemezte az intézményt. De ez a szabad szellem a fordulat éve után nem illett bele a korbá. Képzelve el ezt a szabad szellemet, amikor a kommunista párt átveszi a hatalmat, mert végeredményben ez történt, hiába maradt meg a parasztpártocska, hiába volt egy ideig még szociáldemokrata párt, akkor már a kommunista párt csinált mindent. A kollégium túrheteren lett, először kizártak belőle egy csomó olyan embert, aki nem alkalmazkodott, nem hódolt be, aztán 52-ben magát a már halódó kollégiumot is megszüntették.

Ez nyilván szimbólumként is értelmezhető, hiszen megszüntették a „szabadon szolgáló szellemet”, már nem volt rá szükség, csak szolgáló szellem kellett.

Egy időben még a népi kollégiumokat is kijátszották az Eötvös kollégium ellen, azzal, hogy ott, lám, van eleven politikai élet, majd aztán a népi kollégiumokat is szétverték. Már az sem volt elég jó. Ennek a folyamatnak a kezdetén, illetve már egy kicsit talán a kezdet után, engem is kizártak a kollégiumból, ezt a történetet többen is megírták, többek között Fodor András barátom, akinek A Kollégium címen megjelent naplójából – ő mindig írt naplót - nagyon pontosan követni lehet az eseményeket.. Vagy ott van Szász Imrénének a Ménesi út című könyve, regényesített feldolgozása a kollégium sorsának, a végén dokumentumok vannak, iratok, a kizártak listája, életrajza, további pályája stb. Amikor kidobtak a kollégiumból, várni lehetett, hogy az egyetemről is kidobnak.

Hogyan nem?

Ezt nem igazán tudom, valami szerencse, csoda történt. Akkor már jelentek meg folyóiratokban verseim, készülő könyvemet betiltották, ez is bélyeg volt rajtam. Aztán megszűntek a független szellemű folyóiratok. De valami módon mégis tovább éltek, mert Sárközi Mártánál, Sárközi György özvegyénél, a Válasz szerkesztőjénél vasárnaponként összeverődtek a hajdani munkatársak, én is jártam oda, vagy pedig a Nemes Nagy Ágnes-Lengyel Balázs házaspárnál, ahol a hajdani Újhold szerzőgárdája találkozgatott.

Magát is az újholdasok közé sorolja az irodalomtörténet.

Igen, joggal, noha nekem ott nem jelent meg írásom an-

nak idején, de a szellemi rokonság és a költészet-felfogás okán oda tartoztam, a különféle körök közt nem volt szigorú határ, hiszen Pilinszky is újholdas volt, de a Válaszban több verse jelent meg, mint az Újholdban. Akkoriban egy ideig barátaimmal, Domokos Mátyással és Fodor Andrásal laktunk együtt egy albérletben. Valahogy végül is el tudtam végezni az egyetemet, de félttem tőle, hogy nem fognak kinevezni sehova. Akkor már egy ideje fordítottam, bár eleinte nem a saját nevemen, mert a kollégium úgy is utánam nyúlt, hogy nemcsak hogy nem írhattam, nem vállalhattam fordítást sem. De később aztán igen, úgy emlékszem, hogy a Franklin Társulatnál kezdődött, már a saját nevemen fordítottam. De van egy akkor megjelent Chaucer kötet, talán 1948-ból, vagy 49-ből, abban egyik verses mese alatt Fodor András neve van, azt én fordítottam, az új kiadásokban már az én nevemmel szerepel. A munkát Fodor Bandi kapta, és azzal fogadta el, hogy az egyiket ideadja nekem, de fordítottam Kormos névén is. Vas István is megpróbált segíteni, akkor velem már kapcsolatban voltunk, dolgoztam a már államosított Révai kiadónak. „Miért mész te vidékre - kérdezte - neked itt a helyed”, de én örültem, hogy egyáltalán kineveztek valahová. Felhívta Kardos Lászlót, hogy segítsen nekem Pesten maradni, ő ezt azonnal megtagadta, természetesen. A kinevezésem nem Körmendre szólt, hanem Vas megyébe. Azt is megtudtam aztán, hogy az volt a papíromon: csak általános iskolába kerülhetek, középiskolába nem taníthatok, noha a végzettségem oda szólt. Nyilván nem akarták, hogy megfertőzzem a középiskolásokat. Ma sem tudom, hogy tévedés volt-e, vagy valakinek a jó szándéka, hogy mégis a körmendi gimnáziumba tettek a miniszteriumi utasítás ellenére. Így kerültem a körmendi Kölcsey Ferenc Gimnáziumba, ott tanítottam négy évig. Ez életem egy valószínűtlenül nyugalmas korszaka volt, azután, amit én Pesten átéltem, a régebbi dolgokról nem is beszélve, úgy éreztem, hogy visszaváltoztam emberré, és valami emberi közegbe kerültem. Nagyon szerettem tanítani, ez váratlan felfedezése volt az életemnek. Eredetileg nem akartam tanár lenni, írni és szerkesztőségben dolgozni, valami ilyesmire gondoltam. Nagyon élveztem a tanítást, a tanítványaim is szerettek, meghívnak ma is a találkozókra. Ez a pedagógusi szenvedély aztán később is megmaradt, a hetvenes évektől kezdve az egyetemen volt egy műfordítói szemináriumom. Ez volt a neve, de nem csak műfordításról volt ott szó, hanem a versírás mesterségéről. Nagyon sok olyan költő járt hozzám, akik ma jelen vannak az irodalmi életben. Nagyon hamar megszokták, hogy mi gorombán megmondjuk – nem csak én, hanem ők is egymásnak - a véleményünket. Senki sem sértődött meg, különösen az nem, aki tehetséges volt. Egy ilyen szemináriumon van húsz, harminc hallgató, hozzám nagyon sokan jártak, ebből általában hat-hét volt igazán tehetséges. De azok közt olyanok voltak, akik a mai középnevezéseknek a kiemelkedő képviselői, főleg költők.

Van egyszer az a bizonyos történelmi kor, az ötvenes évek, aminek a keserősége a versekben benne van, és van a magánéletnek az a nyugalma, amiről beszélt, amit Körmenden megtapasztalt. Ez az ott töltött négy év annyi élményt adott, hogy később újra visszatért ide, ha nem is Körmendre, de Vas megyébe, és itt épített házat. Innen jött az indíttatás?

Részben igen. A Vas megyei táj, az Őrség, de Zalát is említhetem, gyönyörű. Ráadásul olyan fajta táj, ami az én életemből hiányzott. Nem az erdő, hanem a dombok, lankák, mert én mindig alföldön laktam, Makó is az, de Tiszasásvár is, bár onnan már látszottak a Kárpátok utolsó nyúlványai. Ha átnéztem a Tiszán, a máramarosi hegyekre láttam, amiket Petőfi emleget. Nagyon sokat jártunk egy körmendi kollégámmal, barátommal, Lányi Tibor matematikussal a halogyi erdőbe, vagy tudom is én hová, szalonnát sütni, gyakran kint is aludtunk. De ahhoz, hogy visszakerüljek Vasba az 1990-es években, több véletlen is kellett. Az egyik ilyen véletlen, ezt meg is írtam egy önéletrajz-részletben, az a gomba. Köztudomású, hogy az őrségi vidék az ország gombában egyik leggazdagabb tája. Mi a feleséggel nagyon szerettünk gombát szedni. Ekkoriban már divatba jött, hogy a pesti értelmiség nagyon olcsón vett falvakban parasztházakat. Színészek, írók vettek házat, vagy egy darab földet maguknak. Olcsón hozzá lehetett jutni, mert sokan hagyták el a falvakat. Ezeket a házakat át kellett persze teljesen építeni, mert vizesek voltak, többnyire nem volt rendes szigetelésük. Ezért esett úgy, hogy mi nem házat vettünk, hanem egy darab mezőt, egy szép domboldalt Ispánkon, és a házat mi magunk építettük. Már maga ez is véletlen volt, mert egyszer kiváló színés tehetséggel megáldott barátnőnk, a nagyrákosi Németh Eszti javasolta, hogy vegyünk meg azt az éppen eladó mezőt Ispánkon. Ekkoriban a községek el-eladogattak darab földeket. Nem voltunk meggyőződve felőle, hogy nekünk ez kell, de mégis olyan olcsón lehetett hozzájutni, hogy csak megvettük. Később jött magától a gondolat, hogy kellene építeni rá. Valahogy mindig éppen annyi pénzünk volt, amennyi kellett, bár sosem voltunk biztosak benne, hogy lesz-e elég pénzünk egy fél év múlva. Így született meg a mi ispánki házunk.

A körmendi négy év után ismét Budapest, a hatvanas évek, a pártosság és a kemény vonalvezetés ideje. Ez az ön verseiben úgy mutatkozik meg, hogy kerül minden politikai témát, nincs pártosság, csak nagyon kemény, hideg jelzőkkel találkozunk a verseiben. Néhány példa: „ásványkemény, fagy, sötétség, bádog, gyász, ólom, fekete, ezüst”. Bár a magánéletben ott van a boldogság, a társra találás, mégis a versek egyre komorabbak.

Én sohasem írtam direkt politikai verset, de azért régebbi verseimben elég gorombán benne van a világ. A politikáról mint közérzetről írtam inkább, mert ilyen módon

hozzátartozik az egzisztenciánkhoz. Ezek a szavak valóban egy bizonyos korszakra jellemzőek, de itt egymásra másolódott az általános emberi állapot, a létező, a lény, a teremtmény közérzete.

A verseiben nagyon erőteljesen jelen van a képzőművészet, a látvány ereje. A modern impresszionista képekre jellemző furcsa ragyogás, a természet nagyon konkrét megjelenése, drámája. Úgy tudom, egy időben foglalkoztatta a gondolat, hogy festő lesz. Az, hogy költő lett, nem igazán akadályozta meg abban, hogy fessen. A verseivel fest, hoz létre vizuálisan is érzékelhetőnek tűnő élményt, mintha mindenén átragyogna a kép. Nem a burjánzó jelzőkkel éri ezt el, hanem inkább azzal a pontossággal, konkrétsággal, amivel összerakja a verset. Minden apró részlet stimmel, konkrét és megfogható, miközben életben és mozgásban van, a jelenlét ereje sugárzik belőle.

Biztos, hogy ennek az egyik forrása az, hogy gyerekkoromban, kamasz koromban festettem, tanultam is festeni. Abbahagytam, valószínűleg azért, mert nem voltam elég tehetséges. A képzőművészethez való kötődésem azonban mindmáig megmaradt.

Van kedvenc festője, akihez szellemi közelséget érez?

Talán leginkább Cézanne, akiben megvan az a konkrétság, amiről beszélt, szinte megfogható, ami oda van a vászonra téve. De a magyar képzőművészetből is nagyon sok nevet mondhatnék. Az egyik nagy szerelmem, aki éppen nem ilyen, ő eltolja a dolgokat a valóságtól, az Csontváry festészeté, aki az én nemzedékemnek egyik alapélménye volt. Mítoszát még az is fokozta, hogy a Rákosi korszakban tilos festő volt. A képeit eldugták, de én véletlenül láttam jó néhányat, mert a kollégiumban nekünk Fülep Lajos volt a tanárunk. Az ő segítségével olyan képeket is láthattunk, amik múzeumi padlásokon, pincékben voltak tárolva, így Csontváry képeit, de elvitt bennünket Szentendrére is, Barsay műtermébe, akinek a Művészeti anatómiája ugyan megjelenhetett, de a képeit nem lehetett kiállítani. De említhetném Kondor Bélát is, és még sok mindenkit. A lényeg mégis az, amit elmondott: abban, ahogyan én hozzányúllok az anyaghoz, benne van az indulásom, írói pályakezdésem előtti képzőművészeti vonzalmam vagy gyakorlatom. Egyébként is a magyar költészetnek a kép sokszor talán a túlságig is használt módszere, én meg amúgy is szeretek pontos lenni. Ha én egy vadcitromot akarok beletenni egy versbe, úgy kell beletenni, hogy szinte meg lehessen fogni, nem felelőtlenül egymás mellé dobálni mindenféle képet. Egy tárgyat, egy dolgot, bármilyen anyagot úgy kell megnevezni – mert nem tudjuk teljes leírását adni semminek, mert akkor végtelen hosszú műveket kellene írunk -, hogy az egész tartalmát sugározza a versben, vagyis ha csak egy mondattal, egy fél mondattal, egy szóval is nevezzük meg,

annak a dolognak, tárgyának az egész tartalma, sugallata ott kell, hogy legyen. Ha úgy tudnánk beletenni a versbe mondjuk azt a levelet ott az ablak előtt, hogy az olvasó előtt az anyagszerűen, testszerűen jelenjen meg, akkor a legtöbbet tesszük

Van egy érdekessége ezeknek a verseknek, olvasás közben azt érzem, hogy ezeknek az anyagi dolgoknak nemcsak jelenléte, hanem története is van, de nem csak története, hanem történése, drámája, folyton zajló mozgása is.

Megint csak egyetértek, legalábbis szeretném hinni, hogy ez így van. Nekem az anyag a létezés szüntelen drámáját sugallja. Anyagon mindent értek, a növénytől az emberig. A létezés önmagában véve drámai, minthogy születünk és meghalunk. Én ezt a létezés-drámát, ezt az egzisztenciális drámát éreztem a legfontosabbnak, amit el kellene mondani.

Visszatérve a mi időutazásunkhoz, nézzük meg a hetvenes éveket. Itt mintha kicsit kivilágosodnának a versek. Még sok a hideg szín, jelző, de már elvértve megjelenik némi fény, melegség. A korszak művészeti életére viszanézve mintha a magánéleti boldogság jobban teret kapott volna, mintha valami nyugodtabb, emberibb világ jelei mutatkoznának.

1977-ben írta:

„...hogyan lehet, hogy nem hagy ki mégse ezen a pusztán, pusztán tájon valószínűtlen szívverése...”

Ezt is jól érzékeli, persze az embernek vannak olyan korszakai, amikor valamivel nyugalmasabb szakaszba került az élete. Ilyenek voltak nekem a hetvenes évek. Nyilván a házasságom, részben a munkám miatt is. Az ilyen korszaknyugalmak sohasem egy forrásból erednek, mert nemcsak a magánéletem volt nyugalmas, boldog, de azt is mondhatom, hogy lazult egy kicsit a nyomás. Ráadásul nekem az a szerencsés sors jutott osztályrészül, hogy Körmendről 1955-ben az Európa kiadóhoz hívtak. Először nem akartam a tanítást otthagyni, de a barátaim végül rábeszéltek. Itt azt csinálhattam, amire egész életemben vágytam, amihez kedvem volt: az Európa kiadó kisebb-nagyobb versesköteteit szerkeszthettem. Visszagondolva arra az időre, szinte valószínűtlen, hogy miközben a magyar irodalmat különféle tilalmak sújtották és gátolták a megjelenését sokaknak, a világirodalom kiadása alig-alig volt korlátozva. Persze, adtuk ki a muszáj-könyveket, rossz, vagy kevésbé rossz, vagy éppen nagyszerű szovjet regényeket, de eközben a világirodalom ott volt a magyar olvasó előtt. A Modern Könyvtártól az Európa Zsebkönyvekig, A Világirodalom Remekei és így tovább. Voltak persze olyan szerzők, akiket nem lehetett kiadni, Koestlert vagy Orwellt például, de ami nem ilyen direkt módon hívta ki a hatalom

ellenszenvét, az megjelenhetett.

Ha tovább megyünk a nyolcvanas évekre, itt megint egy nagyon érdekes szín jön be, idéznék néhány akkori verséből:

*„Ezt kínálja legvégső menedékül:
amit a kéz csinál, a kézre rávall...” – 1984. Ingovány
„megtér még eleven hitéhez” - 1985. Nyárvég
„kínlódva, s fel nem adva mégsem” - 1985. Aszály*

A felelősség felvállalása, érettség jelenik meg, ami talán a politikai fellazulás következtében, szellemi felszabadulásra is mutat. Megértőbbé és egyben bölcsebbé válnak a nyolcvanas évek versei.

Szeretném, ha igaza volna, én nem vagyok illetékes ezt megítélni. Egy dolgot fűznék hozzá, ahogy az ember érik, egyre jobban tudja azt és úgy csinálni, amit mindig is akart, csak talán akkor másképpen sikerült. Én a hetvenes évek második felétől érzem, hogy úgy és azt tudtam elmondani, amit akartam. A versírásban persze mindig van véletlen, ha írunk, a vers is alakítja magát, ránk erőszakolja az akaratát, a maga törvényei szerint működik. Meg aztán minél érettebb az ember, annál inkább tudja azt csinálni, amit fiatalon talán könnyelműbben, felelőtlenebbül, ösztönösen próbált.

Akkor talán ide kapcsolnám azt a kérdést, amit mindenképpen föl akartam tenni: ez a bizonyos „hogyan ír Ön verset?” kérdés.

Ezt nem nagyon tudom megmondani, mert nem egyformán születik a vers, először is nagyon ritkán születik, én nehezen írok. Sohasem tudtam, és most még kevésbé tudok olyan dolgokról írni, amelyek nem igazán fontosak nekem. Mégis, hogy készül a vers? Az embernek néha eszébe jut egy szókapcsolat, egy sor. A legkevésbé úgy születik, hogy az ember azt gondolja magában, akkor most megírom ezt meg ezt versben. Nemes Nagy Ágnes, aki az egyik legutadatossabb és a legokosabb költő volt, és a legérdekesebb dolgokat írta a vers-csinálás mesterségéről, azt mondta, hogy sokszor egy bizonytalanul derengő valamit lát, amiről akár azt is tudja, hány sorból áll, de azt, hogy mi lesz benne, azt nem. Az közben formálódik. Ugyanezt mondja Kálnoky László is, ilyesmit írt Weöres Sándor is.

Az írásban nagyon sok tudatos elem van, vagyis amikor én a verset írom, akkor leírhatok mindenfélét, de utóbb nem hagyom benne. Ott már szinte centiméterrel mérem ki, hogy mennyi legyen, hogy ne legyen rajta fölösleg. Én ahhoz a költőfajtaához tartozom, amelyik megír ugyan mindent, de aztán kihagyja a felét. A versben nagyon fontos a hézag – ezt megint Nemes Nagy Ágnes írja –, néha éppen ott van a lényeg, mert nem kell mindent végigírni. Az én verseimben nem egy dolog van megírva, hanem tapasztalatok, élmények tömegét próbálom egyszerre megírni.

A vers a villanófény, ami rávilágít arra a sok mindenre?

Talán nem sok mindenre, csak arra, aminek benne kell lenni. Ma úgy írni, ahogyan Petőfi írt, azzal a közvetlenséggel, a 20. században már nem lehet. De azt nem nagyon tudjuk, hogyan lehet másképpen. Tíz vagy húsz év múlva megint visszatérhet majd a közvetlenebb líra. Minden bizonyulttá válást követ egy egyszerűsödés.

Itt már be is jött az a jelző, amit az egyik tanulmányban írtak magáról, hogy nem posztmodern, hanem premodern.

Igaz, nem vagyok posztmodern, és nem is nagyon szeretem az iskolákat. Az ember lehet akármi. Szabályrendszereket egy költőnek nem szabad elfogadni. Ne akarják megszabni, hogyan csinálja, amit csinál.

Ha tovább megyünk az időben, a kilencvenes évek eleven fájdalomhoz érünk, a betegség, a halál és az elvesztés fájdalma jelenik meg elementáris erővel. Majd az idő teltével a versek egyre mélyülnek, egyre dúsabbá válik a természet, egyre meghatározóbb a jelenléte. De a versekben ott van egyfajta megtalált béke, a természet erejének és drámaiságának elfogadása, befogadása. Ezt a megtalált békét nevezhetjük egy működő és megtalált életérzésnek?

Ezt így sosem lehet mondani, mert lehet, hogy holnap vagy egy hónap múlva írok egy csupa zaklatottság verset. Fontosabbnak érzem, hogy a vers hogyan van megcsinálva – mert egy verset ugyanúgy meg kell csinálni, mint az asztalnak az asztalt -, hogy közvetíteni tudja azt a lelkiállapotot, békést vagy zaklatottat, amiben az ember éppen van.

A kilencvenes években, és 2000 körül tűnnek fel először azok a versei, amelyekben központi szerepe van az érzékiségnek, egyik kritikusa „angyali erotikának” is nevezi ezt. Nagyon- nagyon izgalmasak ezek a versek, mert ugyanaz a konkrétság, amiről már beszéltünk a természet-versek kapcsán, és ami annyira jellemző az ön költészetére, itt sajátos hangulati elemként szintén átszövi a verseket, új dimenziót adva ezzel az erotika versbéli jelenlétének.

Mindig is írtam erotikus verseket, de azt is mondhatnám, hogy ez a fajta érzékiség nem csak a női nemre, hanem az egész anyagi világra vonatkozik. Nekem ilyen kapcsolatom volt a világgal, csak a régebbi verseimben az érzékiség többnyire nem jelent meg ilyen közvetlenül, bár van egy fiatalkori versem, abban először írtam le a szeretkezésnek azt a formáját, amelyikről addig a magyar költészetben

nem volt szokás beszélni. A mai költészet nagyon szabad szájú. Hozzám egyáltalán nem áll közel a pajzán vagy az obscén vers, sőt, ha valamit szeretnék, akkor éppen visszaadni a szerelem szavainak eredeti ártatlan, glóriás jelentését. Egy vers semmilyen módon ne legyen trágár. Ma divat obscén kifejezéseket használni, én ennek nem vagyok a híve. Lehet valaki pajzán, mint Boccaccio, vagy erotikus, mint a magyar irodalomban - meglepő módon éppen egy szerzetes költő - Verseghy Ferenc, akinek két gyönyörű szókimondó erotikus verse van. Az erotikának, a szexualitásnak hihetetlenül fontos szerepe van az élővilágban. Ha azt akarom megírni, hogy mi az az erő az anyagi világ mélyén, ami segít megmaradni, akkor ez éppen az erotika, a szexualitás. De nem nekem kellett felfedezni mindezt, úgy vagyunk teremtve, hogy ezek az ösztönök tartanak életben. Ezek a versek egy pillanatig sem akartak közízlést sérteni, sőt inkább a közízlést szerettem volna közelebb hozni ahhoz, amiről nem illett, amiről nem volt szabad eddig beszélni.

Nekem a versek éppen a világ legtermészetesebb dolgát a legtermészetesebb módon mutatják meg. Kendőzetlenül, mégis egyszerűen, ahogyan jól történnek. Ahogyan a természetéről szóló verseiben ott lüktet az érzékiség, ezekben a versekben is ott lüktet az érzékiség a maga természetes módján.

Köszönöm, hogy ezt mondja. A világirodalomban van pajzán költészet, a középkori francia költészet tele van pajzán vagy akár disznó versekkel, de a magyar is. Pálóczi Horváth Ádámra gondolok, az Ötödfélszáz magyar énekekre. Babits Eratójának a fele erotikus, a másik fele pajzán. Egy kiadó megkért, hogy állítsak össze a világirodalomból egy ilyen antológiát. Ebben arra tettem kísérletet, hogy szemben a Babits antológiájával, csak erotikus verseket válogassak, gyűjtsék kötetbe. A cím Baudelaire-től való: Gyönyörök sötét kútjai.

A volt szocializmus évei nagyon sok megpróbáltatásnak tették ki a benne élő embereket, hát még a lírikus alkotókat. Volt-e lehetősége, illetve mennyi lehetősége volt arra, hogy őszinte lehessen, azt mondja, írja, amit gondol?

A Rákosi időkben abszolút lehetőségem volt az őszinteségre, mert úgysem jelenhettek meg az írásaim, legfeljebb attól félhettem, hogy netán házkutatás van és megtalálják. Nekem nem tett jót az a korszak, nem vagyok az a szerencsés alkat, aki az íróasztalfióknak tud írni, akkor is, ha nem jelenhet meg. Ilyen volt Weöres Sándor, A hallgatás tornya című kötete így született. Van, aki kevesebbet írt, mint Nemes Nagy Ágnes, de az, hogy hallgatnia kellett, olyan felfokozott feszültséget vitt a verseibe, amelyet éppen ez a helyzet gerjesztett. Ha elolvassa Trisztán és Izolda című versét, abban

annyira benne van ez az egész rettenetes szorongatottság, hogy éppen ettől lett olyan nagy vers. Ugyanezt mondhatnám Pilinszkyról is, az Apokrifhez hozzátartozik az, hogy:

„Így indulok. Szemközt a pusztulással egy ember lépked hangtalan. Nincs semmije, árnyéka van. Meg botja van. Meg rabruhája van.”

Ha nincs ez a korszak, akkor a rabruha nem kerül bele a versebe. Vagyis, ez a nagy apokaliptikus, biblikus pusztulásvízió egyszersmind korrajz is, bármilyen furcsának tűnhet is ma.

Hogyan fér ez össze a Nagy László sorral: „pártom, te kardos angyalom, öledben én nem alhatom” – mert ez ugyanaz a kor?!

A kezdet kezdetén Nagy László a másik oldalon állt. Nem szabad elfelejteni, hogy 45-46-47-ben feljött egy nagy paraszt nemzedék, ide tartozik Nagy László, de említhetjük Juhász Ferencet is. Voltak olyanok, akik ebbe a csapatba állhattak volna. Ha Kormos Istvánra gondolok, ő is paraszt-sorból jött, a mélyvilágból, de Kormosnak olyan biztos ízlése volt, hogy az mindentől megóvta. Később azt írta: „Nem volt kedvem beállni az egyszólamú zenekarba”. Ez az előbb említett sor „pártom, te kardos angyalom” – abból a lelkesültségből született, amit a nagy társadalmi földindulás sokakban támasztott. Az a kérdés, hogy ki mikor jött rá az igazságra.

Juhász Ferenc írta az egyik versében: „Tyúktetű borzalom fut fel sarkamtól agyamig” – úgy tűnik, ő már rájött.

Igen, ő a Tékozló országgal jött rá igazából. Ma is emlékszem, hogy az Akadémián volt egy vita, Bóka László vezette, felolvasott a Dózsa eposzból, a nagy szabadsághimnuszából. Mély átéléssel, hatásosan olvasta. Megállt, hatásszünetet tartott, majd lecsapta a könyvet, és azt mondta: „Milyen szabadság ez, kinek a szabadsága?” Aztán megmagyarázta, hogy ez a szocializmusból kikívánckozó szabadság.

A hatvanas években - gondolom, politikai megfontolásból engedték -, elkezdtek megjelenni a nagy verseskötetek: Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky, Szabó Lőrinc – a Kádár rendszer sokkal többet megengedett. Engedte megjelenni azokat a költőket, akiket a Rákosi rendszer betiltott.

Rájött talán a rendszer, hogy a költők nem annyira veszélyesek?

Arra jöttek rá, kisebb a gőze, ha megjelenik, mintha megint lefojtódik. Akkor csak a rossz szocialista realizmus maradt

volna, az pedig kifelé nagyon rossz reklám volt a rendszernek. Ha Weöres megírja az egyik versében, hogy milyen a diktatúra, attól még az emberek nem fognak fegyvert, az emberek mástól fogtak fegyvert. Valami olyan fajta belátás volt akkor, hogy a rendszer jobban jár, ha hagyja, hogy meginduljon egy szabadabb irodalmi élet. Viszonylag szabad, persze. Domokos Mátyás Leltárhiány című könyvében ragyogóan benne van erről minden. Attól hogy a hatvanas években megjelentek azok, akiket előtte elhallgattattak, nem dőlt össze a világ. Megpróbálták kicsit magukhoz édesgetni az írókat, mert tudjuk, az író hiú állat, ha megjelennek a könyvei, nem okvetlen akarja felrobbantani a Lánchidat. Korlátozott őszinteség volt ez, megszorításokkal teli, de legalább már élt a magyar irodalom.

Ön elindított, feltett egy kérdést kamaszként, amikor 1948-ban a Bűntudat című versében ezt írja:

*„Ki bontja fel bennünk az átkot,
a megkövült igét?*

Elindulok magamra lelni...”

Megtörtént ez a „magamra lelés”?

Igen, azt hiszem. Egyébként ez egy kamaszos vers, egy kamasz vágyakozása van benne a harmónia és valamiféle megoldás után. Akár azt is mondhatnám, hogy ez egy Isten-kereső vers. Bűntudat, és üdvösségre, megváltásra való vágyakozás van benne.

Ehhez kapcsolódik egy új verse, az Erdő című, amiben mintha válaszolna erre a kamasz-kérdésre.

Inkább az van benne, hogy nincsen válasz, vagyis, hogy több válasz lehetséges. Egy kritikus kifogásolta, hogy a végén nem tudom megoldani, nincs válasz a feltett kérdésre. Azt gondolom, hogy az egész európai filozófia, az emberiség filozófiai gondolkodása sem tudta ezt megoldani. Hát hogy tudtam volna én? Nem tudjuk, mi van a halál után. Ez a vers e tekintetben se hideg, se meleg.

De azt is mondhatjuk, hogy bölcsesség van benne, válasz a kamaszon feltett, át nem gondolt kérdésre, mert az igen és a nem is lehet hazugság, ha kizárólagos.

Igen, lehet, de az emberiség makacsul azt szereti, ha vagy igen, vagy nem a válasz.

Lehetne azt mondani, hogy a természet az a nyugvópont, amiben benne élve, vele harmóniába kerülve megtalálhatja az ember önmaga békéjét, nyugalmát?

Legalábbis nekem az ispánki erdő, az Öreg hegy erdeje mintegy példabeszédként jelenik meg a versben. Ennek az erdőnek nem kell okvetlenül valóságosnak lennie, az a lényege, hogy itt, most mit jelent. Az embernek a természet - máskor valami más - kínál, sugall dolgokat, válaszokat.

Egyszer az egyiknek az elfogadására hajlunk, egyszer meg a másikéra. Mert ezek a válaszok nem az egzakt tudomány, hanem pillanatnyi állapotunk válasza, kedélyállapotunktól függően jelenthetik ezt is, azt is. Az anyag elpusztul, feltámad, az ember is hasonlóképpen, de ez nem okvetlenül a keresztény hit feltámadás-képe. Valami más, talán ősi, és kevésbé egyértelmű.

Ez a vers, amiről beszélünk már az új kötetében jelent meg, aminek A tér, a tárgyak a címe. Tehát ebben szerepel az említett Erdő című vers is, de emellett új és 1946-ból származó, átírt versek is. Takács Ferenc nagyon művés és szép sorokat írt a kötetéről, én mégis egy teljesen szubjektív megközelítésből kérdeznék most a versekről. Számomra A herceg halála ciklus volt a az egyik legdrámaibb és legszebb vers-füzér, amit valaha is olvastam Magától. A szépségnek és az elmúlásnak ez a gyönyörű csokra, amit átnyújtott nekünk, nagyon felkavart, megrendített. Az elmúlás fájdalma és az élet szépsége egyszerre van jelen a versekben, de közben valami olyan pátosztalan egyszerűség is, ami képes arra, hogy az élet iránti valódi alázatra készítse az embert.

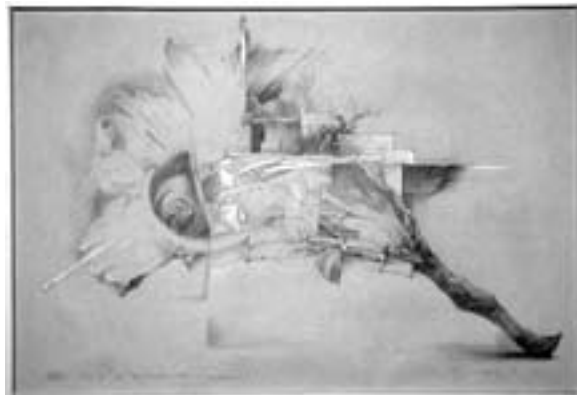
Nekem a vers csak úgy ér valamit, ha az ember helyzetéről, sorsáról, ha az emberi egzisztencia és az embert környező létezés természetéről szól. Ha azokat az ősi kérdéseket ismétli, koronként természetesen más-más formában, amelyeket az emberiség, színrelépése óta, újra és újra feltett magának. Születés, szerelem, halál, réges-régi közhelyei ezek a költészetnek. A születés az én szememben, gyermekkorom óta, nem egyszerűen az ember világra jöttét jelentette. Hanem az apró részletekben látható, tapasztalható és csak képzeletünkkel bejárható teremtet, teremtődést. A növényekét, az állatokét, az anyagét, a mindenségét. Mi kényszeríti az életre, ilyen, vagy olyan formában, alakot ölteni, kilépni a semmiből? Aztán a szerelem. Nem a slágerekben megénekelhető érzelmre gondolok. Inkább arra a titokzatos, tagolatlan erőre, ellenállhatatlan kényszerre, amely egymás felé hajt férfit és nőt, hímeket és nőstényt, a legkezdetlegesebb létezőket is. És végül a halál, az anyag pusztulása. Azt mondta, hogy az új kötetem egyik ciklusában egyszerre próbálok beszélni az elmúlásról és az élet szépségéről. Nekem az élet éppen azért olyan fájdalmasan szép, mert vége szakad, mert egyszeri, megismételhetetlen. Lehet írni az egyikről, lehet a másikról, de én mindig azt szerettem volna, ha egy versben is, mint egy zenekari műben, egyszerre szólalna meg mind a két szólam. A költészetet persze sok mindenre, sokféleképpen lehet használni, ma sokan inkább játszani szeretnek vele. De egzisztenciális, szakrális természete meg fog maradni, szentül hiszem. Az őseim azért rajzolt a barlang falára bölényt vagy kardfogú tigris, hogy megszabaduljon a szoron-gástól, hogy elűzze a fenyegető veszedelmet. A gyerekek azért gajdolnak, a félig érthető verscsírák a beavatottak-

nak szóló, gyógyító ráolvasások öntudatlan utánpótlásai. A jó versnek, egy lépcsőfokkal feljebb, a szép és szorongató lét, érthető és érthetetlen formába fogásával erre a, mondhatni, életbevágó feladatra kell vállalkoznia.

Azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy megtette, amiért mi, olvasók köszönettel tartozunk, és természetesen várjuk a további Lator-köteteket.

Köszönöm a beszélgetést.

Ispánk, 2006. augusztus

Frimmel Gyula: Egy sajnálatos esemény emlékére

Lehota János

A Bánk bán drámai világa különböző horizontok megvilágításában

Részlet A nemzeti tudat drámája (Bánk bán-értelmezés) című kötet hamarosan megjelenő, átdolgozott, bővített kéziratából

1.
Nem tartjuk szükségesnek igazolni azt, hogy egy térben elhelyezett tárgyat más-más nézőpontból különbözőképpen látnak. Ami az egyik horizontból feltárul, az a másik horizontból láthatatlan. Az emberi világot is felfoghatjuk egy ilyen térben elhelyezett tárgynak, amelyet évszázadokig mozdulatlanak, változatlanok tartottak, és mint ilyet, egyetlen meghatározott pontból engedtek látni. Azt sem kell igazolnunk, hogy az emberi világ „mégis mozog”, még akkor is, ha sokak számára mozdulatlan marad, ezért kétszeresen is lényegesnek tartjuk a horizont megváltoztatását. Ezt az egyszerű igazságot, hogy a világ változik, vele együtt mi is változunk – változunk! -, nemzeti drámánk értelmezése kapcsán különösen érvényesnek tekintjük. Természetesen nem a Bánk bán megváltoztatására gondolunk – ami egyébként Illyés Gyula átigazításában meg is történt -, hanem ellenkezőleg, a Bánk bán fog megváltozni, ha annak a tudatnak a horizontját behatároljuk, amelyik a drámát mindeddig nézte. A Bánk bán az a dráma, amely más horizontból nézve más tartalmat fejez ki. Ha ebből a feltételezésből indulunk ki, akkor ezzel azt is kimondtuk, hogy a drámának kétarcú tartalma van, és mivel drámáról beszélünk, ez azt jelenti, hogy ezek egymással ellentétes tartalmak. A dráma ezen kétarcúságát azonban a tudat két különböző horizontja eredményezte. Katona olyan drámát írt, hogy amit abban az egyik horizontnak megjelenített, azt a másik horizontból ellenkezőjének lehetett látni. De úgy is megfogalmazhatjuk ezt, hogy amit

a másik horizont lát, az a műnek ellenkező tartalma, mint amit az egyik horizontnak láttatni akart.

A dráma értelmezésével kapcsolatos ellentmondásokat tehát abból származtatjuk, hogy a Bánk bánban megjelenített Bánk és Gertrudis konfliktusnak olyan tartalma van, amit Katona abból a horizontból írt meg, hogy a királynét nem kell megölni, miként az Bánk cselekedete által a drámában megtörtént. A nemzeti tudat horizontja viszont ennek ellenkező értelmezését adta, és a szakirodalom eltérő elemzése sem zárták ki – Gyulai Pál kivételével -, hogy a nemzetnek ma is úgy éljen a tudatában, hogy ezáltal Bánk helyesen cselekedett. Ha a drámairodalom bármelyik ismert művének konfliktusát megvizsgáljuk, kétséget kizáróan dönthetjük el évezredek után is, hogy Prométheusz, Oresztész, Antigoné, vagy évszázadok elmúltával is, hogy Othello, Lear és Hamlet mellett állunk az ellenfelükkel szemben. Bármilyen társadalmi-ideológiai változás következett is be, ez a megítélésünk nem változott meg. Ilyen összefüggésben azt mondani, hogy Bánk cselekedetét egy más horizontból nézve törvénytelennek és gyilkosságnak lehet – és kell is – nézni, azzal majdnem azt mondtuk, hogy Oresztészt vagy Hamletet sem mondhatjuk tragikus hősöknek, mert ellenfeleiket megölték. Márpedig a Bánk bán esetében azt mondhatjuk, hogy olyan tragikus hős Bánk bán, akit már annak a rendszernek a horizontjából kell megítélni, amelyik alapján ezt a tettet nem lett volna szabad megtennie, mert már törvényes úton is megsemmisíthette volna ellenfelét, csak ő erre a törvényes megoldást

dásra nem volt képes. Vagyis Bánk és Gertrudis konfliktusa már nem az a drámai összeütközés, amelyben a drámai hős a „kizökönt” világrendet helyreállítja, következképpen „gyilkossága” ellenére is erkölcsös tettet hajt végre, hanem abban a rendszerben folytatott személyes harc ez, ahol a hatalom megszerzéséért küzdenek, amit már nem a másik megölésével kell érvényesíteni. A görögök és Shakespeare drámaiban egyetlen horizontból nézhetjük az ellentétes oldal küzdelmét, mert egyetlen igazság van, az isteni erkölcs igazsága. Katona azonban azt a világrendet mutatja meg drámájában, amelyben az Isten egyetlen igazsága helyébe az Ember igazsága lép, akinek az Isten abszolútumát bűn megtestesíteni. Bánk cselekedetét már ennek a világrendnek a horizontjából ítéljük meg, vagyis nem megölni kell a királynét. Az erkölcsi világrend horizontjából viszont ellenkezőjét mondja a tudat.

Az elmondottakból arra következtetünk, hogy Katona korában olyan rendszerváltás történt, amely más horizontból ítélte meg az ellentétes erőket, Katona pedig a Bánk bánnal nem érte el azt a horizontváltást, amit elérni szándékozott, de a történelmünk során sem következett be az a rendszerváltozás, hogy általa a drámát másként is lássuk. Ily módon nem az író eszmeisége érvényesült, hogy a befogadó tudatára hasson, hanem éppenséggel az a nemzeti tudat hatott a drámára, amit a drámának kellett volna a maga tudatára alakítania. Vagyis az ellentmondásnak olyan következménye lett, hogy nem a befogadói tudat váltott horizontot, hogy önismerethez juthasson a dráma eszmeisége által, hanem a drámát kívánta megfeleltetni a maga eszmeiségének. Ilyen összefüggésben azt mondhatjuk, hogy a Bánk bán két egymással ellentétes tartalmú dráma. Az egyiket Katona írta annak a tudatnak, amelyiknek nemzetállamot kellene teremtenie. Ezt a drámát a mai napig nem ismerjük, mint ahogy nemzetállamot sem teremtettünk. A másik annak a „nemzeti” tudatnak az alkotása, amelyik tudatnak meg kellett volna változnia ahhoz, hogy ezt a történelmi tettet véghez vigye. A Bánk bán tehát nem az a tudat értelmezi, amelyiknek Katona írta, hanem az a tudat, amelyiket az író éppen a drámával akart átalakítani.

2.

Hogyan következhetett be az írói és a befogadói tudat ilyen nagyságrendű különválása? A kérdés megválaszolásához először azt kell eldöntenünk, hogy ki vétett nagyobb, Katona-e, akinek tudatában kellett volna lennie annak, hogy a tudatot kell megváltoztatnia, vagy az a tudat, amelyik nem képes önmagára reflektálni. Mi az utóbbira helyezük a hangsúlyt, mert a nemzet önismeretét előidézhető lehetőséget mindennél fontosabbnak tartjuk. Úgy ítéljük meg, hogy Katona csak lehetőséget adott arra, hogy ellenkezőképpen is értelmezhesék a konfliktus tartalmát, és ebben (ön)tudatlanul vétett. Úgy véljük, több mentséget is felhozhatunk védelmére. Elsőnek említjük azt, hogy művét nem láthatta színpadon, nem érzékelhette a befogadói

tudat reakcióját. Feltételezzük, hogy Katona nagyon jól ismerte az új világrend megjelenítésének dramaturgiáját, tehát tudhatta azt is, hogyan kell az író eszméjét egyértelművé tenni. A kortársi irodalom eszmeiségének ismerete alapján azt is mondhatjuk, hogy ezek a szemléletet alakító írók, filozófusok annyira egyértelműen és egybehangzóan válaszoltak a Nagy Francia Forradalomra és annak következményeire, hogy azáltal úgy is vélekedhetett, hogy a polgári világrend felépítése felé vezető lépést nem kell bizonyítania annak a befogadónak, akinek a művét szánja. Ezért választhatta azt a dramaturgiát, amellyel a királynét erkölcsében megvédhette, ugyanakkor azt is kifejezte a megölése által, hogy az ilyen tett már nem a nemzet érdekét szolgálja. Jegyzésében hivatkozik is erre: „csak mély tiszteletre méltó állapotja az, hogy engem valamennyire mentségére kényszerített.” Ismerhette János esztergomi érsek kétértelmű véleményét is a királyné megölésével kapcsolatban, és ez is indítékot adhatott arra, hogy ő is szándékosan teremtett olyan dramaturgiát, amelyben a királyné bűnösségét két horizontból is lehet értelmezni. Ha János érsek bravúros nyelvi játékához kapcsoljuk dramaturgiáját, akkor azt mondhatjuk, hogy egyedülálló drámát írt, amit ebben a műnemben írni lehet. Megírta azt a shakespeare-i drámát, amit az erkölcsi világrend horizontjából shakespeare-i drámának nézhetnek, de ami a polgári világrend törvényei alapján már nem az, illetve megírta azt a schilleri drámát, amit az erkölcsi világrend horizontjából ítélhetnek meg, ami ilyen nézőpontból viszont nem az. Katona Bánk bánja tehát már nem shakespeare-i, de még nem schilleri dráma. Ezzel viszont a befogadói tudatra hárult az előjel eldöntése, illetve a tudat lehetőséget kapott arra, hogy önmagából ítélhessen, holott éppen ennek nem lett volna szabad bekövetkeznie. Akár tudatosan, akár nem tudatosan írta meg így a drámát, ily módon bekövetkezhetett – és néhány évtized múlva be is következett – az a helyzet, hogy annak a tudatnak a horizontja ítélte meg, és az a tudat emelte nemzeti drámává, amelyiknek éppen a dráma által kellett volna megváltoznia.

A dráma ellenkező olvasatának okát elsődlegesen abban a korszakváltásban – rendszerváltozásban – látjuk, amelyik Katona halála után következett be Európában és Magyarországon. Ez az eszmeiség fedezi fel magának a drámát, és ez az eszmeiség hatott úgy a tudatra, hogy abban fel sem merülhetett a horizontváltás szükségessége. Ezért mondtuk azt, hogy Katona tudat-átalakító drámának szánta művét, bár elképzelhető, hogy akkor sem érthette volna el célját, ha drámája a maga korának tudatával találkozik. De lehetségesnek tartjuk azt is, hogy a megírás idején betölthette volna ezt a szerepét, mert a dráma és a befogadó akkor még azonos kommunikációs helyzetben voltak, tehát a dráma valóságtartalmának alternatíváját az a tudat jól ismerte. Katona a dráma megírásakor még vélekedhetett úgy, hogy írhat olyan drámát, amelyben kétarcúvá teheti a konfliktus tartalmát anélkül, hogy azt olyan egyértelműnek lássák, aminek éppen az ellenkezőjét sze-

retné láttatni. Ezért tartjuk fontosnak azt, hogy a dráma valóság tartalmát mindenekelőtt Katona korának, a dráma megszületésének valóságával hozzuk összefüggésbe. Az a feltevésünk, hogy Katona a francia forradalom következményeinek valóságával olyan kommunikációs helyzetbe került a korszak tudatával, amelyben ismert volt a korszak kérdésfeltevése. Ezáltal közös alapon állt a befogadóval, aki tudhatta, hogy mit kérdeznek, és hogy melyik kérdésre kell igennel vagy nemmel válaszolnia. Ezen az alapon állva Katona gondolhatta azt, hogy olyan shakespeare-i drámát írhat, amelyben azt a valóságot, hogy tudniillik megölik a királynét, úgy is kifejezheti, hogy a tudat ezt úgy fogja fel, hogy annak nem lett volna szabad így megtörténnie.

A dráma sorsa azonban úgy alakult, hogy abban a történelmi korszakban került a tudatba – amely tudat nemzeti drámává is emelte –, amelynek más volt a valósága, más volt a kérdése, más kérdés jelentett alternatívát. A dráma tárgya tehát egy másik korszak valóságához kapcsolódott, így annak a tudata Katona válaszáat ellenkezőjére fordította. Az 1848-as forradalom és főképpen a szabadságharc eszmeisége az a korszak, amelyik tudata leegyszerűsítette ezt a tartalmat, így a dráma nemhogy szembekerült a befogadói tudattal, hanem még inkább erősítette azt. Olyan tudati változás következett be, amelyik nem tudott Katona horizontjából nézni, viszont a dráma olyannyira megfelelt ennek a tudatnak is, hogy már csak a maga horizontjából tudta azt látni.

A dráma megszületésének korát tehát nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha feltételezzük, hogy ennek a kornak az eszmeisége ellentétben van azzal az eszmeiséggel, amelyik a dráma felfedezésének és továbbélésének korát jellemzi. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk a dráma megértéséhez, akkor a dráma történetiségét a befogadói tudat eszmeiségének korához kapcsoljuk, pontosabban – ahogyan ez a valóságban is történt – a befogadói tudat eszmeiségét engedjük érvényesülni, hiszen az kapcsolta a maga eszmeiségéhez a dráma történetiségében rejlő eszmeiséget. Ilyen összefüggésben érthető, hogy ez a nemzeti tudat a maga eszméjét is támogató dráma szövegtestével ellenmondásba is ütközött a művel való viszonylatában, hiszen ez a tudat ellentétes azzal a tudattal, amelyiknek írta a művet Katona. A mű és a befogadói tudat ilyen nagyságrendű ellentmondását már tudomásul kell vennie a tudatnak, hiszen nemzeti létét és tudatát láthatja meg általa.

3.

Milyen rendszerváltozás következett be Európában, amelyik a dráma megszületésének idején olyan tudatot teremtett, hogy azt a rendszerváltozás előtti tudat az ellenkezőjére fordította? A Nagy Francia Forradalom győzelmének legfontosabb tanulságait kell számba vennünk. A forradalom nem teremtette meg azt a rendszert, amelynek nevében megdöntötte a feudális társadalmat. Az eszme nevében a régít szét lehetett zúzni, de azzal még az eszme korántsem vált valósággá. Az eszme megölte az er-

kölcsöt azáltal, hogy az Istentől való rendszert felszámolta. Olyan ellentmondás keletkezett, amelyben az erkölcs ellentmondott az eszmének, az eszme megsemmisítette az erkölcsöt. Ezeket a tanulságokat kellett tudomásul vennie a kornak, és nekünk is ezeket a tanulságokat kell ismernünk ahhoz, hogy világossá válhasson az is, hogy a korszak nagy írói, köztük Katona is, hogyan válaszoltak erre a kihívásra. Elsőként azt hangsúlyozzuk, hogy ezek az ellentmondások a polgári forradalom győzelme után születtek, ezek már az új világrend jellemzői. Vagyis annak a tudatnak kellett szembenézni és megoldani ezeket az ellentmondásokat, amelyik tapasztalhatta a polgári forradalom következményeit. Mivel kellett szembenéznie annak a tudatnak, amelyik a szabadság, egyenlőség, testvériség nevében szétzúzta a feudális világrendet? Azt kellett látnia és megtapasztalnia, hogy a forradalommal csak lerombolt egy rendszert a maga rendszerének eszméje nevében és alapján, de azzal még korántsem tette valósággá az eszméjét. Amint a régi rendszert szétzúzta, beleütközött az eszme és a valóság ellentétébe, és a valóságot az eszméjétől kérte számon. Ha az eszméjét akarta valósággá tenni, diktatúrára és kíméletlen terror alkalmazására kényszerült, ha a valóságot vette alapul, az eszméjével ellenkező viszonyokkal találkozott. Megvalósíthatatlan lenne a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméje? Nem Madách teszi fel először ezt a kérdést, hanem annak a felnövekvő polgári világrendnek a kérdése ez, amelyik beleütközött abba az ellentmondásba, amit először nem tudott, majd nem akart tudomásul venni, amit csak a korszak nagy gondolkodói – filozófusai, esztétái – láttak meg, és szépirói munkáikban mutattak meg, hogy tudniillik az Embernek „mégis” ezen az úton kell elindulnia, és amelynek csak a végpontján válhat valósággá az Eszméje. A polgári világrend felépítéséhez tehát eredendően a tudatnak kell megváltoznia, mert azt kell „tudomásul vennie”, hogy a „véges végtelenbe” vezető utat az ellentétek kölcsönös egymásra hatása alapján lehet végigjárni. A tudatnak azt kell belátnia, hogy az ellentéteknek egymást kizáró kapcsolata helyett, az ellentétek egymást kiegészítő kapcsolatát teremtsen meg. Nem volt egyszerű ennek tudomásul vétele, mert ellentmondásos alaphelyzet volt a kiindulópontban, a n i n c s és a n e m ellenerejét kellett a rendszer működésének részévé tenni, a tudatnak viszont évezredek tradíciója volt ahhoz, hogy a világrendjét a kizáró ellentétre építse fel. Ez a tudat mindent az ellenkezőjére fordít, amit a másik tudat állít. Amire az erkölcsi világrend tudata azt mondja, hogy rossz, tehát teljesen meg kell semmisíteni, azt a polgári világrend úgy ítéli meg, hogy általa a jó alapját teremtjük meg. Amivel ez a rendszer elindítja és működteti magát, azáltal a másik mozdulatlan marad. Az egyik rendszerben a rendszeren belül van az ellentét, együtt alkotják az egészet, a másik rendszer kizárja az ellentétet, nem a maga részének tekint. Az előbbi előre halad az ellentéte által, az utóbbi viszont rendre állva marad, mert az ellentéte vagy visszalépteti, vagy nem engedi elindulni.

4.

A Nagy Francia Forradalom győzelmével nem önmagában született új rendszer, hanem azáltal két rendszer osztozott ketté Európát. Az egyik a forradalom után született, a másik a forradalom előtt maradt. Alapvetően különböztek egymástól. A Bánk bán annak az 1810-es évek Európájának a terméke, amelyik a polgári világrendet elindítja, és amelyik a rendszer ellentmondásaival küzd. Az eszme és a valóság ellentmondásának következményeként az ellentétek még nagyobbak és élesebbek lettek. Vörösmarty már jól látja az ellentmondást, a világ „előbbre ment”, de „salakjok borzasztóbb lett”, vagyis a fejlődés ára az emberek millióinak elszegényedése. A másik Európa a feudális viszonyok között maradt, amelyik még nem tapasztalhatta a polgári világrend ellentmondásait, de a gazdasági-tudományos-technikai elmaradása következményeivel szembe kellett néznie, és ez az elmaradás reformokat igényelt, az viszont ellentéteket szült, sőt forradalmi helyzetet is teremtett. Ez a korszak fedezte fel a drámát, ennek a tudatnak a horizontjából nézzük a mai napig. Ennek a tudatnak azonban a 48-as forradalmak eszméi nem azt jelentették, mint amelyek Nagy Francia Forradalom utáni rendszer változásában születtek. Az történt, hogy egy forradalom után született rendszert egy polgári forradalom előtti tudat ítél meg, és ma is az ítéli meg, mert a rendszer a polgári forradalom előtt maradt, így az a polgári világrend, amely polgári nemzetállamot teremt, nem valósult meg.

A dráma sorsát tehát az döntötte el, hogy a forradalom eszmeisége, amely a dráma igazi szülőanyja volt, mindmáig megmaradt nemzeti tudatunknak. Társadalmunk és annak alapján tudatunk a polgári világrend előtti állapotban maradt, és ezen az alapon ítéli meg azt a világrendet, amelyik a francia forradalommal megszületett. Katona már Bánk cselekedetét bűnnel azonosítható vétségnek jelentette meg, és ilyen összefüggésben mondhatjuk Gertrudist bűnösnek, hogy csak szándékában volt Bánk erkölcsét megsemmisíteni, de az nem következett be, mert Bánk gyilkossága fejezi ki ezt a szándékot. Vessük fel azt a kérdést, hogy miért maradhatott meg mostanáig az az eszmeiség, amelyik a drámát Katona horizontjával ellentétesen ítélte meg. Csak azért, mert a polgári forradalmunk elbukott, és ismételtelen sem volt polgári forradalmunk, amely rendszert teremtett? Ezek a tényezők ugyanis alapvetően meghatározták tudatukat. De látunk ezeknél fontosabb tényezőket. Tudatunkat elsősorban az határozta meg, hogy a polgári világrend nem tudta felmutatni azokat az értékeket, hogy a feudalizmusban rekedt társadalmak az újat kövessék. Ily módon mindig két válságban lévő rendszer került egymás mellé, és mivel a polgári világrend még nagyobb és mélyebb válságokat élt meg, azért a polgári világrend kikerülésével – a szocializmus, kommunizmus megvalósításával – kívánta a társadalmi ellentéteket megoldani. Tudatunk tehát azokat az ellentmondásokat nem tapasztalhatta meg, aminek alapján Katona a drámát megírta, illetve

mindig azon az alapon maradt, amelyik az eszményit keresi az ellentétek megoldására...

5.

A dráma sorsát tehát elsősorban az határozta meg, hogy a polgári világrend megmarad a maga ellentmondásainak viszonyai között, és továbbra is az eszme és a valóság ellentmondásába ütközik, a feudális világrend pedig megrekedt a feudális alapon, így nem tudtak kifejlődni, illetve másként születtek meg ezek az ellentmondások. E helyütt arra is rá akartunk mutatni, hogy e két különböző, valójában antagonisztikus rendszernek közös eszméje is lehet a szabadság-egyenlőség-tesztvérség eszméje, de korántsem mindegy, hogy melyik rendszer alapjáról kívánják azt megvalósítani. Nem elemeztük részleteiben azt sem, hogy ezért lett kétféle diktatúra, fasizmus az egyik oldalon, és szocializmus a másikon, de azt láthatóvá kívántuk tenni, hogy az egyik rendszer ellentmondást él meg a történelmi tapasztalata által, és egyre inkább azt ismeri fel, hogy ezt az ellentmondást úgy kell a rendszer lényegévé tenni, hogy abból ne kizáró ellentétek szülessenek.

Katona korát, a dráma megszületésének idejét tehát nem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert Katona a Nagy Francia Forradalom által bekövetkezett világrend alapján állt, és a polgári nemezetté válást sürgette, a magyar társadalom viszont meggyökerezetten nemesi nemzet maradt, és csak azon belül adott teret a polgári viszonyoknak. Vagyis a feudalizmusban rekedt tudat nem ismerhette meg e rendszer ellentmondásait, ezért ez a világrend eszmei-erkölcsi alapon maradt, amelyiknek tudata helyett hite - tévhite - lett, hogy az eszméjét valósággá tudja változtatni. Katona a drámáját abban a korban írta, amikor a rendszer ellentmondása megszületett, és annak torz következményei láthatóvá is váltak, de mindezek ellenére, akik ezt a rendszer kivívták, már abban a rendszerben maradtak, és azt a rendszert kívánták működtetni. Így következett be az a történelmi helyzet, hogy egymás mellé kerülhetett az az eszme, amelyik már a polgári világrendet akarta megváltoztatni, és annak a rendszernek az eszméje, amelyik még a feudalizmus alapján állt, tehát amelyik ebbe a rendszerbe még be sem lépett. Ilyen látszólagos egyezés történt 1848-ban. A polgári világrend szabadságeszméje találkozott a feudális abszolutizmussal szabadulni akaró szabadságeszménnyel úgy, hogy az utóbbi átvette az előbbit. Mindketten az eszményit keresték, de korántsem ugyanazon az alapon álltak, és mivel ez az eszmény is elbukott, a látszólagos egyezés tényezője elhomályosult...

6.

A Bánk bán eszméjének ellenkezőjére változtatását tehát a rendszerváltozásban jelöltük meg. Katona már a polgári világrend ellentmondásait jelentette meg, a drámát viszont az a tudat fedezte fel, amelyik nem teremtette meg azt a világrendet. Ezért nem mindegy, hogy ezek a rendszerek milyen viszonyba kerültek egymással, a polgári

nézi-e a feudális-eszmei világrendet, vagy az utóbbi az előbbi, vagyis korántsem mindegy, melyik rendszer tudata ítéli meg a másikat és önmagát. A fejlettebb mindig annak tudja látni a fejletlent, ami az valójában, fordítva azonban így nem következik be. A fejletlen a fejletten csak önmaga fejletlenségét tudja látni. A fejlettebb egyszerűnek látja azt, ami leegyszerűsíti azt. A fejlettebb azzal fejlettebb az egyszerűnél, hogy önmaga ellentétét is magában hordja. A fejletlen pedig éppen a maga egyszerűségénél fogva a maga ellentétét nem képes a rendszerébe foglalni, kizárja azt. Katona a polgári világrend ellentmondásait jeleníti meg drámájában, amelyik világrend már az ellenerő által működik, tehát azt a rendszerből kizárni, megsemmisíteni nem szabad. Ezt az ellenerőt testesíti meg Gertrudis. Őt már a feudális világrend nem pusztíthatja el azért, mert ellene fordult, a polgári világrend alapján már nem a nemesség a nemzet. A 48-as forradalmak szabadságeszményei viszont úgy hatottak tudatukra, hogy az ellentmondást ellentétre egyszerűsítették. Ez a tudat Gertrudisban csak az idegen elnyomót, Bánkban a felszabadító erőt látta, vagyis ezzel a horizontváltással a drámát az erkölcsi világrendet kifejező drámává tette, és egy más világrend drámájává tette. A dráma sorsát ez mindmáig meghatározta, hiszen a polgári világrend alapjáról mi még nem tudunk ítélni, ezt a világrendet nem teremtettük meg. A drámát ma is abból a horizontból nézzük, amelyik az eszményt keresi, a maga valóságát pedig szép lassan elveszíti.

A Bánk bán megszületésének korszakát azért kell feltétlenül alapul vennünk, mert a dráma a forradalom utáni helyzet történelemfilozófiájára épül, a drámát életető nemzeti tudat viszont a forradalom előtti eszmét látta meg benne. A két történelmi korszak különböző rendszerek, az egyik tudatát az a valóság alakította ki, amelyik az eszme valósággá válásából született meg, a másik viszont abból a valóságból meríti az eszméjét, amelyiket nem tudott valósággá tenni. Így következett be, hogy a befogadói tudat horizontja nemcsak felcserélte a megírás horizontját, hanem eleve a dráma megítélésének tette meg ezt, mert a nemzet legfontosabb eszményéhez kapcsolhatta. Ettől kezdve a dráma már csak ennek a horizontnak vált drámájává, a vele ellentétes horizont fel sem merülhetett, mert azzal a nemzet legszentebb eszményeit sértette. Bánk személye és cselekedete szimbolikusan őrizte mindazokat az értékeket, amelyek csak eszmények maradtak, és valósággá sohasem válhattak a nemzet cselekedete által, mert az a tudat maradt nemzeti tudatunk, amely alapján csak távolodni lehet az eszményeink megvalósításától.

Az összehasonlítással azt kívántuk világossá tenni, hogy alapvetően más az a nemzet és annak tudata, amelyik forradalom után polgári nemzetállamot épít, és annak összes ellentmondásaival kell szembenéznie, és alapvetően más az a nép és annak tudata, amelyik a polgári forradalom előtti helyzetben maradt, és a feudális maradványok alapján képzel eszményi nemzetet. Lényegében az eszme és a valóság ellenmondásából fakad ez a különbözőség, a tudat hogyan válaszol a csalódására: elfogadja-e a valóságot annak, ami, de abból kiindulva elindul azon az úton, hogy az eszméjéhez közelítsen, vagy nem akarja azt a valóságot, amit az eszme realizált, és ismét csak az eszmét veszi alapul, hogy azt valósággá váltsa. Ez ugyanis két különböző út felé vezet. Az egyik egyre inkább közelíteni tud az eszméhez, hogy azt valósággá tegye, mert a valóságban él, azt alakítja. A másik viszont már csak elvont eszmében él, és abba a valóságba kényszerül, amit mások teremtenek számára.

A nemzet tehát mindig előtte maradt az eszménye megvalósításának, így az eszmény valósággá válásának következményeiről nincs történelmi tapasztalata. A történelem folyamatában mindig bekövetkezik olyan utáni és előtti helyzet, amely látszólag egybevág, de a látszólagos egybevágóságoknak a valóságban súlyos következményei vannak, mert az ilyen helyzet torzítóan hat a tudatra. A magyar tudat torzulásának nagy irodalma van Arany Jánostól Örkény Istvánig, de a tudat torzulásához mérten korántsem olyan nagyságrendű ennek megjelenítése, mint ahogy szembenéztek magukkal az angolok vagy a lengyelek.

7.

Az erkölcsi világrend tudata tehát leegyszerűsíti a polgári világrend ellentmondásait. Így lett shakespeare-i dráma a Bánk bán. Azt is nézzük meg, hogy a polgári világrend tudata vajon hogyan látja a shakespeare-i drámákat. Egyértelműen azt mondhatjuk, hogy görög és a shakespeare-i dráma nem változik meg a polgári világrend eszmeisége alapján, mert az erkölcs tartalma nem változik meg. A shakespeare-i drámákat a keresztény mítosz alapján előjelezhetjük, általa a jó-rossz, az erkölcsös-erkölcstelen, az igen-nem akkor is elhatárolható lesz egymástól, ha a befogadó erkölcsi világrendje ellentmondásossá válik, de még teljességgel nem fordul ki önmagából. Amíg az erkölcsi parancsolatot fel lehet ébreszteni – ha azt már nem tartják is be -, addig ezek a művek az író eredeti szándéka szerint szólnak, mert a mindenkor befogadó a drámai mű rendszerében marad még akkor is, ha már más rendszer alapján minősíti is az erkölcs parancsolatait. Bármilyen társadalmi-politikai rendszerváltozás történjék is, a befogadó akkor is az író szándéka szerinti eredeti erkölcsi világrendjének alapján fogja megítélni az ellentétpárokat: egyértelműen Prométheusz, Antigoné, Othello, Hamlet mellett fog állni. Az erkölcsi világrend megszűnése után a színházban még érvényesek maradnak az erkölcsi világrend törvényei arra a néhány órára. A társadalomban már azok a törvények nem így működnek ugyan, de ha még él az emberben az eredendő isteni-krisztusi törvény, addig a befogadó és a mű összhangba tud kerülni. Ha tehát a befogadó a világrendjében akkorát fordult is erkölcsileg, hogy a rosszat már jónak, az erkölcstelent már erkölcsösnek minősíti, amíg

az erkölcs teljesen ki nem vezett belőle, addig a drámai mű megjelenítésében ismét a jót fogja jónak, az erkölcsöt fogja erkölcsösnek minősíteni. Az író értékrendje meg-megújulva érvényesül, hiszen voltaképpen ezt az értékrendet kívánja újra és újra érvényesíteni a színházi előadás.

A drámai műnem az erkölcs állandóságára épül, az erkölcs pedig a világrend változása ellenére is megtartja identitását. Ezért marad Szophoklész Szophoklész, Shakespeare Shakespeare még akkor is, ha a művek szövegtestét változtatjuk. Katona Bánk bánja esetében azonban ennek fordítottja következett be. Ezért fontos és nem elhanyagolható a mű megírásakor létező kor eszmei-erkölcsi-társadalmi kérdéseinek vizsgálata. Katona korában ugyanis olyan nagyságrendű változás következett be a francia forradalom győzelmével, a polgári világrend hatalomra kerülésével, amely éppen azt az állandóságot zúzta szét, amelyre a drámai műnem épült. Ettől kezdve másként kell drámát írni. Már az írónak kell megteremtenie azt a viszonyítási pontot, amely alapján a befogadó azt is értse azon, amit az jelent, és ne az ellenkezőjének fogja fel azt. Drámai műben az ilyen nagyságrendű félreérthetőséget az író elhibázott dramaturgiájának mondhatunk, ami alól Katona sem kivétel. De ha képesek vagyunk elhagyni a magunk horizontját, és Katona horizontjából nézzük a drámát, akkor egy rendkívüli és egyedülálló tragédiával találkozhatunk, amelyet ma is méltán emelhetünk a nemzeti dráma magaslatára, hiszen a nemzetté válás útját mutatja meg.

A polgári világrendbe való átlépéssel tehát olyan rendszerváltozás következik be, amelyik az erkölcsi világrend tartalmát még ismeri – ráismer arra –, de a rendszert már nem erre az erkölcsi alapra építi fel, nem annak alapján működteti. Ennek a rendszernek a híve az erkölcsi világrend értékrendjét nem téveszti el, de a maga rendszerének erkölcsét már nem ítélheti meg ugyanúgy. Katona ennek a rendszerváltozásnak volt kortársa és híve is. A maga korában történő rendszerváltozást azonban nem fejezte ki egyértelműen, a magyar történelem pedig nem alakította ki azt a tudatot, amelyik az íróval azonos, hanem éppenséggel a vele ellentétes tudatnak adott tápot. Katona szándéka később sem érvényesült, mert ő a polgári világrend alapján állva már annak ellentmondásait mutatta meg. A befogadói tudat azonban a feudális és feudális tartalmú világrend alapján maradt, ezáltal az ellentmondást erkölcsi-eszmei alapon leegyszerűsítette. Voltaképpen az író szándékával ellentétes művet írt. Ezért korántsem mindegy, hogy milyen Bánk bánt tulajdonítunk Katonának; azt a drámát-e, amelyik Katonát értve valójában a maga tudatát tükrözi, vagy azt a drámát, amelyiket Katona írt, hogy ezt a tudatot megváltoztassa.

Németh János: Memento

Szirtes Gábor VÁRATLAN AJÁNDÉK

Takáts Gyula: Öt esztendő Drangalagban

Mesteri realizmus, pannon derű, himnikus természetfestés, egy sajátos mikrokozmosz megteremtése, az emberi lélekkel való közvetlen kapcsolatteremtés ritka képessége – sorolhatnánk tovább mindazt, amivel a 2006-ban 95. születésnapját ünneplő Takáts Gyulát illeték az elmúlt évtizedekben méltatói. Egy valamiről azonban nem szóltak, nem szólhattak értékelői,

hiszen tudomásuk sem lehetett róla: naplójegyzeteiről. Pedig ezeket már 1981. decemberétől őrizték azok a kis mívés kötésű könyvecskék, melyekkel Váci György könyvkötő mester ajándékozta meg a költőt, aki a váratlan ajándékot oly szépnek ítélte, hogy az „jegyzetekre, jegyzetelésre serkent”. Igaz, kezdetben kételyek kísérték elhatározását: „Mestertől kaptam, remek könyv, de lesznek-e hozzá méltók a jegyzeteim” – állapítja meg az 1981. december 1-jei első bejegyzésében, majd a későbbiekben több alkalommal is tanúi lehetünk vívódásainak: 1982. január 1-jén több éves „vállalkozásának” még meglehetősen az elején tart, amikor azon tűnődik, hogy folytassa-e a naplót. „Az idő végtelen futásából mit jelentenek ezek a lapok, és mit jelentenek a versek?” – teszi fel a kétellyel teli kérdést. Két esztendő múltán, 1984. január 10-én pedig arról panaszkodik, hogy „ez a naplószerű jegyzetelés is csak lopja az időmet. – Hogy érdemes-e egyáltalán? – Inkább már csak megszokásból firkálom. Lám csak, ide jut az ember.”- írja feladatainak nyomasztó súlya alatt a bejegyzéseket azért mégis csak szorgosan végző, végül mind a tizenkét ajándék könyvecskét kézírásával a négy esztendő alatt gondosan teleíró költő. Tegyük hozzá, hogy tette ezt mindannyiunk és az irodalomtörténet-írás szerencséjére.

Töprengés a műfajról

De mit is írt, milyen műfajú könyvet alkotott a közben versesköteteit sajtó alá rendező, az irodalmi közéletben aktív szerepet vállaló, a Berzsényi Társaság újjászervezésén fára-

dozó, az értékes irodalmi és időnként egyéb kezdeményezéseket is felkaroló Takáts Gyula? Milyen műfajú könyvnek tekinthető az Öt esztendő Drangalagban címmel, Naplójegyzetek alcímmel 2006-ban megjelent kötet? A könyv nem a szó klasszikus értelmében vett naplójegyzet, nem a mindennapok krónikása a szerző, aki naponta gondos jegyzeteléssel számolt be a vele kapcsolatos történésekről. Talán maga is érzi ezt, amikor jegyzetekről, naplószerű jegyzetelésről ír könyvében, ám ugyanakkor a napló műfaji jegyei vitathatatlanul ott vannak e feljegyzésekben. Nyilvánvaló, hogy nem a nyilvánosságnak szánta őket Takáts Gyula. Már csak azért sem, mert számos irodalom- és társadalompolitikai megállapítása aligha állta volna ki a korabeli eléggé szigorú cenzurális viszonyok értékítéletét. Számos élő és már eltávozott személyiségre vonatkozó észrevétele, értékelése is eltér a korabeli kánonétól, időnként talán még a manapság oly divatos – ám gyakran megalapozatlanul is előcítált és felhasználó – „személyiségi jogok” állította korlátokba is bele-bele ütközne. Kendőzetlen őszintesége, határozott ítéletei, karakteres véleményalkotása, melyek olvastán csak örülhet az utókor, talán épp az említettek következménye. Mindennek eredménye pedig nem csak a nyolcvanas évek első fele közállapotairól hitelesen tanúskodó feljegyzések és tanulságos történések leírásának sora, hanem a költőről bennünk élő kép árnyaltabbá válása, egy a korábbiaknál talán még karakteresebb és összetettebb, a társadalmi történésekre is rendkívül érzékeny, a köz ügyei iránt is fogékony írói önarckép körvonalainak, kontúrjainak kirajzolódása a közel 300 oldalas napló szövegei alapján.

Kalandozás az időben

A napló kronológiát követ, ám inkább formailag, semmint tartalmilag. 1981. december 1-jén született az első, 1984. december 31-én az utolsó bejegyzés, melyek írásakor a szerző gondolatai természetesen el-elkalandoznak, gyakran visszatérnek a múltba, nem csak ifjú- és gyermekora világába, hanem – a családi legendáriumból kölcsönzött ismeretek alapján – még születésének pillanatait is meg- és felidéz. Édesanyja visszaemlékezése szerint nagyon nehezen, nagy göndör hajjal jött világra. Kis cseh-morva öreganyja ennek alapján meg is jósolta édesanyjának, hogy a fia minden bizonnyal művész lesz. És a jóslat beteljesedett. E beteljesülés hogyanjáról is szólnak ezek a feljegyzések. Arról, hogy egyetemi éveket, pályakezdést, az alkotópályát megélni a kemény, majd a puha diktatúra éveiben, évtizedeiben ugyancsak emberpróbáló feladatnak bizonyult. Különösen az emberi tartás megőrzése mellett, elfeladás nélkül. Amikor – a szerző szavait idézve – „a hazugság bibliáját szövegezték a fülünk hallatára, a szemünk előtt, mind a sajtóban, mind a szóban és a televízióban, rádióban”, és amikor „atomrakéták árnyékában élni az egyszerű embereknek és a kis nemzeteknek nagyon nehéz – olvashatjuk a nyolcvanas évek szorongó, borongó közérzetéről tanúskodó sorokat – ,mert velük, a fegyverek árnyé-

kában minden galádság megtörténhet és elkövethető”. És végezetül, amikor „az emberiség elpusztításának az egyik és a másik fél is elkészítette már az atomdózsát”, akkor tehát maradhat-e más a világ sorsáért érzett aggodalom és félelem közepette, mint a kételyek, a dilemmák, a kérdések a naplóban oly gyakran felmerülő valóságos sorozata. Olvasatunkban ezek alkotják az Öt esztendő Drangalagban egyik alapmotívumát.

Szerkezetformáló alapmotívumok

Amikor tehát az emberiség már eljutott egy embertelen életformához, amikor kivetkőzött a természetből és természetéből egyaránt, és amikor már „szellemi és anyagi csődszag keveredik a mustok illatával”, akkor hogyan is lehetne jó és kiegyensúlyozott az író közérzete, hiszen az romlik nap, mint nap „szellemi és anyagi fronton egyaránt”. Maradnak hát a kérdések és a kételyek, gyakran a klasszikus értelemben vett – s így feleletre aligha váró – költői kérdések. Például arról, hogy szép világ dereng-e az emberiség felett? Avagy a zűrzavar távlata közelít rohamléptekben felénk? Sikerülhet-e ebben a világban az oly vágyott szép élet? Valami harmóniához hasonló rendszer alakulhat-e ilyen körülmények között? És mit tehet a művész, a költő, az írástudó, ha arra döbben rá, hogy a demokráciák is egy óriási tévedés hordozói, megtestesítői: nevezetesen azé, hogy „a népet összetévesztik a párttal, a pártokkal. A nép /pedig/ nem pártokat, hanem jólétet és jó közérzetet kíván”- mondja valóságos kis politológiai elemzésében a szerző. És mit tehet akkor a valódi értelmiségi, ha tapasztalatai alapján azt ismeri fel, hogy „minden életforma és társadalom tönkrevője és legnagyobb mérgezője a hazugság”, amitől nem tudunk és nem tudunk megszabadulni. És mit tehet akkor, ha szellemi szenvedéseit tovább fokozva, naponta látja, érzékeli és megéli a panem et circenses mai megjelenési formájaként a televíziót, a középszerűség szinte mindenütt érzékelhető valóságos diktatúráját, vagy például azt, hogy „Budapest olyan, mint egy téveszközpont”, vagy azt, hogy „lassan divat lesz a kacat a lírában, a maszat a festészetben”, hogy „már rég túl vagyunk ... az irodalmi szekták és a gyámoltalan irodalmi klikkek és klikkecskék fondorlatain. Elérkeztünk az irodalmi maffiák korához”. És végezetül mit tehet akkor, ha a hazai irodalmi életben a macska-szindróma jeleit fedezi fel? Ha látja az „irodalmi rendőrség” növekvő számát és erősödő figyelmét? Ha az Írószövetség közgyűléseit (melyekről oly gondos tájékoztatást nyújt ez a napló) csak „bolhacirkusznak és tragédiának” minősítheti, mert több bennük a politika, mint az irodalom, mert jelentéktelen ügyek tárgyalása mellett a sok-sok önjelölt mutatványai hoznak csak némi szint a szervezet életébe, amely a legfontosabbal, az írók egzisztenciális helyzetével jóformán nem is foglalkozik. Kemény, kíméletlen szavak. A természet világával oly nemes és emelkedett harmóniában élő nagy humanista nem békélhet meg a társadalmi-politikai élet saját moráljával össze

nem egyeztethető jelenségeivel. Azokkal, melyekről maga is tudja, hogy csak felszíni tükröződései a mélyebben megbúvó összefüggéseknek, a rendszer-specifikus jegyeknek.

A költői szerepfelfogásról

És hát újra csak azt ismételhethetjük, hogy mit tehet ilyenkor a költő? Egyrészt – reményeitől vezérelve – eltűnődhet azon, hogy lehetséges-e a diktatúrában demokrácia? (Vagy ahogyan ma fogalmaznánk: lehet-e demokráciában diktatúra?) Eltűnődhet továbbá az irodalmi élet betegségein, az idehaza tapasztalható „versinfláción”, vagy azon, hogy a Magvetőnél megjelenésre váró, a Helyét kereső nemzedék című könyvéből vajon miért akarják eltüntetni Weöres Sándor levelének azon sorait, melyekben az öröm hangján ír Kárpátalja egykori visszatérése alkalmából. Aztán felháborodottan konstatálhatja, hogy Csoóri Sándor – Flóra kérése és szándéka ellenére – sem búcsúztathatja Illyés Gyulát a temetésen, mert a hatalom politikát szimatol az „ügy” mögött. És persze értetlenül dohoghat azon a korabeli irodalompolitikai gyakorlaton is, hogy a hatalom kívánalmaihoz nem alkalmazkodó szerkesztőkkel szemben adminisztratív eszközök bevetésére kerül sor. Aki tabu témákhoz mer hozzányúlni – a magyarság sorskérdéseihöz, a határon túli magyarok helyzetéhez, a nemzeti öntudat sorvadásához – az semmi jóra nem számíthat. Másrészt, eltöprenghet a költő azon is, hogy vajon mi a helyes magatartás ebben a helyzetben? Vajon nem jobb-e ilyen körülmények között, amikor meglehetősen erős a szervilizmus, gyenge az öntudat és iszonyú kereskedés folyik minden értékkel, a némát és a vakot játszani, mint teszik azt nem is kevesen? A napló egyértelmű választ sugall olvasóinak: nem. Nem jobb. Még akkor sem, ha ez a nem csak korlátozott lehetőségek, csak korlátok közé szorított lépések megtételét teszi lehetővé. De azért e korlátozott lehetőségekkel is lehet élni. Takáts Gyula példája, életműve, költészete a bizonyíték rá. Arra, hogy igenis, erre a tagadásra is ráépülhet egy nagy ívű, kiemelkedő jelentőségű, életigenlő költészet.

Két múzsa vonzásában – a természet és a művészet

„Csak ketten maradnak önzetlenül mellettünk. A természet és a művészet. Kell-e náluk erősebb és jobb barát. Csú Fu erre régen rájött, és így él Drangalagban.” – olvashatók a naplójegyzetek kulcsmondataiként az idézett önvallomások sorok. E kettő miatt és alapján érdemes élni és alkotni – gondolja Takáts Gyula. A természet világa számára mindazt nyújtja, minek hiányától szenved a társadalomban élő költő, az ezernyi sebből vérző humanista, a szigorú erkölcsi elveiből engedni nem tudó alkotó. Jellemzőnek tekinthető, hogy a természet élővilágával (madarakkal, mókuskokkal, fákkal és virágokkal) valóságos (csaknem beszélő) kapcsolatok kiépítésére képes. Számba veszi azt, hány madár él

az udvar fáin, hány mókus teszi gazdagabbá napjait a becei szőlőhegyen, ápolja növényeit, néha elbeszélget velük. „Félnomád” életének, ihletet és nyugalmat adó természeti környezetének, az erdők, a mezők, a szőlők, a préházak varázslatos hangulatú világának ők a névtelen főszereplői. Ebben a világban az Aczél György által olyannyira kedvelt „zseniszag” helyett a must percegése hallatszik, a diófára járó énekesmadarak dallamai keltenek vidám hangulatot, olyannyira, hogy „két madár nagyobb jótevőnk, mint bölcseinknek és vezéreinknek minden erőlködése és erőltetett mosolya” – jegyzi be naplójába egy májusi napon. A madarak oly barátságosak, hogy a fáról a gazdával együtt eszik a gyümölcsöt, a tűző napon vizet tesz ki számukra is, és együtt „strandolnak”, a mókusok pedig „a magyókás tölgyeken játszanak. Éjszaka meg a pölék a padlásán. Lehet az is, hogy mókusok táncolnak a konyhánk bádogtetején a holdfényben”. A természet világa valahol az ilyen idilli pillanatokban kerül kapcsolatba a költészet világával. Nem csoda tehát, hogy Takáts Gyula naplójegyzeteiben tombolnak a muskátlik az ablakpárkányon, este az égen a hold érdekes bábjátékkal ajándékozza meg Csú Fu-t, azaz a költőt, amikor is a nagy szélben a felhők gyors alakváltozásai hol Batu kánnak, hol Batthyánynak, hol Dzsingisznek, hol Li Taj-pónak vagy éppen Leninnek a kontúrjait rajzolják az égre. Amikor Babitsot olvassa, éppen négy rózsaszín róza néz be az udvari zöld szoba ablakán, meg az ötven éve ültetett diófa, az apa, az anya és a már elhunyt öccse emlékével. Természetes a vágy annál, aki ily mértékben összefonódott a természet világával, az minden idejét a szabadban szeretné tölteni, az kedveli az időjárással és az elemekkel való harcot kint a természetben, az a kőrísfák formázásának és a lugas igazgatásának szüneteiben Diderot-t olvas, a természetéről, a művészetről szóló írásait, és az soha nem magányos a hegyen, még akkor sem, ha egyetlen társa egy igen szépen cirpelő őszi bogár, aki – Takáts Gyula szavaival – „nagy költő és nagy dalos, és kérdezem: vajon őket ki tünteti ki? Jó lenne hazavinni a könyvtárba, Kaposvárra ezt a kis dalost” – olvashatjuk egyik októberi havi bejegyzésben. Számára az erdő, a leszüretelt hegy, az egyszerű emberekkel történő beszélgetés a valódi világ, csakis ebben a hangulatban – írja – van valami görög, valami melankolikus derű. „Szinte repülök haza a becei kis „költői ketrecembe”. Itt pedig „Szentivánéji hangulat” vesz körül”.

A vers születése

Ilyen hatások alatt, ilyen élmények és hangulatok közepette születik (vagy születhet) a vers, állíthatjuk némi merészséggel és bátorsággal, mert a vers születésének korántsem hétköznapi pillanataiba is beavatottakká válunk Takáts Gyula új könyvét elolvasva. A hazugság világában, a divatok gyakran kétes értékű hordalékainak viszonyai között, a szervilizmus, a hiányos nemzeti öntudat világában nehezen születhet a vers. És akkor is inkább az értéktelen férc-

művek sora. De a vers ott van a költővel, miközben szüret után a hegyet járja, ott van vele magányos sétáin, amikor önmagát kérdezetgi, és önmagának válaszol. „Verseim és terveim így sétálnak velem” – írja. Aztán sokféleképpen jönnek a világra, ahogyan a naplójegyzetekben olvashatjuk, olykor valami sebes kényszer sietségével (hogy később csak nagyító segítségével tudja maga is kiböngészni a gyorsan papírra vetett sorokat), olykor Becén, az üvegkonyhában, a látványon tűnődve születnek meg, ám világra hozatalukban többnyire még a testhelyzet, a póz is fontos (ahogyan az volt az egykori barátunk, Csorba Győzőnek is). Ezzel összefüggésben érdemes hosszabban idézni Takáts Gyula egyik bejegyzését: „Hogyan írok verset, kérdezte egy ismerős. Legfeljebb a külső körülményekről szólhattam. Először is, csak fekvé tudok a legjobban írni. Kezemben egy kis rajztáblán zöld füzet van, és abba szoktam ceruzával írni. Asztalnál nagyon ritkán. Írás közben olykor tubákot szippantok. És ki is lépek olykor egy kis kupica konyakért... Prózát és kritikát asztalnál írok, már a kellékek miatt is”. A már megszületett versnek aztán utóélete is van, sokáig formálódnak, tökéletesednek a Mester keze alatt. Erről a következőket írja: „Furcsa mesterség vagy talán bűvészet a versírás. A sorokat bizony sokszor lehet tökéletesíteni. Ha előveszem egy-egy versemet, egy-egy szóval, fordulattal gyakran győződhetek meg erről. Néha ki is javítom ezeket a sorokat azzal a reménnyel, hogy majd az új kiadásban talán így jelennek meg. Persze, ha megéri ezt az ember... Egy-egy szó fényesebbé teszi a verset” – avatja be olvasóit műhelytitkaiba a költő, akitől utolsó feljegyzései egyikéből azt is megtudhatjuk, hogy az érzelmek, az érzelmi állapot nagyon befolyásolják az írást. És az említettek túl fóként a zene nyugtatja, pihenteti, különösen a hegedű.

Íróársak, barátok és a rend őrei

Így, ilyen előzmények után a naplójegyzetekben nem csak az íróársak sokaságával találkozhatunk (Bertha Bulcsuval, Fekete Gyulával, Görgey Gáborral, Galsai Pongráccal, Erdélyi Józseffel, Illyés Gyulával, Nagy Lászlóval, Mészöly Miklóssal, Képes Gézával, Juhász Ferencsel, Hubay Miklóssal, Keresztury Dezsővel, Szabó Magdával, Pomogáts Bélával, Rába Györggyel, Vas Istvánnal és még sokakkal, köztük is mindenképp előtt azokkal, kikkel közvetlenebb alkotói, baráti szálak szövődtek az évek során: Fodor Andrásról Weöres Sándorig, Csorba Győzőtől Tatay Sándorig és Tüskés Tiborig, hanem művészeti életünk kiválóságaival is (Bernáth Auréllal, Egry Józseffel, Szász Endrével, Würtz Ádámmal és másokkal), és természetesen megjelennek a „húzd meg, ereszd meg” kultúrpolitika korabeli vezető alakjai is: Aczél György, Óvári Miklós, Pozsgay Imre, Tóth Dezső a könyv lapjain.

Aligha értékelhetjük eléggé, hogy megismerhetjük Takáts Gyula értékítéletét az egyes alkotótársakról, erőfeszítéseit, melyekkel hozzá kívánt járulni az irodalmi kánonképzés gyakorlatához, ahhoz, hogy néhányan (például Fekete István

vagy Tatay Sándor) elfoglalhassák végre méltó helyüket az irodalmi értékrendben. A naplójegyzetek jelentős hozzájárulást jelentenek ahhoz is, hogy a hosszú időn át elfeledett, nagy műveltségű pécsi irodalomtörténész, kritikus, Rajnai László – halála után – elfoglalhassa az őt méltán megillető helyet értékrendünkben. Amikor Rajnai, a kitűnő fordító megküldi Takátsnak J. G. Herder: Értekezések, levelek általa fordított kötetét, 1984. január 16-án a következőket jegyzi be naplójába: „Rajnai volt Várkonyi leghűbb barátja. Nándorról talán ő tud a legtöbbet. Ez a barátság miért szakadt meg, ki tud róla? ... Rajnai félreállt a Jelenkortól is. Avagy a Rákosi-időben félreállították? És mert rátarti, azóta sem jelentkezett a folyóiratnál, Szederkényinél. Márpedig vele a Jelenkor egy európai koponyát nyerne. Műveltsége, könyvismerete, tájékozottsága az egész szerkesztőség fölé emeli. Megpróbálom megnyerni, hogy írjon ismertetések vagy esszéket a Somogyra”. A Pannónia Könyvek Irodalmunk forrásai sorozatban azóta megjelent Rajnai László irodalmi tanulmányainak, esszéinek, kritikáinak gyűjteménye (Az összművészet kísérlete, 2002), viszont a tartalom Takáts Gyula kísérletének sikeréről nem tanúskodik.

Az Öt esztendő vizsgálatát nem becsülhetjük azt sem alá, hogy a szerző életének intim szférájába is beavatja olvasóit (a látásának romlásától kezdve álmainak sokaságát és legszemélyesebb magánéletének titkait is megosztva velünk). Nagy tisztelettel, megbecsüléssel és szeretettel idézi meg első feleségének, Szabó Ilonának, majd az azóta szintén elhunyt második feleségének, Horváth Stefániának az alakját. Igaz, a legjelentősebbnek mégis azt tarthatjuk, hogy a naplójegyzetekkel a korábbiaknál is közelebb kerülhetünk a misztikus és bölcs költőhöz, Csú Fu-hoz és beléphetünk mi magunk is a titokzatos Drangalagba. Ez megítélésünk szerint a mű következő, a rendkívül szerteágazó tematikájú bejegyzéseket összefogó, számukra szerkezeti rendszert biztosító alapmotívuma. Csú Fu illetve Drangalag bár számtalanszor említésre kerül a műben, tartalmi önazonosságuk meghatározása mégsem egyszerű feladat. Már csak azért sem, mert szerzőjük is többféle értelmezésben használja mindenképp Drangalagot. Az egyik lehetőség a földrajzi azonosítást kínálja, a „körülnézek ebben a Drangalag kisvárosban, hogy valóban Zénonnak, a filozófusnak nagyon is igaza van, amikor azt mondja, hogy embertársaink körében élő „holtak társaságában élünk”. Vagy a „Drangalag körül még most is eldorádó virul a szőlősdombokon. Sokat dolgoznak, de jól esznek-isznak is a polgárok, csak mintha valami csőd ketyegne ebben az eldorádóban” – féle megközelítés. Ezek kétségkívül jól lokalizálható megállapítások, bennük kétségkívül Kaposvárról van szó, és ez vitathatatlanul egy negatív tartalmakat hordozó értelmezési lehetőséget kínál. Amikor arról olvasunk, hogy „nem nagyon nagy (mármint irodalmi szempontból) a különbség Drangalag és Pest-Buda között”, akkor el kell tőprengenünk ennek jól valószínűsíthető értelmezési lehetőségén. Mint ahogy azon a változaton is, amely szerint „városunkon túl már az ország is Drangalag. Győzi kielégíteni „igényünket”

társadalmunk népművelő apparátusa”. A szövegkörnyezetből itt biztonsággal megítélhető, hogy Drangalag a művészeti középszer analógiája, a csakis ilyen tartalmak felmutatásának képessége.

Am a napló egészéből egy másik Drangalag is körvonalazódik, az, amely abból a költői nyugtalanságból teljesedik ki a kilencvenes évek elején megjelenő versekben (Versek Drangalagból), amelynek forrásvidékével itt, a jóval korábban született naplójegyzetekben ismerkedhetünk meg. A szerző itt arról vall, hogy az „ismeretlen” kínai költő (valójában egy személyben Takáts Gyula mestere és tanítványa) nem hagyja nyugodni, folytonosan mellé áll, mondja a versit, csak le kell írnia azokat. Drangalag olvasatunkban tehát a kívánt, a vágyott, az óhajtott, a végül is megteremtett és megtalált, a lehetséges világ, amely időtlen és határtalan, ahol hallatszik a bazaltok szava, ahol Csú „a harkályok-verte fák/ jeleivel mondja tovább/ a mandulások panaszát”, ahol ír és rajzol Csú, ahol várja őt a kő és bólint neki a fa. Drangalag a csend, a harmónia, a nyugalom világa. A földi rossz világával szembeni érték-gazdag létezésé. Ahol már nem kell hallgatnia Csúnak a földi ricsajt, ahol beszél neki az almafavirág, ahol könny, bor, filozófia, barátság „uralkodnak”, és ahol „már Csú Fu és a fák/ együtt hallgatták, írták/ a vers szavát tovább”.

Ebbe a szentélybe nyitja resnyire az ajtót Takáts Gyula. Elolvasva naplójegyzeteit, elmerengve gondolataink kellő felvértezéssel léphetjük át a küszöböt. Mögötte a Mindenség, az Egész, a Végtelen világa tárul fel a beavatottak számára.

Köszönjük ezt a szép és bölcs, 95. születésnap, váratlan ajándékot a költőnek. Talán segíthet abban, hogy egyetlen földi létünk küzdelmei közepette mi is megtaláljuk saját Drangalag világunkat.

Nemes László: Szimfónia

Szalai Zsolt

A hazatérő dilemmája

Bence Lajos: Hazatérítő

Az idén ötvenéves Bence Lajos verses-kötetének középonti szervezője az a teremtő dilemma, amelyet esszéiben és tanulmányjaiban is többször felvetett. Az Irodalmi törekvések a Mura mentén című tanulmányában (Identitás és entitás, Pannon Tükör Könyvek 2005) így fogalmaz: „Továbbra is él a kételkedés, én ezt „teremtő dilemmának” ne-

vezném: ennek ívét alkotói szempontból Tóth Árpáddal „a lélek balga fényűzésétől” a világteremtő eszméig, az olvasói szempont szerint József Attilával a valamiféle új, „idegnyugtató felhőjátéktól” az idő „jó eltöltésének” módjával bezárólag lehetne megfogalmazni. Mindkettőre egyformán szükség van, illetve szükség volna!”

Az elnyugvás és az akarás közötti ambivalens viszonyból kiindulva mindenképpen teremtés következik, akár a megőrzés akár a máshoz sajátosan tartozás értelmében. A kötet versei sokszínűségükben az ezekhez kapcsolódó létállapotok közvetítését egyszerre valósítják meg, hordozzák magukban a lokálist és az egyetemeset, elismerve mindkettő helyét és alkalmosságát, ugyanakkor a kettő közötti (látszólagos) szakadékot áthidalni akarón. A „tisza szó” erejével, amely a megtisztulás-megtisztítás folyamatában egyszerre mind fájdalmas ugyan, azonban a bizonytalanságot, elszigeteltséget, közönyt csak így képes feloldani.

A vallomásosság, az emlékezés az építés igényével párosul, és a szemlélődő pozícióját gyakran feladva állandó reflexivitásban rendezi, állítja egymás mellé a megtapasztalható és lehetséges tényeket. „Mert: a költő sosem lódit, / örök dilemma: az igazat, vagy a valódit?” (Ülnöm adjatok) A muravidéki gyökerekhez, az identitást meghatározó örökséghez való viszonyulást az Óda a hazatérőhöz című versben az elmenő és a megtérő relációjában kérdésként veti fel. Az ellentétes pozíciók háttérében egyaránt erkölcsi motívumok húzódnak; azonban az értékelés és döntés folyamatában benne rejlő lélektani meghatározottság,

érzelmi függés mértéke megállapíthatatlannak, a pozícióválasztás nehézsége pedig eldönthetetlennek tűnik: „Ki tudja, elmenni / vagy visszatérni könnyebb.” Azonban mégsem az összehasonlításon van a lényeg, hanem a már választott pozíció következetes vállalásán. Az elmenés és hazatérés tapasztalata Bence Lajosnál egy magasabb szinten szintetizálódik, a mást keresés és az odüsszeusi bolyongás utáni hazatalálás egyesítve őrződik meg a szándékban. „Boldog lehet ki kerülökkel, / dűlőutak mentén, / kertek alatt végül / mégis hazatalál.” Már az Alkaiosztól választott mottó is sugallja, hogy mindez nem elég. A gyávaság, a múlt megtagadása az elődök megszegyenyítése is egyben, tehát a cselekvő személyiség imperatívuszának, a lokalitás felmutatásának és az egyetemesbe emelésének feltétlen megvalósítása fogalmazódik meg. A változtatásra való törekvés éppen e vállalt köteleesség, elkötelezettség által motivált: „lelkedből adj hozzá, csak már mozduljon(...) csak így ne maradjon, / csak így ne hagyj!”

Az építéshez anyag és forma, valamint társak is szükségletnek, sőt fel is lelhetők. A barátokra, szellemi elődökre való emlékezéssel a „mintavétel” és példaadás egyszerre történik, így a szobrász Mayer-Zala és Király Ferenc, vagy az iskolaépítő Wlassits éppúgy követendőnek bizonyulnak, mint a Zrínyik, Bánffyok. A Muravidék és Zala rokonsága, közössége is hangsúlyt kap, egyben utalva a centralizált kultúra problematikusságára is.

A hosszúvers-forma az, ami meghatározóvá lép elő a versben gondolkodás, vitatkozás igényeinek megfelelően. A többnyire szabadversekben közölt tartalom szétárad, a soráthajlásokkal a felfokozott igyekezet, a lendület érzékelhetővé válik. Másutt a népköltészeti alkotások formavilága köszön vissza a maga szabálytalanságában és közvetlenségében. A Szó, hang, nyelv című vers „az anyanyelv / előtt hajt fejet”, mert az a léttapasztalás bármilyen módjának alapvető feltétele, a megértés és a gondolkodás tisztaságának biztosítója, nélküle „létigéid kerülnének / veszélybe, homályos beszéded / torzulna tartomány- / kívüli helyre.” Tartományon kívüli hely. Értelmezési tartományon és értékészleten kívüli helyre, amelyben minden vonatkozás megszűnik, s e nivelláltság a fragmentálódás, identitásrombolás s a butaságba asszimilálódás irányába hat.

A kor, a „kalmár idők” kritikája több szinten is jelen van. A hagyományos kultúra eltűnése, de legalábbis rezerválódása figyelhető meg abban is, hogy a mindennapok kísérője, a pálinka „a sebre, jó csak, / meg reumára, meg halántékra”, holt áruvá, piaccá változik minden, ami korábban élő volt. De az irodalom, a költészet posztmodern fejleményeit is kételkedően, ironikusan szemléli. A közvetítés önmagából kitörni nem tudó/akaró, önmagába záródó közvetítődési szegmentummá válását, az önreflexivitás végnélküliségét a Hidakról és vágóhidakról, avagy verstanulmány-mesterkurzus címmel ábrázolja. Bence Lajos költészete posztmodernnek nevezhető abban az értelemben, hogy a lokálisból teremt mitológiát, mint mondjuk Márquez, sőt nyelvi eszköztárát tekintve akár avantgárdnak is, például az as-

szociációs képalkotás okán, mégis távol áll attól az irodalomtudományi diskurzustól, amit találóan díszkurzusnak, kuruzslásnak nevez. A szövegirodalom, a kanonizálás kritikája a posztmodernről amúgy nem idegen humort sem nélkülözi, különbség talán abban van, hogy itt nem öncélú: „vitakozzunk magunkkal / alapon, értsd: A LAPON / vagyis a LAPPAL / (önnek is kívánok sok / szerencsét a kalandhoz, / röviden egy nagy kaLAPPal).”

Ugyanígy, illetve ezzel kapcsolatban a művészet elértéktelenedése, társadalmi meg nem becsültsége is ironikus hangvétellű sorokban tematizálódik, szervesen („coitus ergo sum”) kapcsolódva a kommunikáció, a kapcsolatok elsivárosodásához, az igénytelenség, a szükségletegekben megrekedés világának tükröt tartva: „A festéket még inkább érti, / meg a nyálat, meg a báli zenét, / meg a szalonnát, meg a babonát. / De a bennem feszülő energiát, / matériát, mentál-higiénét?”

A kötet végére került bordalok némi kedélyességet hoznak, s a műfaj hagyományait követve az emlékek megidézése, jótanácsok osztogatása, a kívánságok a jókedvre derítő célzaton túlmenően, egyúttal a folytatást, folytat-

hatóságot előlegezik. A történelmi múlt öröksége, a barátok emlékezete nem feledésre, búslakodásra, hanem „víg társaság” körében a jelen megélni tudására int. Ahogy a záróvers is; a Pressziók és impressziók a Tóth Árpád-i nézőpontot felvéve a teremtő dilemma összegzését adja. A pillanatban megpihenés nem önmegadás, az időn kívül kerülésben a lokális és az egyetemes összekapcsolódik. Miközben „kisebb sebességbe / kapcsolt iramából / az előbb még bős”, a szemlélődésben a szépség érzékelhetővé vált, míg a világ „csacska-csaj zibongással” van csupán jelen. A szintézis megvalósítható és a jövőbe mutató: „ajtón és falon sziporkás / fények jártak nászi / táncuk a földi pályára lépő / tavaszi reggelnek.”

A muravidéki magyar irodalom gyöngyszeme ez a kötet, amely méltón illeszkedik a hagyományokhoz, hozza a sajátos „ízt”, de egyúttal fanyar keserűséggel távolabbra is néz: „kiültem a küszöbre, / onnan messze látni”. Bence Lajos új könyve az elmenő és hazatérő, az önfeladó passzivitás és a teremtő építés dilemmáját járja körbe, és hozza szintézisbe. Gazdag és sokszínű költészetére figyelni most és a továbbiakban mindenképpen érdemes.

Dr. Nerhaft Antalné (Budapest): Szalmatető

Péntek Imre

Személyiségkutatás – valóságtöredékek között

Halász Albert: Mindenszó(I)

„Szabad szórákások”, szinte kényszeres alliteráló szójátékok és népi mondókák, kántálások, rigmusok „bejátszása”, variálása – valamiképp ez jellemezte a szerző I kon ok című kötetét, amely éppen tíz éve jelent meg. Fotók, fotógrammok, grafikák és képversek „kísérték” a szöveget: hol kiegészítve, hol ellenpontozva azt. Az utószó írója, Gyurácz Ferenc joggal említi: szabadverseinek oldottsága csak lát-szólagos, „a vers felütése rendszerint meghatározza a képek és képzettársítások rendjét”. A lírai logika konzekvens végig vitele azonban egy „töredékes” világról ad benyomásokat, meghatározója ennek a szemléletnek a végletekig vitt relativizmus. Posztmodern tapasztalat, szövegkritikai játékok, szótorzítások – az abszurditásig csigázott jelentés(ek) „holdudvarának” derengései mögött kell(ene) felfedezni a közösség – legalábbis az utószó szerzője szerint – a nemzeti sorsközösség illúziótlan szemléletét. Nos, talán a nemzetlen című vers reflektál erre a helyzetre: „kit érdekel/van-e karmod/és van-e feketéd/ és van mivel nemzened/nemzetet/ kit érdekel.../ vagy-e/van-e/ nemzeted”. Bence Lajos a Konok ikonok könyve címmel írott kritikájában ugyancsak ezt a verset emeli ki, amely „reflektál” a sajátos nemzetiségi létállapotra, a délszláv válság idején. Ám ő is elsősorban a megformálás kérdéseit vizsgálja, az „ikonitás” jelentésrétegeit, azokat a költői technikákat,

amivel a szerző szövegét megalkotja. Rendkívül találó az a megfigyelése, hogy Halász Albert nem lezárja, „nyitva felejt a verset”, tovább gondolhatóvá, „lebegővé” téve az utolsó sorokat.

Ha mindebbe belegondolunk, akkor nyilvánvalóvá válik, a muravidéki költő már ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyek egyrészt természetesnek veszi az őt körülvevő multikulturális közeget, s bár kötődései rejtetten, utalásaiól kivehetők, számára fontosabbak a saját személyisége (végül is: identitása) problémái. A művészi és a személyiség-„alkotás” kínlódásai. Legutóbbi kötete ennek a „vizsgálódásnak”, kutatásnak sokszínű lírai dokumentuma. A kötet címadó versében olvashatjuk:

„minden szavam kevés hozzá
 hogy megalkosson
 minden szó kevés hozzám
 hogy megalkosson”

Mindenszó(I)

Ez a kettős küzdelem folyik szakadatlanul, „így birkózom a sorsommal/minden verssorommal”. Számtalan nekifutást találunk a kötetben, amelyek az érvényes megszólalás, beszédmód, pozíció titkait akarja megfejteni.

„nem más ez
 szerepvállalás
 hol ennek
 hol annak
 a bőre alá

(bőröbe) bújok” – írja az Ami a versem-ben. Ám ez a folyamat fordítva is lezajlik: „mert hol ez/ mert hol az /bújik a bőröm alá (bőrömbe)”, s a kölcsönös „egymásba hatolás” csupán egy eredményhez vezet: a személyiség manipulálásához, elvesztéséhez. Hasonló megközelítést találunk az Érthetetlen mód című versben. Bár itt ez a nyelvi, kommunikációs csőd némi rezignációval jelenik meg. Már a felütés is ezt intonálja: „nem kell tudnod egyetlen mondatot sem... kútba az énnel lobbanjon lángra...”. A világ és az én elvesztése, lemondás a ráció mindenhatóságáról („aki érti magyarázza nekem is el”), a tömegkommunikáció zagyvaságai és közhelyei megfojtják a (lehetséges) értelmet „a minden után a kitalált világban”. Ezek végén találjuk a némileg cinikus-ironikus konklúziót: „a legjobb ha minden csupa kód/ és ez tényleg érthetetlen mód”. Ebben a ki/és megfosztottságában természetes a kétely, az elbizonytalanodás: „van-e van a porondon...hogy is mersz megszólalni csak úgy” – írja a Játékom: ki van meg című szövegben. A megszólaló képessége „nagyképűség lidérc”, a megértés és magyarázat csak a félreértéssel járhat együtt. Pedig

a mérce belül megvan, ha elhomályosulva is: „ha csak a tiszta szó elfogadható”, akkor a kevesebbel nem lehet(ne) beérni, a „nyögveköpve” vállalt (gy)alázatra nincs felmentés. Az utolsó versszakban idézett „erős várád” utalás a református zsoltár szövegére, ahogy az elején a József Attilai sorok derengenek föl: „Le vagyok győzve, győzelem, ha van”... Ezeknek a kulturális-nyelvi stabil pontoknak a „megingása”, ironikus feloldódása a vereség beismerésével egyenlő. Ez a sajátos relativizmus, ez a „negatív-tudat” nem áll meg itt, fájdalmas gúnyral veszi célba a halhatatlanság, a maradandóság maradék toposzait.

„mi marad belőled humuszon kívül vagy még annyi sem” – intonálja a Nem maradsz fény című vers felütése. Mi marad az egyénből a halál, a megsemmisülés után: „szavaidat csótányok lopkodják szét a szép sötétben” – rémlik fel a nem túl biztató kép. A „vanitatum vanitas” életérzése jelenik meg modern hangszerezésben, az elveszés, a szétzóródás, a leépülő díszletek, a természet közönye. S ehhez csak újabb adalék a költői mű veszendősége, amelyre szintén az elkallódás, a szétzilálódás vár a „csótányirtó” sötétben. S hiába a várakozás: „csak fény fény fény gyűljon”.

Az egyetlen értelmes magatartás a beletörődés, a helyzet elfogadása. A védtelenség vállalása. A Kirohanás innen ennek a megadásnak végletes megfogalmazása.

„páncélom rozsdás
csatjai kilapultak
most-most a földre hull
csörömpölve a kőpadlón
megkönnyebbülve a tehertől
de védtelenül – melyik a jobb

csupaszon anyaszültén”

Ehhez az eleve vesztesre álló küzdelemhez egyetlen méltó pozíció: a tragikomikus kellékek elhajgálása, a „szabad mell” – a „mellső kényszer”. Mintha ennek a „lefegyverző” beletörődésnek volna a pandant-ja a Palackposta, címként jobb híján: Levél az uralkodó(k)hoz. Ez a sajátos „végvári anzix” éppen a helytállás, a reménytelen helytállás és kitarítás apoteózisa. Nos, ha valahol, ebben a szövegben kétségtelenül jelen van a kisebbségi sors legbelül élő és sajnó, kikerülhetetlen törvénye: a széthúzás, a romboló erő, az állandó szemrehányás, lelkifurdalás („nem vagyunk olyanok, mint amilyennek lennünk kellene”) ellenére: „itt vagyunk/ és itt maradunk... mert ezt a végvárat is védeni kell”. Mintha elválna egymástól a lét és az itt-lét; a „létezésbe vetett ember” viaskodása hiábavaló az idő, a mulandóság ellen, míg a kisebbségi lét „végvári harcait” vívó katonák azt üzenik a külvilágnak, a földi uralkodóknak: „maradunk és megmaradunk”. Az Igában „gyökerezettségének” korlátait veszi számba: az itthoni púposodás lelki torzulásait.

Az „itt-lét” otthonossága nemcsak védelmet adó oltalom, lehúzó kötelék is, amely alól jó lenne kibújni (Hajszám, Kiúttalanul, vagy a kötetzáró: Megigázva). A különbözőségeket

pedig az „itteniektől” valóságos lázadás (Lásd: Józan világ). Normáik nem vállalása, esetleg megtagadása. „mit szólnak majd/odabent a fröccsözők, a pintesben” – kezdődik a vers – s a folytatás: „ha látnak/ józanul még csak másnaposan sem... ha látnak/ sima arccal fehér ingben mint bémáláskor”. Ám a költő még egy facsarással toldja meg fura okfejtését: „magyarázat nélkül megértik... kábulat a józan világ is hát minek még”. Nyilván: inni, berúgni. Az utolsó vers – nyilván nem véletlenül – a szökés, a menekülés motívumait villantja fel. („kertek alatt/ titokban/ dűlőkön/ ingoványon átvágva/ el innen” – olvashatjuk a végsőig lecsupaszított sorokat. Az indoklás pedig ropant egyszerű, vaskosan valóságos: „itt az idő szétfeszít/ elnyel a mocsár...a síkság...el innen/ batyu sem/bot sem kell...még a por se szálljon fel”.)

Halász Albert mélységesen átéli ennek a kettősségnek, kínos kérdéseket involváló helyzetnek dilemmáit: reagálása pontosan azért szimpatikus, mert hiányzik belőle a patetikus, romantikus póz, az önsajnálát. Ez a megfelelni akarás, a megfeszülés a vállalhatatlanságok keresztjén „csigázza elő” az olyan verset, mint az Égmeszelő.

„kimeszeltem
minden hibát eltakartam...
amit tudtam jóvá tettem
mindig is adtam ha tehettem
jó voltam
amikor jó(nak) lehettem”

Néhány szemérmes, rejtőzködő és tartózkodó szerelmes vers enyhíti – mondhatni: a kötet depressziós hangulatát. Az Óte már-már tetten érhető vallomás a másik nemhez: finom, stilizált (cizellált) erotikus utalások hatják át a szöveget. A megszólítás összeforrasztott szóalakzata valódi lelemény: a csodálat és csodálkozás kifejezése. A „magig égett gesztenye” fellelése számos ötlet kibontására ad alkalmat.

„beléd bolondulok aztán majd jobb híján
az orvosok
kikaparnak...
ha forró vagy lehűtlek
hűtlen ne légy ez sem az üzenet...
ismét szemedig
szem-éjedig

érek érek elére...” – írja a költő, mintegy fokról-fokra jutva el valamiféle beteljesülésig (lezártságig). Ám az utolsó sorok a már említett Halász Albert-i verstípust idézik: a közlés elbizonytalanodik, „kinyílik”, a feltételes módú ige „ismételgetése” (lehetne) visszamenőleg is hipotetikussá teszi a „folyamatos” belé bolondulást. Játék ez, melyet az egyik „játszó személy” visszavon, és valódi vágyait nyelvi nyelvöltöztetésbe, retorikai alakzatokba fojtja. A Borba(n) egy hasonló „nyelvrintóleges” kapcsolat töredékes képsora. „nem hiszem hogy egy pohár borba/ minden belefér” – írja a költő, s egyre képtelenebb fokozatokon át hajszolja a maga bizonyosságát, sorolja a kedves lény jelzéseit („rúzsdod a poháron mosogatólányok/ bosszúsága mint csók”,

„fekete pupillád is csak üvegesen néz át rajt”), míg végre kimondja: „az igazság is máshol keresendő mint ahol én vagyok, mint a borban”, és ezekből a máshollétekből nem lesz együttlét. Egyik legszebb szöveg ebből a témakörből a Naputazó.

„a gyűlölettől az imádatig
valahol a kettő között
és mégiscsak létezel” – indul a vers, s ennek a létező kedvesnek kell bizonygatnia, bizonyítania, tán egy veszekedés után – „másként lesz reggel meglásd ... a madarak nem mosolyognak rajtad rajtam rajtunk”. A gyöngédség és figyelmesség apró gesztusai jelzik a békülékenységet („a papucskok is ott várnak majd/ az ágy mellé igazítva”), és a zuhany mindent lemos... De vannak, amit csak a napok moshatnak le... És bemocskolódás és megtisztulás (emberi) ritmusa váltja egymást, nap, mint nap, összezőrdüléstől kibékülésig. A Kiúttalanul-ban is szép sorokat találunk: „lepke vagy a tavaszban igaz most tél van/és vetközöl fátyladból ajaj szemezel velem” – arról a legyőzhetetlen vonzalomról, amelynek nem lehet ellenállni.

Amikor Halász Albert poézisét kialakította, tudatosan egy alulstilizált nyelvet, kifejezésmódot választott. Ebben benne van Tolnai Ottó, Parti Nagy Lajos és Kukorely Endre és mások műveinek hatása, okkal-joggal, hisz ez a dekonstruktív irányzat a kortárs irodalom egyik markáns, sőt, meghatározó vonulatává vált. A közhelyek „bátor” beemelése az irodalmi szövegbe azonban bizonyos kockázatokkal jár: ha hiányzik a megfelelő kontextus, a közhely – közhely marad. A banalitás – pedig banalitás. A szerző néha kritikátlanul enged a „szabadjára” ezt a szervezetlen, spontán szövegfolyamot, aminek a végeredménye kiábrándító (lehet). Az Álom legyen első két sora, jó (rossz) példa erre:

„hogymennyi álom ment potyába
lett a tékozló hétköznapok prédája”

Tegyük hozzá: a vers egésze sem sikerült.

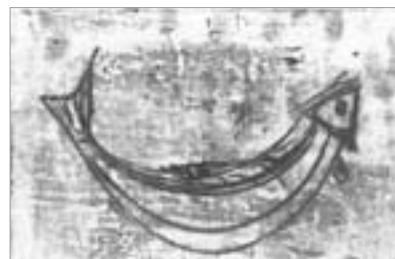
Az ismétlődések, felsorolások – amivel gyakran él – sem mindig szolgálják a költői szándék megvalósulását. Ezen a téren is találhatunk jó és kevésbé jó (rossz) példákat. A Fal mindenképpen a jó példák közé sorolható, a végsőig kihasználva a „fal” és a „fel” szavakban rejlő jelentésséget, szókombinációt. Itt még a „piros piros piros tégla”

is „helyén van”, nem zavaró az ismétlés. A politikus vers esetében a „búcsúfia/ mézeskalács/csecsebecse/ minden kacat...” sorjázása bizony erőtlén, mint ahogy az egész vers is.

Végző soron a Mindenszó(l) mindenképpen figyelemre méltó poétikai teljesítmény, egy következetesen tovább vitt metódus megvalósítása, kiteljesítése. Egy töredékes világ töredékes nyelvi leképződése. Fragmentumok láncolata, mely a „mindent” – vagy másként a semmit – szeretné – ha nem is szóra – megnyilatkozásra bírni. Arról, ami a „mögött” van... S bár ennek a költészetnek alapelve az ismeretelméleti szépség: mégis, Zelk Zoltán emlékezetes sorainak – „Szél futta levél a világ/, de hol az ág, de hol az ág” – parafrázisa: „nincs világ csak elképzelt tuskés ág” – arról a metafizikai „fájdalomról” beszél, amely „átvérzi” a legbanálisabb pillanatok szövetét is... A „minden után kitalált világban”.

Végül feltétlenül említést érdemel: a kötet valódi könyvesszeti remek, a borítótól a belső tipográfiáig. Kuriózumok gyűjtőinek (is) ajánlható. A grafikus Halász Albert a szöveg és a kép a korábnál is egységesebb és hatásosabb egységet igyekezett megtervezni, s ebben a kivitelezők abszolút partnerei voltak. A szövegdalakkal párhuzamos színes ecsetrajzok, nyomatok és fotográfikák (montázsok) ismét kísérletet tesznek arra, hogy vizuális többlettükkel növeljék a „hatásfokot”. Kulcsszavak, asszociációs és meditációs pontok, szürreális kompozíciók fonódnak egymásba, jó esetben, máskor viszont a szöveg jelentéssíkja és képi megjelenítés „elúszik” egymás mellett. Találó oldal a Naputazó, a Vonat, az Ami maradt szöveg és kép paralelje, kevésbé sikerült a Minden szó, az Alkalom (egyébként is vázaltszerű) szövegének képi megfeleltetése. Akárhogy is: újszerű asszociációs kihívások (gyakorlatok) ezek, amelyet az olvasónak, műélvezőnek kell elvégeznie. A multimedialitás abban is megnyilvánul, hogy a könyvhöz CD is tartozik, melyen versek hangzanak el Szilágyi Zoltán válogatásában és előadásában. Kétségtelen, a színvonalas versmondás növeli a kötet értékét és élményét.

(Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2006.)

A szerző illusztrációiból

Szemes Péter

Holt kutak mélyéből szivárgó hangok...

Soós József: Kincs a fűben

Meglehetősen sokáig váratott magára Soós József első verseskötve. Az idei könyvhétre megjelent vékony kötet mind terjedelmét, mind tartalmát (a versek jelentős hányada már az 1985-ben kiadott Egerzsegi Füzetek 2-ben szerepel) tekintve igazolja egyfelől Bence Lajos fűszövegbeli megállapítását, miszerint ezek a költemények „hosszú, nem egy esetben évtizedekre

kiterjedő gyötrődések párlatai”, másrészt azt a tényt, hogy a szerző életében az utóbbi időben az alkotó-teremtő helyett a kultúraszervező munka került előtérbe. A rövidebb szövegekből konstruált korpusz anyaga meglehetősen heterogenitást mutat, jóllehet voltaképpen csak egyazon téma – a határ mentiség, a periférián-létezés állapotának – különböző hangszerekre írt variációit tárja az olvasó elé.

Ezt a kötet atmoszféráját meghatározó lokális determináltságot, belévetettséget artikulálják a Gyepűelve sorai:

„Ez itt az ország vége,
innen már sehova.

Kerék nyomát a fű belepte,
A világ hátsó udvara.”

A lokálisan marginális státust alapvetően a történelem viharai alakították ki, hiszen – mint ismeretes – a trianoni békeszerződés következtében sodródott el az anyaországtól több magyarság-sziget. Az egykori dicsőséges események, a szabadságért és függetlenségért még közösen megvívott csaták ennek megfelelően a romantikus nosztalgia fényébe kerülnek, a jelen (vesztes háború utáni állapotot idéző) abszolút negatív élethelyzetekben „legendák vásznává”, ugyanakkor „nemzet reményévé” válik a háromszínű zászló (Őszi levél pereg). A múlt hősi tettei után most nemzeti létünk pusztaságát tudjuk csak felmutatni, értéké minősül a nagy cselekedeteket felváltó „bor” és „dal” (Európa fókuszában). Az „értékek átértékelődése”, a tartalmak kiüresedése általánosan az életet meghatározó középponti szervező erő (a logosz) de(kon)strukciójához kapcsolódik. Ezt jelentik meg az Innováció allegóriái – a Közönnyel, Butasággal, Maradisággal kezelt fogó Gondolat végül szóvirággá silányul.

Az értékvesztés, átértékelődés a szakrális tereumára is kiterjed (az idevágó költeményekben nem válik nyilvánvalóvá, hogy az általános jelentés-válság a hit megrendüléséből ered-e, vagy fordítva, az hat ki a „szent” területére is). A kötet verseiben ennek különböző szinteken találhatjuk nyomait. A Tűnődés Advent idején a Megváltó nélküli, pusztulásra ítélt szakrális világ barokk vízióját festi:

„Mondd, hol van az Ember Fia?
Lesz-e itt csillagos ünnep?

Elhagyott, árva a jászol.

A pásztorok mind hazamentek.

Templom sisakján vaskereszt

Izzik, mint háborús rendjel.

Kőkrisztus arcán hólé csorog.

Repedt a harang, már nem ver.

Padlásra rejtjük a zászlót.

Foszlik már mind a legenda.

Lesz-e itt csillagos ünnep?

Mondd, hol van az Ember Fia?”

Jézus szenvedéstörténete elevenedik meg sajátos módon a kapcsolódó szimbólumok halmozásával, a mellékszöveg tanúsága szerint apokrif szövegek (a kanonikus olvasattól való eltávolodás az átértékelés egyik formájának tekinthető) alapján és az Érsekújvári kódex – feltehetően Sövényházi Márta kézi színezésű passióképei – hatására az Arma Christi című versben:

„Botra tűzött szivacs, meg harminc ezüstpénz.

Oszlop, melyhez az Urat odakötözték.

Fa, mely egy mély tóból úgy félig kitetszvéen,

hét sing hosszra vágva feszítőfa lévén.

Tizenhárom vasszeg Ábrahám késéből.

Éjfekete kötél lónak a szőréből...”

Szakrális textust – a Mária imát – profanizál a nyitott végével magunkra-hagyatottságunkat artikuláló Kérdés is:

„Üdvözlégy Mária, malasztal teljes.

Az Úr van teveled...”

S velünk vajon ki?”

A szelf Istentől való eltávolodása – a vallási jelképek tartalmának kiüresedése formájában – voltaképpen már a gyermekkorban megtörtént (Elhagyott a mese). Ennek egyik oka a halál elkerülhetetlensége, a szeretett családtagok (szülők, nagyszülők) elvesztése miatt érzett fájdalom. A transzcendens princípium nem nyilvánult meg, néma maradt a tragikus események bekövetkeztekor, ezzel együtt a szubjektum számára annak léte előbb kérdőjelessé (a Csend című versben például „rozsdás bádoggkrisztusok ha-

zug vigyorával” áll szemben a nagya „lélekfehér hajglóriája”, és az ember nyer isteni attribútumokat a maskulin ősöknek emléket állító szövegekben /ősidéző, őseim, Apám, Nagypám/ is), majd ironikussá vált (a Didergő műholdjainak optikája a Gondviselést helyettesíti).

A magány létállapotának ábrázolása a kötetben szinte mindig az elmúlás képeinek megidézésével történik. A háborúban férjüket veszített asszonyok magára maradottságát jeleníti meg a Hadiözvegyek, melyben a temetetlen halottak fehér csontjait asszociálja a holdfényben fehéren világító kukoricatorzsa (hasonlóképpen a fa ágaival való alaki-formai analógiára épülő negatív jelentéstartalmú szó-sort – szuronyeső, vesszőzuhatag, szomorúság szökőkútja – idéz a Patakparton szomorúfűz című költemény). A közeledő végtől való félelem „duplaélű késként” lüktet az egyedül hagyott Öregek alakjainak szívében, akik számára már csak a csend, az „üresség végtelensége” maradt. Feltehetően családbeli, vagy ismerős élete elmúlásának állít mementót a klasszikus nyitó mese-formula általánosan jelölt szereplőjét a leélt élettartam megadásával különössé tevő Fura mese:

„Hol volt, hol nem volt,
még az Óperenciás-tengeren is túl,
de még az Üveghegyen is túl,
pont ott, ahol a kurta farkú malac túr,
élt egyszer egy vén öreg ember...”

Élt 84 évet.”

A halál-versek közé tartozik három emlékező jellegű köl-

Illusztráció
a Gyepűelve
című vershez

mény is. Bartók Béla fényképe ihlette a keretes, formailag zenei konstrukció analógiájára szerkesztett Törékeny, finoman metszett című verset. A Szemhéjam alá zártalak a fiatalon, tragikus körülmények közt életét veszített lenti szobrász, népművelő, Varga Ferenc sosem halványuló emlékét idézi. A Halicanum fia pedig Szűnyogh Sándor sírjánál, a kiváló muravidéki alkotó költői hitvallásának szellemében fogant:

„Mert mindig kell egy magyar
– tán még ha halott is! -,
hogy őrizze azt, ami a miénk.”

Az elhunyt családtagok, barátok, pályatársak, példaképek sorsának beteljesedése a szerzőt is életének előrehaladására figyelmezteti, férfikora díszében – némiképp anakronisztikusan – számvetésre, létösszegzésre ösztönzi. Az évszakok, a ciklikusan változó Természet analogonjaként jeleníti meg az emberélet négy klasszikus korszakát. A születés sokkja, a munkás életbe indulás sikolyba fúló nehézsége az évszak-versek sorából egyedülként kihagyott kikeletet címében a korai napszakkal felcserélő Reggel alapvető egzisztenciális élménye. A következő stáció a nyár, a kibontakozás, lelkesültség évszaka (Tűz-nyár), melyben ugyanakkor már megnyilvánulnak az életet fenyegető erők is (Vihar). A Természet jelenségeinek emberre kiható döntő módosulásai kerülnek előtérbe az őszi témájú költeményekben (ősz, Füstös szél). Végül a megváltoztathatatlanba való beletörődés kényszere szervezi a táj és lélek mintegy ünnepi csendbe-fordulását megmutató tél-verseket (kődök fészke, téli este, végül).

Illusztráció
a Nagypám
című vershez

A kötetet Koszti István Miklós illusztrálta

A kiüresedéssel, hiánnyal szemben a kötet szövegeiben két alapvető érték is megcsillan. A személyes múlt szerelem érzéséhez kapcsolódó emlékeit keseregve, nosztalgiaival, ugyanakkor „csodaváró” reménnyel idézi Az udvarokból elmentek a lányok..., s a kedves távollétét panaszolja a Nélküled:

„Hiányzol
a csöndből.

Nélküled
Hajnalig virrasztanak
Az éjszakák.”

Ezek ellenpólusaként a Bizonyosság – akárcsak a haikuk nagy része – a szeretett nő lényének mindenre-kiterjedőségét, mindenben-jelenvalóságát tanúsítja:

„Ott vagy:
szél kacajában,
eső zajában.
Rekkenő hóben
És éj időben.”

A szerelem mellett a műalkotás létrehozásának és közvetítésének aktusai válnak meghatározóvá. Befogadói oldalról lesz ez nyilvánvalóvá a csalogány dalának – ősi toposz – élvezetében (Vallomás), vagy az éjszaka hangjaival keveredő valcer dallamában (Hangulat). Az alkotó részéről pedig mindenek előtt az ars poetica érvényű Fohász dél-előttben:

„Nem tudok mást, hát dalolok.
De a csönd is, - mind én vagyok!...”

A csendből teremtés, a semmiből érték-alkotás – talán Pilinszkytól áttemelt mozzanata – jelenik meg az allotrópia című versben:

„végül is nem változott semmi
- a csend lakható

csigaházam relatív biztonságában
verset virággzik a fájdalom”
vagy hasonlóképpen a Magányban:

„...
elapadt kutak mélyéről merítem a hangot
lezárt koporsók csöndje szívemben”

A szerző bölcséleti hajlamát igazolják (a kötetben – nyilvánvalóan figyelmetlenségéből – kétszer szereplő Töredék, valamint az Egyetérték mellett) a Szavak szíjácsainak gondolat-foszlányai. Ezek tartalmilag a fentebb vázolt főbb vers-csoportok közé sorolhatók. Így az első szöveg például az alkotásra-rendeltséget hangsúlyozza:

„Születtünk: szavak szövevényét
dalokká bontani.”

Végül az ironikus-groteszk látásmód jelenik meg a korpusz végére válogatott Állati dolgokban és a néhány emberi tulajdonságot jellemző beszédmódokkal fémárukra alkalmazó Szegek + jellemek = szegjellemekben. A stréber esetében a szövegek keletkezési idejét is mutató, a szocialista rendszer talpnyalóit megidéző diskurzus jelenik meg:

Illusztráció a Tűnődés Advent idején című vershez

„Tessék csak rám verni Kalapács elvtárs! Nem ütötte meg magát Kalapács elvtárs? Hogy maga milyen erős egyéniség Kalapács elvtárs! Jóságos, ugyanakkor sziklaszilárd és kemény mint a vas, vagy még inkább mint az acél Kalapács elvtárs!”

Összegzésként megállapítható, hogy Soós József verseskönyve tipikus első kötet: többféle formával kísérletez, néhány poétikai megoldása kidolgozatlan marad (a Szavak szíjácsai darabjaiban például megfelelő odafordulással, hosszabb költemények lehetősége rejlik), túl sok az ismétlődő költői megoldás, etc. Kétségtelen erénye azonban, hogy igazolja, létezik a megye határ menti területein intézményes szinten (folyóiratban, antológiákban, önálló kiadvánnyal, szerzői estek formájában) felvállalható irodalom, mely összekötő kapocsként – értékek közvetítőjeként (a versek illusztrációit például az erdélyi Koszti István Miklós készítette) – is funkcionál az anyaország és a leszakított magyarság-szigetek alkotói törekvései között. Remélhetőleg a Kincs a fűben megjelenését új szövegeket szülő alkotómunka és ennek eredményeként további kötetek követik, a zalai költészet gazdagítására.

(Zalai Írók Egyesülete, 2006.)

Ferencz e. Győző

KÖNYVEK 1956 ZALAI ESEMÉNYEIRŐL

Az 1956-os forradalom után fél évvel már megjelent egy Fehér könyv című vékony helyi kiadvány, amely a Kádár-korszak alapvetésének megfelelően – 56-ban ellenforradalom volt - nem tartalmazhatott mást, mint az események egyoldalú bemutatását. Olykor a Zalai Hírlap, főképp az évfordulón, közölt visszaemlékezéseket a forradalmi, szabadságharcos napokra az akkori értelmezésnek megfelelően.

Víszont 1990-et követően egymás után olvashattuk, mindenek előtt a Zala Megyei Levéltár tudós történészeinek jóvoltából, legutóbb pedig a Zala Megyei '56-os Hagyományörző Egyesület szerkesztőinek összeállításában, majd a Göcseji Múzeum és az Europe Vision Bt kiadásában, a tartalmasabbnál tartalmasabb, okadatolt köteteket. Nem lesz haszontalan, és nem csak az 50. évforduló miatt, ha újra kézbe vesszük őket, amolyan összegzésként, a megjelenésük sorrendjében.

Csomor Erzsébet 1956 Zalaegerszegen

A 14 fejezetből és 7 alfejezetből álló és az Egerszegi füzetek sorozat 7. köteteként 2001-ben megjelent 171 oldalas könyv, amelyben 16 oldalt tesz ki a 257 eredeti okmányt fősorakoztatató jegyzet, nem szorítkozik csupán az események fősorakoztatására hűséges krónikásként.

Mindenek előtt röviden, a későbbi események értelmezéséhez szükséges mértékben visszatekint az 50-es évek Zalaegerszegére, majd a forradalom közvetlen előzményeire.

Akkortájt a megyeszékhely lakóinak 25 % volt földműves, és már 23 % ipari munkás, főként az 1951-52-ben fölépült ruhagyár, tejfeldolgozó és kőolajfinomító jóvoltából. A vármegye alispánjához írt polgármesteri jelentés szerint 1945-ben csupán 9 „gyárszerű ipari üzem” foglalkoztatott pár tucat embert. Az említett 3 vállalat mintegy másfél ezret, amelyek nagy része főként a környező községekből ingázott oda-vissza. Ők aztán előbb-utóbb letelepedtek a városban. Létesült Németh János és Németh Gábor üzeméből cserépkályhagyár, Lendvay Pál műhelyéből asztalosipari vállalat, Haász Margit és Györgyfalvy János vegyztisztítójából Kelmefestő-és Vegyztisztító Vállalat, s vágóhídból kinőtt húsipari vállalat a néhány - az olai, az alsóerdei - téglagyárral együtt. A lakosság földműves része, és a 30 százaléknyi köztisztviselő, a 8 %-ot kitevő önálló kisiparos, 2 % kereskedő jószerint tüke, azaz őshonos zalaegerszegi volt. A megyeszékhely valódi

városá válása is csak az 1960-as évek elején kezdődött el. Addig le- és elnyomott kisváros lehetett csak, az őselenségnek államilag kikiáltott Tito Jugoszláviájával közös határ közelében. Novától már csak havonta megújított határsáv-engedéllyel közelíthettük meg Lenti környékét. Mindez bizonyára rányomta bélyegét az itt élők – és az őket vezetők – tudatára is, az általános bizalmatlanság Sztálin és Rákosi gesztusok légkörében.

Hiába várta látogatóit a tudományos ismeretterjesztő társulat – a TTIT – az Értelmiségi Klubba, s hiába írt júliusban Dezső János vitaindító cikket a közletről a Zala című napilapban a budapesti Petőfi Kör hangulatát idézve. Az első visszhang Rákosi Gergelytől érkezett Legyen irodalmi élet Zala megyében címmel. Tudni kell, hogy amit ő sürgetett, azt alkalmasint ők ketten testesítették meg, s még néhányan: Pál József, Benkő Károly, Takács Elemér, Lázár Tibor, Bajor Jenő. A klubban többen ültek le a kártyasztalokhoz, mint irodalmi estek székoraiba. Az előbbieket természetesnek tartották a kibiceket, ám nem tudták elszívni az úgynevezett fölkért hozzászólókat, akik eleve megszabták a vita menetét, természetesen a pártbizottság szája íze szerint. Maradtak is vagy hármán-négyen, pedig több jeles pesti szerző – például Szabó Pál, Csoóri Sándor elvtárs – is megjelent népesebbnek remélt közönsége előtt.

Ezeknél az irodalmi esteknél nagyobb izgalmat váltott ki Európa első repülőgép-eltérítése 1956. július 13-án: a Budapest-Szombathely-Zalaegerszeg közötti polgári járat 15 utasa – köztük a ruhagyár főmérnöke, majd két évtizedig igazgatója, Szántó György és Komáromy Károly műszaki osztály-vezető – Nyugat-Németországban találta magát, ahonnan aztán vissza is jött. A következő, igaz, megghiúsított gépeltérítési kísérletről a megyei pártlap Zala október 16-i, keddi száma adott hírt, 2 nap múlva pedig ennek kapcsán így írt akkor kihívó merészséggel: „biztosítani kellene a lehetőséget fiataloknak, öregeknek, hogy utazhassanak, lássanak világot, ismerjék meg az embereket. Akik pedig kint akarnak életet alapítani, azok menjenek.” Talán ez az írás is hozzájárult a 10 nap múlva bekövetkezett események hangulati előkészítéséhez.

Október 23-án a mindenkori békés, nyugodt Zalaegerszeg fogadta a Budapestről hazaérkező és mindjárt a megyei pártbizottság kibővített, rendkívüli ülésébe csöppenő másodtitkárt, Szigeti Istvánt, aki első kézből számolt be a budapesti megmozdulásról. A megyét irányító testület azonnal meg is fogalmazta határozatát, amely szerint egyetért a legszélesebb néptömegek követelésével: Nagy Imre legyen a legfőbb párt- és állami vezető, a rádióbeszéd és a Szigeti-jelentés ismeretében pedig Gerő Ernő

pártfőtitkár mondjon le! (Ilyen követelés a megelőző 12 évben még véletlenül sem hangozhatott el, főképpen pedig pártszervezettől nem – F. e. Gy.)

Másnap délután 13 óra 35 perckor a megyei pártbizottságtól azt az utasítást kapta a 33. lövészedred parancsnoka, hogy a Budapestről érkező kocsikat föl kell tartóztatni a város határánál, nehogy „ellenforradalmi elemek” szivároghassanak be, s csak az élelmiszert szállító kocsikat lehet beengedni.

A megyei tanács talán létezése óta először függetlenítette magát a megyei pártvezetőségtől, és olyan táviratot küldött a párt központi vezetőségének és a minisztertanácsnak, amelyben elítéli „a fasiszta csőcselék magatartását.” Ennek idézése azért fontos, mert meghatározta a két nap múlva elkezdődött felvonulások, s főként a megyei tanács előtti tüntetés hangulatát.

A könyv ezt követően is lépésről lépésre tényszerűen veszi sorra az eseményeket. Különlegességként például azt, hogy „Az Útfenntartó Vállalatnál Darvas József igazgató kezdeményezte a munkástanács megalakítását. Darvas a pártbizottságtól kapott utasítás szerint azon igyekezett, hogy a vállalati munkástanácsban továbbra is a párttagoknak legyen döntő befolyásuk. Ezzel a vállalat dolgozói nem értettek egyet. Darvas múltját ismerték... Az előző napi tüntető tömegre olyan megjegyzést tett, hogy 'csőcselék banda, legszívesebben közéjük géppuskáznék'. Darvas személye azért érdekes, mert a föllelhető iratok és a visszaemlékezések szerint is az egyetlen vezető volt a városban, akit bizony megverték a lakásán, amelyet fölforgattak, még vasutasok is. Amúgy ő volt a gúny tárgya: az „örökigazgató”. Ugyanis a szóbeszéd szerint ahányszor csődbe ment az általa irányított cég, annyit kért, bárhová helyezik is, csak igazgató lehessen.

Jó érzékre vall, hogy a szerző megismerteti a mai olvasót – és az akkori résztvevő mai emlékezőket – a forradalmi napok derűjével is a rölapok, falfeliratok révén. Ezek egyike jelzi, hogy a nép pontosan tudta, kik működnek nyilvánosan és kik állnak a hátuk mögött. Íme:

„Keresünk megbízható, minden házkörüli szolgálatra alkalmas miniszterelnököt. Feltételek: büntetett előélet, szovjet állampolgárság garancia. Jó jellem nem szükséges.” Az aláírás: Bulganyin és Hruscsov, Moszkva, Vörös tér 1.” Bulganyin tábornagy akkor miniszterelnök volt, Hruscsov a párt főtitkára.

Más:

„Elvesztettem a nép bizalmát, a megtaláló értékes jutalomban részesül. Aláírta: Kádár J. miniszterelnök. Címe: a 2745-ös tank olajtartálya.”

Vagy:

„Ludas volt Mátyás. Szatirikus hetilap. Az árát már megfizettük.”

A szerzőnek arra is volt figyelme, hogy végigjárja az események helyeit és szinte riportszerűen, azaz helyszíni jelentésként idézze föl a szereplőket is.

Foglalkozik a könyv az egyes közigazgatási szervek ma-

galakulásával, működésével az okmányok alapján. Képet kapunk a szovjet megszállás berendezkedéséről, valamint a Kádár-kormány megalakulását követő régi-új közigazgatási visszarendeződésről, s az ekkor megkezdődött megtorlás arányairól is. Időrendi áttekintés, életrajzi adatok és az alapos jegyzet-fejezet teszük teljessé az 56-os zalaegerszegi napokról szerzett ismereteinket.

A könyv címlapján a Csány-szobor előtti tüntetés látható.

Csomor Erzsébet - Kapiller Imre '56 Zala megyei kronológiája és személyi adattára I. – II.

Az összesen közel 700 oldalas két testes kötet olvasásakor végigjárhatjuk a megye falvait. Nevek ezrei, az események előkészítői, szervezői, résztvevői bizonyítják, hogy 1956. októberében valóban népfölkelés kezdődött, amely az új közigazgatási szervek létrejöttével a vállalatoknál, a falvakban és városokban forradalomra érlelődött, és már az első napokban a szovjet csapatok kivonásáról szóló követelésekkel, majd - bár Zalára nem jellemző - fegyveres küzdelemmel szabadságharcos jelleget öltött. A bevezetőben a két szerkesztő az olvasó(k) értésére adja, hogy alapvetően a megtorlás időszakának rendőrségi, bírósági adataira, a Történeti Hivataltól megkapott, s ugyancsak az említett szervek által készített okmányokra tudtak támaszkodni, egyéb lehetőség híján. Ha az akkor szokásos, finoman szólva is túlzó minősítéseket lehántjuk a szövegről, többé-kevésbé pontos képet kaphatunk. Mindig az adott pillanat dönti el, hogy ki melyik oldalon áll. Csak a történelem adhat erről pontos és érvényes ítéletet. A történész ugyanis nem a vissza- és megemlékezések ingatagságát és személyességét tartja zsinórmértéknek – az más műfaj. A történész okmányok, eredeti iratok tanulmányozásával vizsgálja és elemzi az adott – esetünkben az 1956-os – időszakot. A kötet szerkesztői úgy vélték, hogy az országban harmadikként, kézbe adhatják jószerint évtizedes, hátgörnyesztő kutatásuk eredményét, s ezért köszönet illeti őket.

Volt, ahol kidobolták, másutt forradalmi falugyűlésen vette a lakosság örömmel, hogy eltörölték a Rákosi-rendszert. A kötetek jársonként veszik sorra naptári pontossággal, hogy hol, mikor, kik, mit cselekedtek és milyen eredménnyel. A településen lezajlott eseménysor tartalmazza a résztvevők nevét, tisztségét és beosztását, majd a teljes névsorból azt is megtudhatjuk, hogy ezért kinek milyen sors jutott: a bebörtönzés, a rendőri felügyelet, az elbocsátás, az alacsonyabb beosztásba helyezés, az állandó zaklatás, és a megtorlás „finomabb” változatai.

A megye 261 települése közül 234-ről kapunk adatokat.

Amint arról a könyvek sajtó-bemutatóján Molnár András igazgató és Káli Csaba, helyettese elmondta, a hiányzó 27 településen vagy semmi különösebb esemény sem történt, vagy az ott lakók inkább a közeli városokban lezajlott tüntetések, felvonulások részesei voltak.

Az akkor keletkezett iratokból következően leginkább a zalaegerszegi, a nagykanizsai, a lenti és az olajvidéki eseményekről maradtak fenn adatok, névsorok, jegyzőkönyvek.

A leírásokból újra átélhetők az események, amelyek az első napon azonos forgatókönyv szerint alakultak: mindenütt leszedték vagy leverték a vörös csillagokat, a vörös zászlókat, a népköztársasági címereket, a Lenin-Sztálin-Marx-Engels és Rákosi képeket szemétre hajtották, majd megalakultak a hol forradalminak, másutt nemzetinek nevezett tanácsok, bizottságok és bizottmányok, munkástanácsok, nemzetőrségek, amelyek megkezdték a kommunista vezetők kiszorítását – az olajiparban egyúttal más, legtöbbször kétkezi beosztásba helyezését – a hatalomból. Ezt követően kezdték el megszervezni a gazdasági, a politikai életet, a közigazgatást, a közbiztonságot. Ezzel akarták elejét venni – a megyei forradalmi tanács határozata szerint – például a tsz-vagyon megkezdett széthordásának, sőt gyűjtogatásnak.

Az adatok, leírások azt bizonyítják, hogy sehol sem akarták a régi – a Horthy nevével jelzett – rendszer, a tőkések és földbirtokosok hatalmának visszatérését. A személyi adattár tanúsága szerint az 1945 előtti zalai gazdasági-politikai elit tagjai közül szinte senki sem volt megtalálható az események résztvevői, irányítói között.

Az adattár a nevében hordozza a műfaját. Csak adatokat, eseménysorokat közöl. A miértekre nem ad választ.

A szerzők szerint ez az eltervezett, később megjelenő, átfigó tanulmány kötetben lesz megtalálható.

A két kötet címlapján a bázakerettyei, október 26-i eseményeket örökítette meg a pusztaszentlászlói Csonkás Károly, aki maga is az olajiparban töltötte el munkás éveit.

A II. kötet végén pontos névmutató igazítja el az olvasót, ki mikor és miként szerepelt az eseményekben, és hol található a könyvek lapjain.

Káli Csaba

Zalaegerszeg az „ötvenes években”, 1947 – 1956

Az ugyancsak a Zalaegerszegi füzetek sorozatban, a 9. kötetként megjelent könyv előszavából megtudjuk, hogy a fiatal szerző szerint „Leginkább azonban épp azon emberek között nincs közmegegyezés e korszak jellemzését illetően, akik koruknál fogva tevékeny alakítói, végrehaj-tói, tétlen résztvevői, esetleg elszenvedői vagy egyenesen

áldozatai voltak az akkori uralmi szerkezetnek.”

Azt is mondhatnánk, hogy legalább ennyiféle kép sorjázik a ma még élők emlékezetében, később megszerzett ismereteiben és személyes tapasztalataiban. A szerző nagyon jól tesz azzal, hogy a történész tárgyilagos szemével vizsgálja, elemzi, részletezi, vagy összegzi a szerinte már az 1940-es évekkel elkezdődött és 1956-tal véget is ért 50-es években történeteket. Azért hozzá tehetnénk, hogy ezekkel szoros összefüggésben folytatódott azok még az 1960-es évek elején is, amikor az általános közkegyelem révén kijöhettek a testet-lelket meggyőtrő börtönökből, és újra beilleszkedhettek a polgári életbe az 56-os tevékenységükért elítéltek.

Ilyen messzire az években azért sem ment a szerző, mert alapvető föladatának az '56-os események közvetlen előzményei föltárását tartotta, az eredeti levéltári forrásokra támaszkodva. Másokat alig vehetett figyelembe, mert Zalaegerszeg nem tartozott az országos fölmérések első számú célpontjának, sőt, még sokadik számúnak sem. Talán akkor kezdett errefelé fordulni nagyobb figyelem, amikor az 50-es évek elején megkezdődött a nagylengye-li kőolajmező föltárása, s ennek nyomán a zalaegerszegi kőolaj-földolgozó, valamint a ruhagyár és a tejföldolgozó létesítése, velük együtt pedig az emeletes és korszerű lakóházak építése. Ezt az érdeklődést is egy türjei és zalaegerszegi Rákosi-beszéd terelte Göcsej felé.

A ma még élő, akkor 15 – 30 évesek érzékletesen láthatják viszont egykori Zalaegerszegüket, ahol egy párt lett a több pártból és 1 megyei újság a pártlapokból, egyetlen nyomda a néhányból. A Fuchs és Grósz építőipari nagyvállalkozó családi házába költözött a Zala szerkesztősége. Az egyetlen pártbizottság székhelye lett az egykori csendőr laktanya a Csány-szobor mellett, az utca keleti oldalán. Megalakult 1950. augusztus 15-én a városi tanács is, amely a mai Göcseji Múzeumban rendezkedett be, a tanácselnöki szoba ablakából végig lehetett látni a Kossuth utcán a Csány-szoborig. Akkor ugyanis alig volt forgalom a lovaskocsikat, a tehénfogatokat, gumikerekes fuvaros-alkalmatosságokat leszámítva. Körülbelül ilyen sűrűségű volt a város közléte is.

Ráadásul Sztálin parancsa alig pár éve ütötte el a német megszállókat – igaz, szovjet segítséggel – kiverő, partizán-hadsereget irányító Tito Jugoszláviáját az akkor béketábornak nevezett és a Szovjetunió érdekövezetébe tartozó ország-csoportból. Magát a partizánvezért az imperializmus láncos kutyájának „becézte,” valamennyi gúnyrajzon így is jelent meg. A május 1-i felvonulásokon Marai György hentes alakította ezt a szerepet, láncsal a nyakában, kezében a véres bárdal....Nos, ez a határmentiség pedig a várost láncolta le.

Mindezek a körülmények, valamint az állandó áruhiány az éberség szakadatlan fokozásának – magyarul a kölcsönös bizalmatlanság és följelentgetések – légköre fojtogatta a várost.

Ennek a megyeszékhelynek a kutatását tűzte ki célul a

szerző, aki még a városi folklórnak olyan csemegéjét is előbányászta, hogy az akkori tanácselnök hölgy és a városi párttitkár románca miatt kellett sürgősen eliszkolnia a városból Seress János elvtársnak. Ennyiből is látszik, hogy bár történelmi pontosságú a szöveg, mégis jól olvasható, helyenként színes leírásokkal tarkítva.

Például az a rész is, amelyből kiderül, hogy a rendőrség, az ÁVH, a határőrség és a munkásszállók népe egyre növekvő igényei alapján fölvirágzott a kocsmajárás, egyéb kulturális intézmények híján. Estelente rengeteg látogatója volt a Deák-téren pompázó „sóhajok bokrainak”, a Jákum utca bezárt nyilvánosháza helyett...Nyomasztó volt a lakáshiány is: 1956 nyarának végén már 15000-16000 lakáskérelmet tartott nyilván a városi tanács, egy-egy lavóros, udvari budis, ágyból, asztalból, szekrényből álló albérelti szobáért pedig fél havi fizetést, 500-600 forintot is elkértek a háziak.

Természetesen részletesen nyomon követhetők a könyvben a legfontosabb gazdasági-társadalmi mozgások, mindezek előtt az első 5 éves terv nagyberuházásairól, a nagyok árnyékában a kisüzemek fejlesztéséről, a helyi társadalom átalakításáról írott fejezetekben. Külön figyelmet érdemel mindezek nyomán a szellemesen kamaszodónak nevezett várost, annak építészetét, az út- és csatornahálózatok létesítését leíró, vagyis a várossá válást bemutató rész. A 200 oldalnál is karcsúbb kötet kétségtelen nyeresége a várostörténetnek.

A történelmi kötelesség és figyelmesség természetesen itt is könyvészeti, levéltári és egyéb rövidítésekkel, névmutatóval segíti elő az olvasók tájékozódását.

Rosta Sándor - Varga Lajos Zalai '56-osok visszaemlékezései – Adalékok a forradalom történetéhez.

Ami a Csomor Erzsébet - Kapiller Imre szerkesztette adattárba annak jellegzetessége miatt nem kerülhetett bele, azt tartalmazza az ugyancsak börtönviselt szerkesztő-társal, az aranyodi - ma is ott él - Varga Lajossal közösen közreadott félezer oldalas könyv: az események résztvevői, szervezői, alakítói visszaemlékezéseinek sorát.

A szerkesztők fél évtizednél is többet sínylődtek, gyöttrődtek át a Kádár-rendszer különböző börtöneiben, kiszabadulásuk minden reménye nélkül. A többi visszaemlékező vagy kimenekült az országból, vagy ennél jóval rövidebb – bár még így is hosszú – szabadságvesztést kapott '56-os részvételért.

Mi is volt ez a tevékenység?

A már ismertetett könyvek adatai és a résztvevők visszaemlékezései szerint is a szocialista jellegűnek vélt gazdasági-társadalmi rendszer megjavítása, akkori szóhasználatnál emberarcúvá alakítása, a korábbi, népszerűsítő Rákosi-féle és az ÁVH-val kordában tartani

akaró, az országot csődbe kergető proletárdiktatúra eltörlése, helyileg a kis-Rákosik elzavarása, a rend és közbiztonság megtartása, de az új, a népakaratból fakadó közigazgatás szerveinek kialakítása is.

Miről írtak a szerzők?

Például a megyei forradalmi bizottság vezetőinek peréről az egyik vádlott, Pék József szólt; Bálizs Rafael arról, hogyan vittek élelmet Zalaegerszegről – Zala minden szögletéből sokszor tíz tonnányit – Budapestnek. A két szerkesztő letartóztatásának és börtönéveinek gyötrelmeivel ismertet meg, dr. Dobszay János akkori járási ügyész a Lentiben zajló forradalmi napokat és azok szervezőit idézi föl, Németh István arról írt, hogy tolvaj volt a börtönparancsnok, Pajor Csaba riportjának címe ez: A halál oka: fulladás – a Lovásziba küldött gúnyorosnak is fölfogható hivatalos értesítés szerint. Magyarul pedig fölakasztás.

Lentitől Zalaegerszegen át Zalaszentgrótig, Vasboldogaszonytól Kustánszegig, Nagykanizsától Gellénházig terjed a visszaemlékezők sora és az események területi elhelyezkedése a vastag kötetben, amelynek a felét eredeti okmányok teszik ki: bírósági tárgyalások iratai, személynévtári akták, semmisségi ítéletek.

A sajtószemle az akkori napok hangulatából idéz történeteket, amelyeket a közölt versek csak kiegészítenek. Az ajánlott irodalom ahhoz segíti az olvasót, hogy a lehető legteljesebb tájékoztatást kapja a magyar nép 1956-os megmozdulásáról, amelyet zalai eseményekkel gazdagított a Rosta Sándor – Varga Lajos szerkesztette könyv. Kitűnő segítője lehet a tanításban valamennyi történelemtanárnak.

Képek teszik szemléletessé a Zala Megyei '56-os Hagymányórzó Egyesület (felelős kiadó Hajdu Gyula) és a PO-FOSz zalaegerszegi szervezete (elnöke Csabai Hugó) közös kiadásában augusztus közepén megjelent kötetet.

Szellősi Anna

Shakespeare-hősök a forradalomban 56 csepp vér

Szerelmi történet? Történelmi dráma? A kettő együtt, összeolvadva. Talán így jellemezhetnénk legjobban Horváth Péter 56 csepp vér című rockmusicaljét, melyhez a lap januári számában megjelent azonos című novella szolgált alapul. Elképesztő az emberi fantázia végtelensége: egy néhány oldalas írásból két órás szuperprodukciónak készítenek, kreáltak a Papp László Budapest Sportarénaiban.

Az alaptörténet akár egy újabb Rómeó és Júlia adaptáció is lehetne, hiszen a két fiatal főszereplő Robi és Juli tiszta, ártatlan szerelme a darab egyik fő szála, mégis sokkal több annál: az alkotó az eseményeket a magyar történelem egyik legvéresebb, legmeggrázóbb időszakára, 1956-ba helyezte.

A novellával ellentétben - ahol a történeteket egy áruló fiú vallomásaként olvashatjuk - a musicalben a narrációt Lőrinc barát „vállalta magára”, ami érthető is, hiszen a darab ifjú résztvevői prózai szerepekben meglehetősen amatőrnek bizonyultak, habár énektudásukat már megcsillogtatták a Megasztár című tehetségkutató műsorban.

A „tiszit” (ahogy a fiúk maguk közt nevezik) alakító Kaszás Attila lenyűgöző átéléssel játszotta a fiúkért aggódó, békét hirdető, felelősségteljes, a történelemmel, a történetekkel szemben mégis dacoló papot. A darab egyik legmeggrázóbb jelenete, mikor a széthullott világban, a forradalmi káoszban Lőrinc barát térdre ereszkedik és liturgikus dallamokból kibomló, erőteljes „rokk-imában” próbálja rábírn az Istent, hogy segítsen az ártatlanokon és ehhez minden maradék „hitmorzsáját” össze kell szednie, nehogy a fohász átokba forduljon át:

„Uram, jöjj,
ne hagyj, hogy innen fekete szíved
fekete átkot üvöltsek rád!”

Az esketés (Svetlána: Hoffmann Mónika; "Tiszi": Kaszás Attila; Robi: Palcsó Tamás)

„Ó atyám
elég a vérből, elég a rosszból,
követelem, hogy jó legyen!”

(A dalok szövegei szintén az író-rendező Horváth Péter munkáját dicsérik.)

Az alkotók kihasználták a hely méreteiből adódó lehetőségeket: korhú autókön és oldalkocsis motorokon száguldoztak a vérengző ávós tisztek, tiritarka ruhába öltözött lányok csapata próbálta parancsra táncolni a csa-csa-csát, ám a legszínesebb jelenet mégis a „művelődési házban” tartott születésnap béli forgatag volt. Lampionok ereszkedtek alá a magasból, a színpadon legalább ötven ember kiabált és bolondozott egyszerre, óriási Eiffel-torony, vörös csillag, zsiráf masírozott át a színen és az Apostol együttes frontembere, Meződi József jóvoltából egy „zsúrszínpadon” dalolhatott a szovjet Herceg 16 éves leánykája, Szvetlána.

A történet itt vett drámai és egyben romantikus fordulatot: filmszerűen szakadt meg a zsbongás, dermedtek díszletté a szereplők és a két fiatal, Robi (Palcsó Tamás) és Juli (Veres Mónika) megható és kellőképpen naiv, de mindenek ellenére erősen slágergyanús szerelmi kettősben vallottak egymásnak érzelmeikről. A dalszövegben felbukkanó és a szituációból fakadó összetett érzések eljátszása, amiben keveredik a kétely, a félelem a jövőtől és a zavar az őszinte, nyiladozó szerelmi bájjal, azonban sajnos már túl nagy falat volt a két színészpalántának, akik legfőképp csak arra koncentráltak, hogy tartsák magukat a koreográfiához, és hogy ne remegjen a hangjuk, ami egyrészt érthető, másrészt meglehetősen bosszantó is volt.

A Mercutiót/Medve Lacit alakító Miller Zoltán azonban nemcsak teljesen hitelesen hozta a „főlázdát”, aki tényleg csak azért ment a bálba, hogy az ott lévő ávósokat bosszantsa és „megdöntse a szovjet bulát” (ezt a flegma, lenéző hozzáállást egyébként egyetlen gesztussal fejezte ki: a születésnapos Szvetlánával váltott csók utáni jól látható grimasszal), hanem segített, finoman irányított, alájátszott a tapasztalatlan főszereplőknek.

Nem is meglepő, hogy a darab kulcsmondatait a profi rendező Lőrinc barát mellett vele mondatta. Érdekes egyébként, hogy míg a pap az általános érvényű erkölcsi normák hangadója, addig a magyar és történelmi vonatkozású tanulságokat, szívre ható felhívásokat - mint például: „Ne fordulj el szülőházadtól!”, „Sokszor tépett, ezerszer bántott föld: Magyarország.”- a szerző inkább egy egyszerű, vidéki parasztyerek, a történelem vétkes áldozata, Medve Laci szájába adta.

A béli jelenet után az események követték a Shakespeare-mű dramaturgiáját azzal a különbséggel, hogy az ünnepek azért ért hirtelen véget, mert Pesten kitört a forradalom.

Robi ennek ellenére megpróbált még egyszer beszélni kedvesével, tehát átmászva az akadályokon az erkélyt jelképező vörös csillagos emelvényre csalogatta Júliát, ami-

kor megtörtént a baj: a fiút elkapták az udvaron járőröző ávósok, és börtönbe vetették. Így Julival már csak a fal tetejéről leskelődő Mercutio válthatott szót, aki figyelmeztette a lányt, ne csináljon semmi megdöglöttség. Ám az ifjú hölgy szerelmes és szerencsére kellőképpen vékony volt ahhoz, hogy átbújva a zárka rácsain Rómeójával tölthesse az éjszakát.

Ez alatt a forradalmi események a városban is bontakoznak: Robi apja, a színész Lear király szenvedélyesen biztatja és lelkesíti a tömeget, bár az ő karakterét megformáló Miller Lajosból hiányzott az a tűz, ami a figurát igazán élővé tette volna.

Mercutio hiába győzködte az ávós kiskatonákat arról, hogy álljanak át a forradalmárok oldalára, hisz ők is magyarok, őket is „magyar anya szülte”, azonnali eredményt nem ért el, de a kételyt elültette a szívükben, így nem engedelmessé váltak a parancsnokságot apjától, az őrnagytól átvevő Tibornak, Júlia bátyjának, aki a nyitójelenet után itt került ismét előtérbe. Kiss Zoltán egyik legjobb alakítását láthattuk az arrogáns, nagyképű, szívtelen és vulgáris, de ennek tudatában is nagyra törő katona szerepében, aki hűgát a hajánál fogva rángatja elő, megvető hangon áruló kurvának titulálja, a rebellis Robit pedig minden teketória nélkül agyonlőné, ha barátja, Mercutio nem állna a helyébe. Halálát viszont épp Rómeó bosszulja meg. Így haldokol hát dalolva Tibor Júlia, Medve pedig Rómeó karjai között, amikor is felcsendül a címadó mondat: „Mennyit is ér 56 csepp vér...”

A szerelmesek Lőrinc baráthoz menekülnek, aki elbújtatja őket a vérengző valóság és a bosszú elől. A csapat tagjai szintén a templomba viszik Mercutio holttestét, és végül a barát közreműködésével még a baljós szerelmi ténnyel is megbékélnek, hiszen: „A forradalom hatalmas, de a szerelem még hatalmasabb.”

Az egyik fiú azonban nem tud megbocsátani, és elárulja a „kis forradalmi sereget”: átáll a szovjetekhez, akiknek így sikerül levernük a helyi lázadást. Ám ez súlyos áldozatokat követel, az esküvőre készülődő fiatalokat és az összes szabadságharcost leterítik a bevonuló tankok.

De senki se keseredjen el túlságosan, hiszen körülbelül egy perc múlva mindenki felállt, énekelt és a gyönyörű élőképe formálódott statisztáktól (magyar zászlók tengere, katonák az egyik, forradalmárok a másik oldalon, közepén egy fehér inges kisfiú) körülvéve hajolt meg a tapsnak.

Azért mindenképpen sajnálatos volt, hogy a rendező nem hagyott időt a megdöbbenésre, a katarzis kibontakozására, a színpad még csak el sem sötétült...

Mégis el kell ismernünk, hogy ez a színmű méltó emléket állít az ötvenéves forradalomnak. A történet szép, megható, érdekes és fordulatos; a helyszín, a díszletek monumentálisak, a zene (végig zenekar játszott egy zseniális karmester, Zádori László vezényletével), a dalszövegek gyönyörűek, ráadásul a darab tartalma és üzenete olyannyira populáris és közérthető (nem pedig dagályos és tömény, mint a legtöbb, az 56-os forradalmat bemutató produk-

cióban), hogy még a fiatalabb korosztály (mint például e sorok írója) számára is izgalmasan, mégis tényszerűen, történelmi hűséggel mesél.

A mű egyik legkifejezőbb szimbóluma, a főhelyen álló, uv-csővekből összerakott ötágú vörös csillag pedig azt mutatja, hogyan keveredik a modern a régivel, miként épül múltra a jelen, és hogy e kettő együtt, széttéphetetlenül, ledönthetetlenül (!) mutat irányt a jövőnek.

Az 1990-es rendszerváltás a közgondolkodásban látszólagos társadalmi konszenzust teremtett közelmúltunk legvitatottabb történelmi korszakának, 1956 eseményeinek a megítélésében. Nyilvánvaló azonban, hogy min-

denek előtt a konzervatív értékrenddel és/vagy jobboldali politikai attitűddel szocializálódottak körében alakult ki közmegegyezés abban, hogy a forradalom és szabadságharc kontinuitást alkot a magyarság függetlenségéért és szabadságért vívott küzdelmeinek eszmeiségével, szerves részévé vált nemzeti identitásunknak. Az 1956-os forradalom történetének hiteles értékelését jelentősen elősegítette a nyilvánosságra került kordokumentumok hozzáférhetősége, a történészek – időnként egymásnak ellentmondó, de az igazság megismeréséhez támpontot adó, vagy adaléku szolgáltató – kutatási eredményeinek publikálása. A szaporodó tudományos és tényirodalom megjelenése és elérhetősége mellett a közvélemény szem-

Jelenetek a darabból

Szemes Béla

Történelmi lecke – alulnézetben

Kabdebó Tamás Köpölyözés című darabjáról

léletformálásához, a történelmi tudat és a nemzeti érzés alakításához különös intimitással járulnak hozzá azok a szépirodalmi alkotások, amelyek a forradalom eseményeinek „művészi” feldolgozására vállalkoztak. Tartalmában és gondolatiságában tartozik az irodalomnak ehhez a vonulatához Kabdebó Tamás 1956-ról Köpölyözés címmel írott dramatikus szövege, amelynek bemutatóját a forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójának ünnepén a zaegerszegi Gönczi Ferenc ÁMK színpadán láthattunk.

Kabdebó Tamás az 1956 után Nyugatra emigrált magyar értelmiség reprezentáns alakja. A forradalom leverése után induló, majd azt követő évtizedekben kiteljesedő irodalmi

pályája földrajzilag ma is Nyugat-Európához kötődik, ezért az irodalmi köztudat metaforikusan a „magyar irodalmi élet Írországból élő nagykövete”-ként aposztrofálja. Nemzete iránti elkötelezettségét azonban nemcsak anyanyelvén írott művei bizonyítják, hanem irodalomszervezőként is (a Pannon Tükör külső munkatársa) jelen van a hazai kulturális közéletben

Köpölyözés című drámájának cselekménye az író személyesen megélt élményeinek mozaikjaiból összerakott történeteket elevenít fel, úgy, hogy az események forgatagában benne élő szemtanú elfogulatlanságával láttatja azokat. A történet valójában visszaemlékezés, hiszen maga a da-

Király László: „Október virágai”

rab másfél évtizeddel 1956 után keletkezett. Kabdebó írásának feltétlen erénye, amelyet a cselekmény történeti hűsége is bizonyít, hogy a forradalom tényleges ideje és a mű megírása közötti kronológiai távolság ellenére is meg tudta tartani az árnyalt, objektív és hiteles írói látásmódot.

A Köpölyözés témája a forradalom és szabadságharc, illetve annak kirobbanásához vezető társadalmi-politikai közállapotok bemutatása. A szerző kitűnő szelektáló munkájának köszönhetően drámai helyzetekbe és egyszerű emberi sorsokba sűrítve kapunk tanulságos történelmi leckét egy embert próbáló időszak világának működési mechanizmusáról. A három felvonásba tömörített tizenhárom jelenet egy-egy pillanatfelvétel a történelemformáló napokat közvetlenül megelőző (I. felvonás: égetés, sapkagyár, szovjet tisztok), a forradalom eseményeit megidéz (II. felvonás: forradalom, apa és lánya, Sztálin-szobor, Szabad nép, szovjet tanácskozás, ELTE, vérfürdő) és a leverését követő (III. felvonás: vérbe tiport forradalom, katarzis) lényeges csomópontokról. A korszakot jellemző specifikumok kiemelése azonban nem töri meg a darab egységes ívét. A Köpölyözés cselekménye 1953-ban, a bizalmatlanságot, az ideológiai monopóliumot és diktatúrát érvényesítő Rákosi-korszak egy-egy jellegzetes „életképével” kezdődik. A kommunista párt-funkcionárius (Főnök) és a „pártkatona” (Normás) a félelem légkörét fenntartva folyamatosan politikai nyomást gyakorol az egyetemi ifjúság (Feri, Misi), illetve a másként gondolkodó, reformokat sürgető munkásfiatalok (Janka, Sipirc) csoportjára. Sztálin halálát követően közismerten felgyorsulnak az események, amelyeknek végkifejletében a szövetségbe tömörülő forradalmár fiatalok tragikusságában is felemelő sorsának válhatunk szemlélőivé.

Kabdebó művének markánsan dokumentarista, tény-szerűségre törekvő beállítottsága mellett érdemes odafigyelnünk néhány, az emberi kapcsolatokat cizelláltabban kidolgozó jelenetsorra is. A darab egyik „belső” érzelmi cselekményszála a párttitkár apa (Főnök) és a bátor forradalmárt alakító leánya (Janka) viszonya. A forradalom leverésekor mindketten meghalnak, megdöbbenést és együttérzést azonban csupán a lány sorsa vált ki bennünk. Ugyancsak megható része a történetnek a forradalomban egymásra találó két fiatal, az egyetemista Feri és a munkásleány Janka romantikus, ám tragédiában végződő szerelmének bemutatása.

Külön szólnunk kell a darab befejezéséről, mert itt válik értelmezhetővé a cím jelentése is. A forradalom leverését követő megtorlások után hangzanak el Normás szavai: „Ezt a vérvételt nevezik nemzeti köpölyözésnek. A rebellis vért lecsapoltuk. Most nyugalom van, és már úton vannak e ponton a lakások és az első Zsigulik. Aki nincs ellenünk, állítólag velünk van. Jobb posványban dagonyáznunk, mint a parázson pattogni.” A mű szerkezetéhez pontosan nem illeszkedő záró rész végső kicsengésében azonban valamiféle optimista hitet sugallva a rendszerváltás eljöv-

telét előlegezi – „Ne búsulj kenyeres, ez sem tart örökké/ Százötven év alatt sem lettünk törökké” (Feri monológja) –, hogy aztán váratlan metamorfózis következtében antropomorf alakzatban föltámadjon a szabadság szimbóluma: „A Szabadság. Az a nevem... Mert ahol nem kell rólam beszélni, ott vagyok leginkább jelen.”

Kabdebó Tamás drámájának szereplői elsősorban hétköznapi emberek – Feri, Misi, Janka, stb. –, akiket a történelmi események avattak főszereplővé. Nem hősi hírnévre vágyó karakterek, átlagos vonásaik ellenére lettek a kor tipikus figurái: egyetemisták, munkások, „pesti srácok” egyfelől, illetve a pártapparátus funkcionáriusai, besúgók, megszálló szovjet katonák a másik oldalon. Szociológiailag meghatározható státuszuk, politikai nézeteik, morális felfogásuk, az eseményekhez köthető viszonyulásuk alapján váltak forradalmárrá, vagy az azt elfojtani kívánó rendszert kiszolgáló negatív figurákká, az idegen megszállók gyűlölt képviselőivé.

Kabdebó helyenként didaktikus, epikus irányba mutató, lazább kompozíciójú darabjában egészében a helyzetek és karakterek kidolgozása sikeredett jobban. A cselekmény tragikussága ellenére azonban nem nélkülözi a groteszk, komikus elemeket sem. A korszak társadalmi, politikai körképét felfedő különböző rekvizitumok megjelenítése mellett egyik eklatáns példaként a darab nyelvezetére hivatkozhatunk: „Éljen Rákosi! Éljen a Párt!” – skandálják a felvonulók, amelyre komikusan hat Janka szójátékra épülő reflexiója: „Féljen Rákosi! Féljen a Párt!”

A Köpölyözés című darabot – magyarországi ősbemutatóként – Merő Béla állította színpadra. A rendező jó érzéssel tömörítette az írott szöveget, ezáltal az aktuális alkalomhoz köthető súlypontokat emelte ki, bár néhány jelenetben – Janka és Feri kettőse – az előadás ritmusa kissé lelassult, vontatottá vált. Nem tudjuk, hogy a befejezés dramaturgiai tévesztés vagy szándékos rendezői megoldás következménye, hiszen a Szabadság szimbolikus feltámadását a Főnök szerepét alakító színész testesíti meg. Az utóbbi időszak rendezéseiben Merő magabiztosan, ötletesen használta ki az egyetlen helyszínű, szűk színteret, így egyaránt funkcionálisan tudta megjeleníteni a külső és belső eseményeket és a tömegjeleneteket (ágyúcső felvonultatása, Sztálin-szobor ledöntése, utcai megmozdulások ábrázolása, stb). Koncepciójának megvalósítására a díszleteket és jelmezeket tervező Laczó Henriettében kitűnő alkotótársra talált.

A kamaraszínházi előadás keretei között bemutatott Köpölyözés című darab szerepeit többségében a zalai bábszínház színészei alakították, akiknek játékában a művészi teljesítmény színvonalának számon kérése helyett, a hús-vér figurákkal való azonosulási törekvést értékelhetjük. Ezzel összefüggésben Kabdebó Tamás 1956-ról bemutatott drámájának értékét sem esztétikai minőségében találhatjuk, sokkal inkább a katartikus hatást hordozó morális üzenetére szükséges odafigyelnünk.

IkjFLKldskfIÉKJDBFÉKjdf
DFIUGldkfhgbLÉKDFB

Király László: „Október virágai”

Nagy Réka

Koldusopera: Nagyvárosi legendárium a kisvárosban

„... hogyan tud egyszerre szórakoztatni és tanítani a színház? Hogyan lehet kivenni a szellemi kábítószer-kereskedők kezéből, és illúziók színhelye helyett a tapasztalatszerzés színhelyévé tenni?” Brecht kérdése, amely Peter Szondi szerint a modern dráma egyik legfőbb problémájára utal, nem egykönnyen megválaszolható a mai népszínházi gyakorlatban.

A zalaegerszegi teátrum előadásában Bagó Bertalan rendező ezt a paradox helyzetet oly módon próbálta megoldani, hogy egyfelől szándékos engedményt tett a hagyományos ízlésnek, másfelől kétségkívül eredeti, bár kissé nehezebben értelmezhető ötletekkel tűzdelt meg a darabot. Sejtve, hogy a közönség egy része, talán a cím által is félrevezetve, hagyományos operát, operettet esetleg musicalt vár. Ilyen, a hagyományos ízlésnek engedő, mégis újszerű megoldás, a két kikiáltó szerepeltetése, az eredeti szöveghez képest ötletes szerepösszevonások eredményeként, és a közönség bevonása az előadásba.

A brechti dramaturgia elvileg nem engedi meg, hogy a néző beleélje magát a cselekménybe. Erre a „távoltartásra” szolgálnak a songok és ebben az esetben a konferansziék (Szemenyei János, Kricsár Kamill, Andics Tibor), akik meg-megállították a történetet, kiszóltak a nézőkhöz, hogy az, visszazökkenve a valóságba, kívülállóként elgondolkozhasson a cselekményen. A közönség provokálása (az élményt felülíró fontos szempont említése, például, hogy mikor indul a busz), kedvelt avantgarde, úgynevezett Verfremdungs-effekt, amilyen a szürke, fémes elemekből átgondoltan megtervezett díszletekben és jelmezekben (Vereckei Rita munkája) is jól megjelenik. A zenekar színpadra ültetésének gondolata is helyeselhető, de a zenészek még a gesztusok szintjén sem váltak a játék részévé. A betétdalok és táncok frontális beállítására szintén inkább hagyományos megoldás, de Stefán Gábor egyébként plasztikus koreográfiájának ez a vetülete, talán szükségtelen engedmény volt, mert helyenként lefékezte

Koldus

az amúgy lendületben lévő előadást. Szintén a dinamika ellen hatott a süllyesztőbe helyezett esküvői lakoma, túl hosszúra nyúlt és jelképisége eléggé szájbarágós. A brechti kísérleti színház, mint minden kísérlet, amint azt Erika Fischer-Lichte hangsúlyozta, a látszat megcáfolására törekszik. A látszat, hogy más az úri, polgári világ és más az alvilág. Valójában azonban ugyanazok a törvények működtetnek mindent, sőt a két világ egyáltalán nem különül el egymástól.

A rendező ezt az előadás legjobb ötletével szemléltette: az eredeti cirkuszi, akrobatikus mozdulatok helyett, a szereplők valójában gépek voltak, s az előadás ezzel rendkívül erőteljesen utalt arra, hogy mindenkit ugyanaz az elv működtet, az anyagi haszonszerzés, bármi áron. Ez alól az egyik kivétel a főszereplő volt, Macheaty (Penge Mackie vagy Bicska Maxi), aki bűnös ugyan, őt is a pénz mozgatja, de ezt legalább nyíltan teszi. Ő az alvilág királya és rettegett vezére, aki mégis leginkább kiszolgáltatott a többieknek. Ilyés Róbert egy mai bűnözőt jelenít meg, rövidre nyírt hajával és játéktílusával, egy furfangos, erőteljes, az eredeti figurához képest határozottan nyers, érzelmileg lefokozott mai bandavezér jelenik meg a színpadon. Azt viszont kellően tudja érzékeltetni, hogy a nagyvárosi legenda dörzsölt, félelmet keltő, cinikus Bicska Maxija hogyan válik a szerelem, a szexualitás és a barátság áldozatává, hogy mennyire kiszolgáltatott a legdörzsöltebb férfi is ösztöneinek. Hiszen a gengszter, akit Brecht eredetileg Al Caponéról mintázott, s többek között a szexuális rabszolgaság egyik kiélvezője, a nők által veszne el, ha nem lenne happy end. Így hát, a szerelem az életben nehezen megvalósítható luxus. Tigris Brown (Zalányi Gyula által egyébként nagyszerűen megformált) figurájának mozgása volt a leghangsúlyosabban robotszerű, e gépiességet fokozta a rendőrkapitány jelmezének csillogó ridegsége is, erősen utalva ezzel arra, hogy a parancsnok nem más, mint üzemszerűen működő korrupció.

A nők, különösen Polly egyszerűbb képletet képviselnek: Holecskó Orsolya játékában az egyik jó, ha nem a legjobb alakítást láthattuk. Nagyon következetesen jelenítette meg az egyszerre szende és félénk, ugyanakkor végtelenül rafinált és mindenre képes nőalakot.

Kocsmá Jenny, a prostituált (Szegezdi Róbert), telitalálat, teljes mértékben maivá teszi a figurát, megőrizve az eredeti szerep jellemzőit is, csakúgy, mint a három örömlány (Meisitz Fáni, Pap Lujza, Tisza Anita) oroszul, lengyelül és kínaiul való megszólaltatása. A rendező jól kihasználta „a bordély, mint a társadalom igazi képe” közhelyet, és ezt a jelenetet ültette át leginkább maivá, ez volt az előadás egyik legjobb pillanata. A harmadik szerelem, az álderhes Lucy (Brown kapitány lánya), Kovács Olga játékában szintén jó volt. Ő eredeti színnel egészítette ki az előadást, az ártatlan rózsaszín babaszobába bújít, kegyetlen, harcos kislány, aki japán Pindur Pandúr babával játszik. Ez tisztelgés is lehet Brecht előtt, aki, mint tudjuk nagyon kedvelte a japán no színházat.

Koldus

A Peachum urat megformáló Gábor László alakítása ugyancsak kiemelkedő volt, mély fekvésű hangja is nagyon illett a szerepéhez, a Peachumnét játszó Tánzosz Adrienn ugyan nem nagyon tudta elhitetni, hogy a darab szerint részeges nőszemély lenne, kissé erőltetetten tántorgott és csuklott, viszont annál jobban érzékeltette a sokat megélt, dörzsölt asszonyt, aki bármire képes és a látszat ellenére minden szálát kézben tart. Kiemelném Szakács László alakítását is, a gengszterek összehangolt kórusában Leprás Mátyás figurájából a maximumot hozta ki.

A darab zárlatában az elegáns hírnök és általa a királynő megidézése szintén az opera, operett happy end-jének ki-gúnyolása, csakúgy, mint maga a darabcím is. Az előadás végén megjelenő pénzeső kétségtelenül hatásos megoldás volt, bár talán túlzottan is a rendező azon szándékát éreztetette, hogy aki eddig nem értette a lényegét, mégse menjen üres kézzel haza.

A Koldusopera szemtelenül, a mai napig tartó érvénnyel hirdeti a bűnöző nyílt és a polgár leplezett alvilágiságának lényegi azonosságát, csúfondáros, keserű tanulságaival, ironikus dalbetéteivel.

Király László

„Október virágai”

Az 1956-os forradalom és a zene

Ha e két fogalom: '56-os forradalom és zene egymás mellé kerül, a legtöbb embernek az Egmont-nyitány jut eszébe, amely valóban sokszor hangzott el a rádióban azokban a napokban és zenei szimbólummá vált. Az alábbiakban mégsem erről szeretnék értekezni, hanem azokról az új zeneművekről, melyek a forradalommal kapcsolatba hozhatók. *

Az alkotás-lélektan ismeri a „művészi előérzet” fogalmát, amely azt jelenti, hogy bizonyos érzékenységgű emberek (alkotók) egyes később bekövetkező jelenségeket, eseményeket előre megéreznek, s ez az érzet műveikben megjelenik. Szervánszky Endre 1954-ben nagyszabású, 5 tételes zenekari concertót komponált egykori barátja, József Attila emlékére. Mindegyik tételhez egy-egy versrészletet választott mottóul. Az 5. tétel a Nem én kiáltok

című költemény első két sorának szellemében íródott: „Nem én kiáltok, a föld dübörög, vigyázz, vigyázz, mert megőrült a sátán.” A két évvel későbbi események felől nézve azt gondolom, hogy e tételt hallgatva mindenkiben felmerül Ady gondolata: „rohanunk a forradalomba”. A megállíthatatlanul vágtazó disszonáns zene egyértelműen egy pillanatokon belül bekövetkező robbanás, katasztrófa előérzetét kelti. „Szervánszky Endre (...) arról kíván a zene nyelvén szólni, hogy átalakulóban – forrongóban van az egész világ, s hogy mindörökre letűnt a kispolgári idillek kora”- írja Bónis Ferenc zenetörténész a Hat zenekari darabról, de ez a megállapítás érvényes a Concerto utolsó tételére is. Persze a zenében megnyilvánuló érzésvilág nem csak az előérzet nyomán jöhetett létre. Szervánszky az 50-es években vezetőségi tagja volt a Zeneművész Szövetségnek, aktív társadalmi életet élt, tehát tudhatott olyan dolgokat, melyeket az utca embere még nem. Egykori zenetörténet tanárom, a nemrég elhunyt Sólyom György mesélte, hogy valamikor az 50-es évek közepe táján a villamosból látott három embert élénken gesztikulálva vitatkozni a Blaha Lujza tér mellett, a Bástyamozi előtti téren: Szervánszky Endrét, Mihály Andrást és Nagy Imrét...

Szabolcs Péter
Legfőbb
érték az ember
(1971)

*E kompozíciók – a két lengyel zenemű és Székely Endre II. vonósnyégyesén kívül - a hanglemezboltokban hozzáférhetők.

Nem tekinthető szigorúan '56-os műnek a Bilincs című Petőfi versre komponált Szervánszky férfikar sem, mivel jóval korábban (1953) keletkezett. De a forradalom lelki-érzelmi előkészítésében mindenképpen szerepe volt. Egy kortanú szerint ezt a művet is előadták 1956 júniusában a Zeneakadémián, azon a hangversenyen, ahol felhangzott Kodály Zrínyi szózata című kórusműve. A közönség sorai-ban állítólag többen sírtak az ilyen sorok hallatán: „Csörgess, ifjú, csörgésem átok, Mely a zsarnok fejére száll!”

A lengyel zeneszerzők – elsősorban az akkori fiatalok – is reagáltak a forradalomra. Köztudott dolog, hogy a magyarországi események párhuzamosan zajlottak a lengyelországi megmozdulásokkal, a két forradalom egymást segítette: a művészek a művészet eszközeivel. Henryk Mikolaj Górecki, aki a 90-es években lett világhírű III. Sírató énekek című szimfóniájával, amely sikeresen ötvözi a minimalista (rendkívül kevés eszközre redukált, aszketikus) kifejezőmódot a szélsőséges érzelmességgel, ekkoriban még a század első felének „csikorgós”, disszonáns nyelven beszélt. „Az öröm és a ritmus dalai” című, 1956-ban, két zongorára és zenekarra írt műve a forradalom hangulatát fejezi ki. Az egyenletes, indulószzerű ritmusban mozgó diszszonáns akkordok, rengeteg ütőhangszerrel alátámasztva militáns érzetet keltenek a hallgatóban. A lassú tétel, illetve a gyors tételek lassabb részei pedig Bartók Zene húros-, ütőhangszerekre és cselesztára című darabjának víziószere-rű, holdbéli tájat idéző eszközeivel hatnak. Talán nem belemagyarázás, de a mű befejezése előtti pillanatban megszólaló árva fagott szóló, mintha az „Áll egy ifjú nyírfa a réten” kezdetű orosz népdal eltorzított változata lenne...

A 2000-es évek elején készült portréfilmjében mesélte el Wojciech Kilar lengyel zeneszerző (a Zanussi-filmek kísérőzenéjének alkotója), hogy üzenni szeretett volna a magyar forradalmároknak. Ezért 1957-ben „Óda Bartók Béla emlékére” címmel írt egy művet hegedűszólóra, rézfúvós hangszerekre és hatalmas ütőapparátusra. Ebben a darab-jában – állítólag - elrejtett egy orosz népdalt, mely fölé diadalmasan feszül egy magyar népdal. Mivel a műnek e pillanatban csak a kottája hozzáférhető, hangzóanyag nem, így nehéz ellenőrizni a zeneszerző állítását. Valószínű, hogy a dalok elrejtése túlságosan jól sikerült, mivel ha a korabeli cenzorok észreveszik az utalást, az talán a zeneszerző karrierjébe került volna...

Az '56-os forradalom első nagy jelentőségű magyarországi reflexiójának Lajtha László 7. (Forradalmi) szimfóniáját tekinthetjük, melyet 1957-ben komponált a szerző. A több, mint félórás, három tételes alkotás tragikus hangvétele valóban tükrözi az '56 őszi eseményeket. Lajtha különös jelenség a magyar zenetörténetben. Tíz évvel fiatalabb Bartóknál és Kodálnál, de szimfonikus művészete inkább kapcsolódik Honeggerhez és Sosztakovicshoz, mint a két magyar mesterhez. A 7. szimfóniában felbukkannak a Bartóktól örökölt hangzások (Kékszakállú, Zene..., Concerto), ám az összbenyomás mégsem elsősorban Bartók ze-

néjét idézi emlékezetünkbe. A 2. tétel kromatikusan felfelé hajló angolkürt motívuma egyértelműen Sztravinszkij Tavaszi áldozatának késői visszhangja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Lajtha egyszerű epigon lenne. Különös egyénisége végső soron besorolhatatlan zeneszerzővé teszi. Keserű, fanyar, talán kissé száraz is ez a zene. Ugyanakkor a mély fájdalom kifejezésére is van hangja a zeneszerző-nek. (Különösen az 1. tétel szaxofon szólójára gondolok.) A rézfúvós és ütős effektusok valóban forradalmivá avatják a szimfóniát, s az utolsó pillanatokban megszólaló Himnusz-idézet egyértelműen fejezi ki Lajtha hitvallását a magyarság és az elbukott forradalom mellett.

Solomon Volkov orosz zenetörténész, aki 1979-ben New Yorkban megjelentette Sosztakovics emlékiratait, már az előszóban utal arra, hogy a zeneszerző 11. szimfóniája valójában az '56-os magyar forradalom mementója. A szimfónia mellékneve: „Az 1905-ös év” (utalva az orosz polgári forradalomra). Nos, nem kell hozzá nagy fantázia, hogy átlássuk, ebbe az évszámba bele van kódolva a magyar forradalom dátuma: toljuk eggyel hátrább az 5-ös számot a 0 helyére és a végére helyezük a 9 fordítottját, azaz a 6-ot és mindjárt meg van a „helyes” évszám... Ez persze lehetne zsonglörködés a számokkal, de gondoljuk csak meg: 1957-ben miért ír egy szovjet-orosz zeneszerző művet az 52 évvel korábbi forradalom emlékére, mikor időben sokkal közelebb lezajlott egy másik forradalom, melynek érzelmi hatása nyilvánvalóan élénkebben él az alkotóban, mint a születése előtt egy évvel hazájában lezajlott eseményeké? (Sosztakovics 1906-ban született.) De nézzük a szimfónia tételeinek programot sugalló címeit:

1. Palota tér
2. Január 9-e
3. Örök emlék
4. Riadó

Úgy gondolom, ez sem belemagyarázás: a Palota tér a Köztársaság térre utal. A Január 9-e valójában október 23-át jelenti. S hogy miért? Adjuk csak hozzá a 9-hez az 1-et (I. hó) és mindjárt megkapjuk a 10-et (X. hó), vagyis októbert... Az Örök emlék a hősi halottak elsíratása, a Riadó pedig a megszállókkal való végső összecsapás zenei megjelenítője, majd a levert forradalom gyászhangjaival ér véget a mű. A fentebb leírtak persze a felszínen próbálják bizonyítani a szimfónia és a magyar forradalom kapcsolatát. Mindennél meggyőzőbb azonban maga a zene, amely magasrendű eszközökkel, néha szinte naturalista módon, de sohasem bántóan, filmzeneszerűen adja vissza az eseményeket zenei hangok formájában. A Január 9-e tételben (mint erre Solomon Volkov is utal) a nép és a hatalom összecsapásának lehetünk fültanúi. Az egymásnak feszülő zenei anyagok igen érzékletesen festik le ezt a „tömegjelenetet”. Halljuk a géppisztolysorozat is, mikor a Rádióból a tömegbe lőnek és érezzük a megmozduló tömeget, amint megostromolja az épületet. Hangsúlyozom, mindezt nem naturalista eszközökkel, hanem magasrendű zeneszerzés-technikával éri el a komponista. A lassú

tétel (Örök emlék) elején megszólal a közismert munkás gyászinduló, s ebből a dallamból bontja ki a zeneszerző azt a zenei folyamatot, amely megrendítő csúcsponthoz vezet, kifejezve az alkotó művész fájdalmát és egyúttal felháborodását az ártatlanul megölt emberek miatt. Majd a zene megnyugszik és variált formában ismét megszólal a munkás gyászinduló dallama. A Riadó, mint záró tétel a forradalmi erők újból feltámadó lendületének zenei megjelenítése. Rendkívül hatásos, energikus tétel. Az epilógus azonban érzékelteti a forradalom leverését, s a zenei anyag visszaul az első tételre (Palota tér). Az epilógus hallgatása közben ez a sor jutott eszembe, amely szinte mottója lehetne e tételnek: „Hős vértől pirosult gyásztér, sóhajtva köszöntlek”.

Egy budapesti lemezbolt eladójától származik az információ, miszerint Székely Endre valamikor a 80-as évek közepe táján egy rádióműsorban azt nyilatkozta, hogy II. vonósnégyesét Nagy Imre emlékére komponálta. Mivel a műsor élő adás volt, ezt a mondatot kivágni, „visszaszívní” nem lehetett. Zenetörténeti szempontból tehát elmondhatjuk, hogy a rendszerváltás ezzel a kijelentéssel kezdődött el...

(Jó néhány évvel Pozsgay Imre „népfelkelést” emlegető nyilatkozata előtt.)

E cikk megírására készülve, utánanéztam Székely kompozíciójának. S valóban, a mű 1958-59-ben készült. (Nagy Imrét és mártírtársait 1958. június 16-án végezték ki.) Többször meghallgatva a vonósnégyest, a bevezető adagio elégikus hangvételéből kihallhatók a szerző Nagy Imrét sirató érzelmei, gondolatai. Ez a zenei anyag aztán az első tétel végén (Tempo I) variált formában visszatér. A két tételes vonósnégyes második tételének vad, szaggatott fő zenei motívuma talán a felháborodás hangja: az igazságtalanul kivégzett miniszterelnök halála miatt érzett keserű gondolatok zenei megfelelője. A zaklatott hangvételű, erősen Bartók stílusára emlékeztető tétel epilógusa (Poco sostenuto) aztán különös módon emlékezteti a hallgatót az Egmont-nyitánynak arra a lefelé hajló kvart motívumára, amely a finálé előtt szólal meg és – állítólag - az akasztás pillanatának zenei megfelelője. Székely vonósnégyesének lefelé hajló glissandói (hangcsúsztatásai) inkább sóhaj-motívumokként hatnak. Ezután a gordonka legmélyebb húrján a pengetett, egyenletes hangok, s a felette megszólaló harmóniak egy gyászmenet képét idézik fel a hallgatóban.

Nemrégiben jelent meg hanglemezen, így a magyar közönség csak mostanában értesülhetett róla, hogy Veress Sándor (1907-1992), Svájcba emigrált zeneszerzőnk, 1983-ban egy duót komponált brácsára és nagybőgőre. A művet Nagy Imre és Maléter Pál emlékének szentelte. A kompozíciót egy svájci magyar emigráns csoport rendezte Veressztől, a két mártír kivégzésének 25. évfordulója alkalmából. A bemutatóra 1983. június 17-én került sor a Dies Academicus Hungaricus Academiensis 3. konferenci-

ája alkalmából, melynek első napját a magyar forradalom mártírjai emlékének szentelték. Az előadók két magyar emigráns művész, Kacsóh Zoltán és Demke Gábor voltak. A két mélyhangú vonós hangszer jól illeszkedik egymáshoz és sikeresen szimbolizálja a két forradalmár egyéniségét, gondolatait. A rövid, mintegy 6 perces kompozícióban a kontrapunktikus elemek játsszák a főszerepet. Aki meghallgatja ezt a művet, megérezheti a szerző szándékát anélkül, hogy tudná: kikről, miről „szól” ez a zene. A parlando jellegű sirató énekre emlékeztető, egymásba fonódó dallamok méltó kifejezői Veress Sándor magyarságához mindenkor hű egyéniségének, emberi-művészi hitvallásának.

1997-ben komponálta Balassa Sándor a „301-es parcella” című zenekari darabját. Balassa, aki a Bartókot és Kodályt követő második zeneszerző generáció – nézetem szerint - legjelentősebb tagja, ezzel a művével is maradandót alkotott. A kompozíciót meghallgatva nem hiszem, hogy van érző ember a Földön, akire ne lenne hatással ez a – posztmodern értelemben - „forradalmi romantikus” zene. A komponista így jellemzi művét: „Érzelmes, nemes gyászt fejez ki. Nem programzene: az eseményeket nem festői elemekkel kívánom ábrázolni, inkább átérezni szeretném őket a zene segítségével.”

Részletes elemzés helyett inkább arra szeretném biztatni az olvasót, szerezze be a 301-es parcella hanglemez-felvételét – mely Balassa Sándor szerzői CD-jén található - és minél többször hallgassa meg! Befejezésül álljon itt az a vers, melyet a zeneszerző írt műve elé mottóul:

301-es parcella

Az ezerkilencszázötvenhatos forradalomban
A magyar szabadságért elpusztultakat,
A világszabadságért elpusztultakat,
Dicső hőseinket, a pribékek tömegsírba lökték.
Hogy megalázzák őket,
Testüket arccal a föld felé temették.
Ha van alja és mélye az emberiségnek,
Az eltemetők e mélységből keltek.
Salakból, feketeségből, ős-gyűlöletből
Rontottak ránk, s azt hitték, győznek.
Ha van fénye és ragyogása az emberiségnek,
Harcosaink e fényből jöttek
Legyőzhetetlen isteni csapat...
Arcuk a földgolyón át,
Az örök égre néz,
Karjuk a kozmoszra tárul, hírül adván:
Él még Emberség!
Él még Magyar!

Néhány évvel a 301-es parcella című darabja után Balassa Sándor újabb zenekari művet komponált az '56-os forradalom inspirációjára: az Október virágait. Ez utóbbi min-

den szempontból az előző mű párdarabjának tekinthető. Időtartamuk is hasonló, a nagyzenekari hangzásvilág is rokon a két kompozícióban. Amíg a 301-es parcella a hősi halottak méltatlan módon való eltemetése miatti felháborodás és nemes gyász hangján szól, addig az Október virágai az egész forradalom eseménysorának érzelmi-zenei képe. Érezzük a tüntetők lelkesedését, majd a szomorúságot, a haragot, a gyászt, az újabb nekibuzdulást, végül a levert forradalom elcsendesedő hangján ér véget a mű. Hasonlóan a 301-es parcellához, itt sem program-

zenei, illusztratív módon ábrázolja a zene az eseményeket, hanem tisztán zenei eszközökkel. A témakarakterek, a hangszerelés változtatásával, a kamarazenei és tutti hangzások, hangzsfolyamatok, a harmóniak és dallamok mindig logikus, követhető váltakozásai alkotják, hozzák létre a mű „testét”. A zeneileg képzetlen hallgató is ráismerhet a vissza-visszatérő motívumokra, s a szépen kibomló és lezáródó zenei folyamat a teljesség érzetét kelti benne. Ez a zenekari „diptichon” napjainkig talán a legnemesebb, legméltóbb zenei megemlékezés a forradalomról.

Kostyál László

A hetvenöt éves Marosfalvi Antal retrospektív tárlata

Szombathelyi Képtár 2006. november 9.–december 10.

Kedves Hölgyeim, tisztelt Uraim!

Egy régi történet szerint élt egyszer egy szerzetes, aki naphosszat imádkozott és elmélkedett a cellájában, s mindenben a rendi regula szigorú szabályait követte. Legfőbb vágya, elmélkedéseinek legfőbb célja a boldogság megtalálása volt. Egy napon azután nagy elhatározásra jutott. Elhagyta a rendházat, s elindult, hogy megkeresse azt a helyet, ahol igazán boldog lehet. Először elment saját szerzetének nagy házaiba, majd felkereste más rendek kolostorait, eljutott híres kegyhelyekre és jelentős egyháztanító atyákhoz. Megfordult más vallások központjaiban, megismerkedett tanításaikkal. Járt királyi palotákban, hercegek kastélyaiban, grófok váraiban, polgárok és kereskedők tornyos házaiban, és járt szegény emberek kicsiny kunyhóiban is. Mindenhol a boldogság felől érdeklődött, de megnyugtató választ sehol sem kapott. Már-már kezdte azt hinni, hogy az igazi boldogság nem is létezik. Végül eljutott egy nagy erdő közepén, kis kalibában élő öreg-öreg bölcshez. Mikor előadta jövetele célját, a bölcs mosolyogva karon fogta, és elvezette őt egy ajtóhoz. Ha itt belépsz – mondta neki –, megtalálsz végre azt a helyet, ahol maradéktalanul boldog lehetsz. A szerzetes szívdobogva fogta meg a kilincset és nyitotta ki az ajtót, majd belépett... S ott találta magát a saját, jól ismert és szeretett szerzetesi cellájában. Ekkor értette csak meg, hogy az ember az igazi boldogságot a saját megszokott környezetében és munkájában találhatja meg.

Bár a szerzetes nevééről nem szól a történet, akár Marosfalvi Antalnak is hívhatták volna. Háromnegyed évszázaddal ezelőtt ő is elindult, hogy megtalálja a boldog életet. Igen hosszú utat járt be, amíg az egykori órásinasból, majd gépgyári munkásból sok-sok önképzéssel restaurátor és elismert festőművész lett. Megjárta művészi önazonosságát megtalálásának számos stációját. Konok következetesség-

gel haladt a saját ösvényén, és ha szélesebb, sokak által járt keresztútra bukkant, nem dőlt be a csábításnak, és keresztüllépett rajta. Soha nem követte a divatirányzatokat. Bár művészetének különböző periódusaiban megtalálható a konstruktivizmussal, a szürrealizmussal, a szimbolizmussal, a fotórealizmussal és még ki tudja hányféle irányzattal való kacérkodás, a technika nála mindig a tartalomtól függ. Ars poetica-ként is értékelhető mondása: „nálam a trend nem jelent menetrendet”. Művészete inkább szintetizál, felhasználja mások eredményeit, szabadon merít a különböző művészeti korok eszköztárából, s azokat saját gondolataival, megoldásaival egészíti ki. Éppen ezért nem is skatulyázható be egyik vagy másik irányzatba. Képei általában elvontak, asszociatívak, többféle értelmezési szintet is kínálnak. Az elvonatkoztatás jellege és mértéke eltérő, de a valós motívumok teljes absztrahálásáig soha nem jut el, viszont azokat új, jelképes értelemmel ruházza fel, és egy gyökeresen eltérő, szubjektív összefüggés-rendszerbe ágyazza őket.

Tematikája az élet eseményeire, sokszor visszásságaira reflektál, finom lírába, máskor karikírozó satírába foglalva véleményét. Talán nem véletlenül képezi a tárlat első képét 1975-ös Őnarcképe. Nem hagyományos arcképet látunk a vásznon, hanem egy öreg, kiszáradt fát a domboldalon. Viharvert, napsütötte, szél cserzette, aszály sújtotta jószág. Életlennek látszik de... az egyik, a többihez hasonlóan levéltelen ágán szárnyat növeszt. Repülni akar. S bár egy fa, különösen egy kiszáradt fa nem szokott felszállni a helyéről, szinte hajlamosak vagyunk elhinni, hogy ha szárnyat tudott növeszteni – bár azt sem szokott –, akkor el is tud repülni vele. Ennek révén az élő és az élettelen viszonya relatívává válik, s mi is megértjük, hogy ebben az esetben sem lehet a látszat után ítélni.

Ugyancsak szuggesztív szimbolikus tartalmat hordoz a Felfelé (2) c. kompozíció. Egy kicsiny madár repül az égbe

Önarckép 75

nyúló, kopár sziklafalak között, a hegy csúcsa felé. Más nem is látszik, csak a hatalmas sziklák és a vakítóan kék égbolt. A csúcs alatti kis bemélyedésben a kietlen vidék egyetlen színes foltjaként egy piros virágokat hajtó magányos kis rózsabokor lapul. A madár reptében már megbillen a fáradtságtól, még néhány szárnycsapás, és eléri a virágot. De vajon megéri-e az erőfeszítés? Mit fog tenni a virággal? Birtokba veszi és élvezi, óvja a szélről és a fagytól? Akkor maga pusztul el, hisz a sziklák között nem találhat ennivalót. Vagy leszakítja, és magával viszi a fészkébe? Akkor a virág pusztul el, hiszen elszakadva gyökereitől nem élhet tovább. Boldog mindkettő csak a saját környezetében lehet, ezért a madár hősiességének csak tűnő örömet eredményezhet. A madár problémája olyannyira emberi, hogy végül már kezdjük antropomorf jellegűnek érezni a kis szárnyast.

Marosfalvi több alkalommal is dolgozott egyházi megrendelésre (a restaurálások mellett a legjelentősebb ilyen jellegű feladata a Szombathely melletti szőlősi templomban festett pannóniai szentek életnagyságú sorozata volt), ilyenkor természetesen jobban ragaszkodott a konvenciókhoz. Más vallási témájú képein azonban nem egyszer az emberi hitványságot ostorozza. A Háromkirályok (1980) egy idill szétrobbanását mutatja. A három napkeleti király együtt indult megkeresni a boldogság forrását, együtt vándoroltak hosszú útjukon, számos megpróbáltatáson keresztül követve a betlehemi csillagot. Végül megtalál-

A Tudás fája

ták a Gyermeket, átadták ajándékaikat, és hazaindultak. Útközben azonban – ilyen az ember – összeveszttek, egyikük ócsárolni kezdte a másikat, aki erre agyonütötte, s áldozatát vértócsában, harmadik társukat kétségbeesésbe sűppedve otthagyta, és gőgösen távozott. A festő csak a drámára, a három király alakjára koncentrált a képen, a végtelenül emberi konfliktusra. Hiába volt a Gyermekek mosolya és áldása, az ösztönösség és az aljasság minduntalan a felszínre kerül tetteinkben, mondja a festő, és szétnézve magunk körül elakad cáfoló szavunk.

Hasonló gondolatot vet fel az Ádám és Éva – A Tudás fája c. kompozíció is. Az első emberpár Cranach metszetről kölcsönzött figurája a paradicsomi almafa mellett áll, Ádám már csutkára rágta a piros almát. A szemük kinyílt, de nem csupán azt veszik észre, hogy mindketten ruhátlanok – ezért tartják maguk elé szemérmesen a fa egy-egy zöld ágát –, hanem azt is, hogy a fa... nem is fa. Kérge van csupán, az is szakadozott, belseje egyáltalán nincs. Ez lenne a tudás fája? Valóban ilyen a tudásunk? Átlátszó és belül üres? Valóban, minél többet tudunk, annál inkább rá kell döbennünk tudásunk hiányaira? Egyáltalán, több vagy jobb lesz-e az ember tudásának növekedésével? Vörösmarty Mihály örökérvényű kérdése csendül a fülünkbe: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” Igen, a választ is tudjuk, ha nem is nagyon akarózzik kimondani. A festő is tudja, ezért utal vissza a kezdetekre, hiszen valamit ott rontottunk el, talán végérvényesen. Kijavítani csak

akkor lenne módunk, ha visszatérhetnénk az Ádámot és Évát körülölelő, zöldellő paradicsomi kertbe, az elvesztett ártatlansághoz.

Marosfalvi olykor kiterőket tesz a harmadik dimenzió felé, a plasztika világába is. Tárgyait inkább objecteknek, mint szobroknak mondja, logikájukat tekintve többet assemblage-nak nevezhetnénk. Esetükben – s ez alapvető eltérés a festményektől – a figuralitás a háttérbe szorul, ugyanakkor a filozofikus, meditatív hangvétel megmarad. A Fészek című munkáján a címadó motívum szögesdrótból van, benne két csigaház fonódik, ölelkezik össze elválaszthatatlanul. A fészek tetejét a múltó idő szimbólumaként pókháló szövö be. Az object többféle értelmezési lehetőséget is kínál. A szögesdrót (az egykori vasfüggöny egy darabja) politikai bezártságra utalhat, s így társadalomkritikai kicsengése van. Ugyanakkor a töviskoronára is asszociál, a két csigaház két, sorsában összefonódó emberre, akik a szenvedések kohójában is kitartanak egymás mellett. El is vonatkozathatunk azonban a fészek anyagától, s tekinthetünk csupán puritán igénytelenségére, hisz ebből ugyancsak morális utalások szűrhetők le.

Végül számos, átvitt értelemben önarcképi utalása miatt ide kívánczik a Kincseim c. object is. Mindannyian őrizzük múltunk mozaikkockáit, ki (részben) tárgyasult formában, ki fényképalbumok sárguló lapjain, ki csupán egyre szépülő emlékfoszlányokként. A művész ezekből kis gyűjteményt állított össze és rakott ki egy polcra, csupa olyan, mások számára jelentéktelennek tűnő tárgyat, amelynek fontossága nem önmagában, hanem a hozzá fűződő gondolatokban, emlékekben rejlik. Ilyen az egykori Alma

mater vagy pedig a képtár légmentesen üvegbe zárt levegője, ilyenek a „befőttek”, melyek egy-egy kedves helyszín jellegzetes, üvegbe zárt hulladék-darabkái (a hulladék itt természetesen nem azonos a szeméttel), ilyen az első műterem lakatja, vagy számos régi, személyes tárgy. Egy háromnegyed évszázadnyi időszak szubjektív módon összeállított fragmentumai. A művész és a néző mást-mást lát e tárgyokban. Marosfalvi az üres, „Képtár levegő” feliratú üvegben talán legszebb éveinek közegét, a festékszagú restaurátorműhelyt, a csendjével áhítatot ébresztő kiállítótermet, a kedves kollégákat látja. Számára a tárgyak egyenként fontosak, a mi számunkra összességükben, mert így magára a művészre utalnak.

Arra a művészre, aki az egykori szerzeteshez hasonlóan maga is végig járta a boldogság keresésének stációit. Kereste a művészet különböző ágaiban, technikáiban és formáiban, kereste a nagyvilág számos szegletében, nagyvárosokban, pompás épületekben, múzeumokban, mások alkotásaiban, a természet csodái között, és filozofikus hajlamának köszönhetően kereste önmagában is. Mikor végül ő is ott állt a titokzatos ajtó előtt, nem máshová, mint saját műtermébe nyitott be, ahol restaurátor szerszámai, festőállványa, tanítványai és barátai várták. A mostani kiállítás tanúsága szerint a vágyott boldogságot itt találta meg.

(A kiállítás megnyitása alkalmával elhangzott beszéd emlékezetből lejegyzett és kiegészített változata)

Dante

A Remény hal meg utoljára

Pápes Éva

Az álom-valóságtól a forma-játék valósága felé

Balogh István Péter és Orosz Gergely körmendi kiállításáról

Minden ilyen alkalom, amikor egy kiállítás megnyitójára gyűlünk össze, egyfajta megállítása vagy inkább lelassítása az időnek, kilépés a rohanásból, folytonos tevékenységből, ami az életünk mindennapjait alkotja. Talán nem tartják túlzásnak, ha azt mondom, ünnep, amikor tiszteletet adunk a festett képnek, a megformált anyagnak, vagyis az ember teremtő, alkotó énjének, a művészetnek. Ma, amikor a Gutenberg galaxist már egyértelműen felváltotta a média galaxis, képek vesznek minket körül szinte egész álló nap, az utcán, a lakásunkban, minden talpalatnyi helyen, ahol megfordulunk, képáradatban van részünk. Néha kép-csömörünk is van, de ez főként a mozgóképre vonatkozik, korunk új mítoszára, arra a csalóka érzésre, hogy folyamatosan részei vagyunk a világ történéseinek, mindenről tájékozódhatunk, hogy nyitva áll a világ valósága előttünk. Pedig talán csak egy újabb illúzió, aminek részesei vagyunk (ezt mindenki döntse el maga), én mindenesetre szívesen visszatérnék most ahhoz a bizonyos első képhez, amit valamikori eszmélő ősünk arra a bizonyos barlangfalra rajzolt. Vagyis visszatérnék az első ősi mozdulathoz, amelyben egyszerre volt jelen a reflexió a világra – a befolyásolás szándéka – és annak a nyilvánvalósága, hogy egy vagyok a külső világgal,

amit rajzolok, az van, lesz, bekövetkezik, én és a világ az egy azonosság.

Az első ősi mozdulat óta ennek a gondolatnak a folytonossága jelen van abban, amit művészetnek nevezünk. A belső és a külső világ, a kapcsolat azzal a valamivel, amit kultúránként másképp és másképpen definiálunk: hol Istennek, hol természetnek, hol valóságnak és így tovább. A technika által létrehozott mozgóképpel szemben, ami ugyan a realitás köntösében mutatkozik, valóságnak látszik, ez a bizonyos első kép, az ember első kapcsolat-felvétele az őt körülvevő valósággal mégis máig meghatározóbb, ha úgy tetszik, hűbb képe a valóságnak, mint bármely más formáció. A megfestett kép, a megformált anyag - mint teremtő mozdulat - érvényességét ebből a kapcsolatból meríti, vagyis rítusként működik, közvetít az ember és a nem ismert tartomány között, az ember és az Isten között. Az a bizonyos kinyújtott kéz, amit a Sixtusi kápolna mennyezetén máig láthatunk, vagyis a Teremtő keze, amely érinti az első ember kinyújtott mutatóujját, erről a kapcsolatról szól. Néha nem árt ezt tudatosítani a ma emberének, aki elveszve a világ rázúduló impulzusai között elfelejti tisztelni önmagában a teremtő lényt, így aztán elfelejti tisztelni a másikban is az alkotó embert.

Oroszi Gergely: Csók

Oroszi Gergely: Arc

Minden ilyen alkalom, amikor összegyűlünk, hogy a művészettel foglalkozunk, ennek a tiszteletnek a nyilváníttása, és lehetőség is, amit magunknak adunk a világ - vagyis a másik ember - és egyben önmagunk megismerésére.

Egy festő és egy szobrász – nem szokatlan felállás egy kiállításán, de miért éppen Balogh István Péter és Orosz Gergely? Mi köti össze őket a nyilvánvaló barátságon kívül, hogy ilyen jól megférnek egy térben?

Én három közös vonást találtam – elsőként a humort említaném, a kissé fanyar, groteszkbe hajló mosolyt a világ hívságai felett. De ez a mosoly nem gunyoros, inkább szeretetteljes, elfogadó, megengedő, mint Menzel mosolya „Az én kis falum”-ban. Már kimondtam a másik közös dolgot is, tehát ez az elfogadás gesztusa, a szeretet, amely egyszerre van jelen Balogh István Péter triviálisan vaskos, kackiás figuráiban és Orosz Gergely érzéki, lágy vonalú asszonyfiguráiban, sokarcú-sokjelentésű ember-állat formációiban.

A harmadik közös vonásukról pedig egyébként nem lehetnek, ezt ugyanis kapták, mivel mindketten műteremben nőttek fel, festő és szobrász apa mellett, egyszerre voltak a neves művész apák mellett fiak-fiúk és tanítványok. Az apa-fiú kapcsolat természetes rivalizálása mellé megkapták a tanítvány-mester képletet is, ami egyszerre tette könnyebbé és nehezebbé is a pályakezdet. Tanulni, meghaladni a művész apát, kialakítani azt a saját világot, ami már levált az őt meghatározó mintáról, mindig nehéz, de nagyon tanulságos út, és a feltétele annak, hogy valóban érvényes művészet szülessen. Valószínűleg mindkettőjük életének egyik meghatározó élménye lehetett ez az önmeghatározás, aminek sikeréről nemcsak ez a kiállítás, de egész eddigi munkásságuk tanúskodik.

Lehetne talán még keresni közös vonásokat, én megelégedtem ennyivel, hiszen nagyon is karakteres, sajátos világú művészekről van szó, akiket immár saját jogon illik vizsgálni, nem az összehasonlítás fényében.

Balogh István Péter festészetéhez a színek felől érdemes először közeledni - gondolom, nem meglepő, ha egy festőnél a színekről beszélünk -, már csak azért is, mert saját bevallása szerint nála a szín a kiindulópont. Arra a kérdésre, mi inspirálja témaválasztását, így válaszolt egy interjúban:

„Hagyom magam festeni. Színbeli elképzelésem van, ez a kiindulópont. De hogy a képen pandúr lesz-e vagy betyár, még nem tudom. Egyszer csak kiszól valami a képből, azt igyekszem fölön csípni. Ha sikerül, megindul a párbeszéd közöttünk, és eljön a pillanat, amikor lélek költözik a festékbe”.

Ez a bizonyos lélek a festékben – ahogyan saját maga meghatározta, elsődlegesen éppen a színekben mutatkozik meg. Finom, pasztell, egymásba átmosódó, lágy tónusú színek és formák jellemzik Balogh István Péter stílusát, amelyek egyfajta álomszerűséget adnak képeinek. Ebben az álomszerű közegben tűnnek elénk a legtöbbször vas-

kos, groteszkül triviális alakok. Valóságosságukkal megtörik, megkérdőjelezzik, ellenpontozzák az álom finom, áttetsző közegét, szinte ki-bejárnak a valóság és a fantázia világában. Ezzel aztán higgynak hoznak zavarba: melyik érzékelésünknek higgynak? Mi is az álom, és mi is a valóság, adja fel a kérdést a képekben, hogy mi zavarunkban valószínűleg rátaláljunk a helyes válaszra: mert az álom valóság, és a valóság álom.

A belső világ törekeny szépsége és a vaskos valóság groteszk mozdulata - így egyszerre megjelenítve - lehetne akár ijesztő is, de Balogh István képein még a sokszor feltűnő ördög figura sem csupán ijesztő (egy kicsit az, de az álomszerűség elmosza a félelmetességet), inkább groteszkjében otthonos és egyszerre humorral teli is – mert jelen van benne az elfogadás, megengedés már emlegetett gesztusa.

Ez az a bizonyos – azért mert látlak, még szerethetlek is - kiszólás, amitől annyira könnyen kerül közel hozzánk a képeivel, az egyik legjellemzőbb festői attitűdje, és egyben legrokonszenvesebb vonása is.

Balogh István Péter: Sziszi

Emgem leginkább nőalakjai készítették önvizsgálatra, nő lévén talán jobban, közelebbről érzem-értem a mögöttes gondolatot: formás, telt, kerek csípőjű és hegyes mellű asszonyai fitos orrukkal, dacos fejtartásukkal, helyenként romlandó anyagiságukkal egyszerre szépek és csúnyák, pucérok és mégis beöltözöttek (leginkább saját öntudatukba!), valóságosan veszélyesek és mégis elérhetőek és szerethetőek. Mitikus nőalakjai: Évája, vagy a kékszakállú herceg Juditja pedig az örök szépségnek tiszteleg, a fénybe öltözött, aranylós nőiségnek, amit még nem rontott el - idézőjelben érve - a valóság otrombasága.

Örök szépség és a romlandó hús egymásba érő, egymásra épülő valósága Balogh István festői világa, ahol az emlékezet egyszerre tárolja a szépet, a csúnyát, az idegent és az otthonost, mint saját birtokát, mint anyagát, és mint megfoghatatlan, felfoghatatlan esszenciát.

Filozófus festőnek aposztrofálta Pogány Gábor művészettörténész, pedig sokkal inkább az érzés megjelenítője, mint a gondolaté, de mert az érzések megjelenítésével egyszerre történetet is mond, a képei drámai hatásokkal is telítődnek, így aztán filozófiájuk is van. De az ő filozófiája nem az elvonatkoztatás, hanem éppen az érzékelés általi közelítés. Balogh István Péter közege a belső táj, még tárgyai is sajátosan antropomorfizáltak, emberi lényeggel telítettek, esetlegesen esendőek, mint az emberek. Legyen a téma az őrségi táj, vagy tárgyak az asztalon, mindenben ott lehet érezni ezt a megfogható és megfoghatatlan, sejtelmes és valóságos közötti finom játékot, ami annyira kifejezővé teszi a képeit.

Amennyire fontos a belső világ, az álom Balogh István Péternek, úgy tűnik, annyira fontos közege Orosz Gergelynek a tradíció, a kapcsolat a múlttal, az elmúlt korok kultúrájával. Két fontos ponton határozta meg saját hitvallását: az egyik így hangzik: „Fa és kőszobraim az emberemlékezet előtti idők őseinek, ősszasszonyainak és kihalt szent állatainak plasztikai megtestesülései.”

Azt hiszem, rögtön megértjük ezt a mondatot, ha megállunk kő-táltosa előtt, aki a múltnak azt az arcát állítja elénk, ahol még nem vált el a profán és a szakrális – egyszerre ember, állat és isten, ahogyan egyszerre hordozza férfi és a női attribútumokat is. Ez a sajátos „le nem választottság” jelenik meg számos szobrában, azokban a valamikori ősöknek és ősszasszonyoknak a képmásaiban, ahol az arc nem személyességet mutat, hanem egységet és időtlenséget. Nem karaktert látunk, hanem lényt, a világ egy sajátos formációját, ami éppen ilyen és nem más, és ami akár nevezhető lenne embernek is, bár nem egészen az.

A másik fontos önmeghatározása a kapcsolódása egy bizonyos területhez, pontosabban annak kultúrájához való kötődése. A Földközi-tenger partvidékéről van szó. Ezek igen fontos kiindulási pontok, ha Orosz Gergely szobrairól gondolkodunk, mert segítenek a megértésben, annak a mélyebb kapcsolatnak a megteremtésében, ami szobor

és a befogadó között létrejöhet.

A Mediterráneum nagyon széles kört foglal magába – krétai, egyiptomi, római, arab és mór, és sorolhatnánk még a népeket, hiszen mind ezen a tájon hagyott nyomot. De a tűző napsütésben, a tiszta kék ég alatt a mediterrán nemcsak egy földrajzi fekvéshez kötődő jelző, hanem egy sajátos életáram is. Nézzük csak meg ennek a vidéknek a lakóit: az érzelmek különös erejű kavargását, szenvedélyeket, indulatokat, érzékiséget találunk.

„A mediterrán kultúra legnyilvánvalóbb jellemzője – írja a spanyol filozófus, Ortega – az a jellegzetes kapcsolat a külvilággal, amit szenzualizmusnak nevezhetünk, és ami nem más, mint a külvilággal való intenzív viszony - vagyis ez a minden látható iránti elragadtatás. Életigenlő, gazdag érzékiségű, néha nyers, nincs benne egyértelműség, logika”.

Nos ezek a jelzők, megfogalmazások máris igazak Orosz Gergely szobraira is, otthonosan működnek, ha jellemezni akarjuk munkásságát. Gazdag, érzelemtel, szenvedélyes és főként többértelmű. Egy arc, ami másik nézetből egy másik arc, egy forma, ami másik nézetből egy új formát ad ki, egy állat, ami másik nézetben ember és így tovább. Játék a formával, játék a jelentéssel, játék a felszínnel. Minden önmagát és valami mást is jelent, mert a lényeg a formában rejlik, ami folyton változtatja az arcát. Rejtély és kaland, érzékiség és hullámzó felületek, dús testek és törekeny isteni lények vannak jelen Orosz Gergely világában.

A szemlélő státusza ez, aki nem is annyira megérteni, mint inkább megmutatni igyekszik a világot, a megértést ránk bízva, de nem könnyíti meg, hiszen a formák gazdagsága és sokértelműsége mindig meglepetéssel szolgál. Nézd meg és menj tovább - ahogyan az ősi tanítás mondja. Figyelj a formára, mert megteveszt a látszat, és éppen a megtevesztésben rejlik a lényeg. Szobrai időtlenséget sugároznak, utat egy elveszített, de a mélyben mégis folytonosan jelen lévő tradícióhoz, az anyag állandóságának és változékonyságának játékát közvetítik.

Két művész mutatkozott be Önöknek, azt kívánom, hogy a szó teljes értelmében legyenek befogadók, hiszen a művészet a befogadás által válik közösségi lényegűvé, válik teljessé. A befogadás szó nagyon is pontos tagoltsága egyszerre kínál fel a befelé való utat, a fog alak a feldolgozás és a birtoklás mozzanatát, az ad hangalak pedig a megosztást, mint kifelé, a másik ember felé mutató gesztust. Legyenek befogadók tehát, hiszen ezért van a kiállítás, értünk nézőkért, akikkel Balogh István Péter és Orosz Gergely megosztotta szellemi önmagát.

A szó – vagyis a tekintet most már az övék.

(Elhangzott 2006. október 25-én, Körmenten, a Sala Terrena Galériában)

Tar Ferenc:

A keszthelyi „Fehér ember”

A keszthelyi Fő téren, Magyarország más településeihez hasonlóan az elmúlt száz évben többször cserélődtek a szobrok. 1902-ben az akkori Andrassy téren avatták fel Lukácsy Lajos Festetics I. Györgyről készült alkotását. A II. világháború befejezése után a gyönyörű, bronzból készült alkotás eltűnt, és a helyére előbb egy emléktábla, később pedig egy szovjet hősi obeliszk került. Ez állt 1956. október végéig a város Fő terén. Október 25-én Festetics György gróf szobra a Balatoni Múzeum pincéjéből (a szén alól) újra visszakerült az egy nappal korábban ledöntött szovjet emlékmű helyére.

Néhány nappal később pedig új szoborral gazdagodott a gimnázium előtti tér. A forradalom napjaiban nagyon aktív keszthelyi „akadémisták” megkeresték a recski kényszermunka-táborban megfordult, Hévízen tartózkodó Marinkay Istvánt, és felkérték, hogy készítsen egy műalkotást a szabadságharcosok emlékére. A rövid idő alatt megmintázott gipsz-szobrot november 1-jén, délután 17 órakor avatták fel. Az emléktábla szövegét az akkori múzeumigazgató fogalmazta meg:

1956 OKTÓBER
AZ ELESETTEKNEK AZ ÉLŐK
AKIK TALÁN HOLNAP HALNAK
MEG A SZABADSÁGÉRT

A táblára Tantó J. Gusztáv helyi kőfaragó mester véste a szöveget. A Marinkay István által formált alaknak csak a gipsz modelljét tették közzemlére. A terv az volt, hogy később bronzba öntve emlékeztet az 1956-os forradalmi napokra. Erre azonban nem került sor, így a gipsz szobor a keszthelyiek emlékeztetésében Fehér ember néven maradt meg.

November 4-én a benyomuló szovjet csapatok leverték a forradalmat.

Ennek Keszthelyen is meglettek a következményei. Újra eltűnt a Fő térről Festetics gróf szobra (jóval később a Festetics-kastély parkjában állították fel), de 1957. január 23-ára virradó éjjel eltávolították a Fő térről a Fehér embert is.

Dr. Sági Károly múzeumigazgató 1957. február 5-én a következőt írja az eseményről: „Az angol rádió 1957. január 19-én este magyar nyelvű adásában úgy emlékezett meg erről az emlékműről, mint az októberi események igazi kifejezőjéről.”

1957. január 22-én este géppisztolyos és géppuskás katonaság zárta le a Fő utcát, a forgalmat órákra leállították, és elvitték az utolsó fejfát is.

1957. január 20-án a keszthelyi hangos híradó bemond-

ta már, hogy ellenforradalmi emlékmű áll a városban, amit a külföldi rádiók is felhasználnak propaganda célokra. A szobor és az ahhoz tartozó emléktábla - megrongálva - a Balatoni Múzeum raktárába került.

1989. őszén, a harmadik magyar köztársaság kikiáltásakor, felmerült a szobor visszaállításának gondolata. A „Fehér ember” azonban nem került vissza a Fő térre, október 23-án csak a szoborhoz tartozó márványtábla másolata került ki a templom melletti rendház falára.

Ezen a napon a nagy tömeg először ünnepelhetett szabadon az 1956-os forradalom évfordulóját, és emlékezhetett meg a keszthelyi szabadságszoborról. Sokan csak ekkor tudták meg azt, hogy az 1956-os forradalmi napokban Magyarországon (Baján kívül) Keszthelyen emeltek szobrot a hősök és áldozatok emlékére.

2006-ban a forradalom 50. évfordulójára a helyi lokálpatrióták kezdeményezték, hogy Keszthely Fő terére állítsanak fel egy olyan alkotást, amely emlékeztet az '56. november 1-én felavatott „Fehér emberre”. Ennek szellemében készült el Orr Lajos Projekció című munkája, amelyet október 23-án, az idei évben avattak fel.

Dokumentumok a keszthelyi Fehér ember szoborral kapcsolatban

1. Tudósítás a forradalom napjaiban elesett hősök emlékére tartott gyászünnepélyről

Csütörtökön délután tartották meg a Mezőgazdasági Akadémia tagjainak rendezésében a szabadságharcok alatt elhunyt halottaink emlékére rendezett gyászünnepélyt.

Keszthely dolgozói hosszú, tömött sorban álltak körül a hősök emlékművét, melyet a koszorúk sokasága lepett el. A Himnusz ünnepélyes hangjai után Borka Gyula méltatta a névtelen hősokeket:

„A temető csendes áhítata árasztja el itt is a lelkünket.

Lobognak a fáklák. Lobogásuk nemcsak világít, e fények melegítenek is. Hőseink lelkének a melegségét érzem itt. Ha azt mondjuk hősök, alig léptük át gyönyörűségesen szép, magasztos hétköznapiaink küszöbét.

Ma hősokekről beszélni nem nehéz! Rajongásig szeretett szép hazánk utolsó csepp vérükg harcra kívánó szabadságunk e napjaiban könnyű, nagyon könnyű hősokeket találni! Hősokek azok a fiatalok, akik nevetve, a haza iránti szeretet lángjától szinte felmagasztosulva dobták oda életüket az életben maradók jövődjének oltárára. Hősokek Ők! Hősokek azok a munkások, azok a felettünk álló nők és férfiak, akik beálltak a sorba. Abba a sorba, amelynek végén szörnyű mély sír tátongott.

Géppisztolyok tüze, harckocsik ágyúinak orkánja sepette bele ebbe a mélységes sírba nemzetünk virágait és büszkeségeit.

Szívük dobbanása elhalkult. Lassan megállt. Szemük fé-

nye megtört, kezük merev.

Nyugodjatok békeséggel drága, felejthetetlen hőseink! A fa, amely sírotokról sarjad, termő-fává szélesedett! Hőseink! Köszönjük fiatal elhamvadt életeteket! Mi ma még élünk! De ha kell, mi is meghalunk veletek, meghalunk valamennyien!

Nyugodjatok békeségben drága hőseink! Örök dicsőség Nektek Drága hőseink, akik halhatatlanná váltatok halálotok által!"

Utána (Fejes Lajos) alezredes esküt tett a nép előtt, hogy teljes erejével a szabadságharc mellé áll, és ha kell, életét is feláldozza ezért az ügyért, amelyért ezrek áldozták fel: a szabadságért.

(Keszthelyi Újság, 1956. november 3.)

2. Az ország elsőként felállított szabadságszoborról, a „Fehér ember”-ről tudósít a Keszthelyi Újság

„Úgy kezdődött, mint máskor, a hideg novemberi eső között fehér pelyheket csapkodott a szél, csak a pocsolva mennyiségét szaporította. Később pedig elállt az eső és mintha dunnát téptek volna szét az égi gyerekek, hullt a pelyhely, a fehér, makulátlan tiszta hó.

A templomtéren alig huszonnégy órája állították fel az igazi szabadságszobrot, és mondták el alatta mélységes gyászunk imáját és szent eskünet, azt: hogy ha kell, még több vért, még több áldozatot adunk szabadságunk, függetlenségünk és semlegességünk kivívásáért.

Ott áll a szobor a templomtéren, ott van az elesett hősök emlékére Keszthely népének rengeteg koszorúja, s a fekete gyászleplet meg-meglengeti a szél. Közben hull a hó sűrűn, hatalmas pelyhekben, mintha betakarani akarná a gyászleplet, mintegy figyelmeztetésül, hogy nem gyász-ünnep lesz a hős szabadságharcosok temetésének napja,

hanem örömnep, még fájdalmas, de mégis örömnep, a függetlenségünk kivívásának örömnepja.

Már nem hull a hó, csak a fehér krizantémok megnövekedett szirmain és a zöld gyepen látszik a nyoma. A szabadságszobor alatt feketén leng a zászló és mi élénk fájdalommal gondolunk rátok, elesett barátaink."

(Keszthelyi Újság, 1956. november 3.)

3. „A névtelen hősök szobra” címmel a Keszthelyi Újság cikkírójának reményteli gondolatai

„Sárguló falevél hull a fáról, és az ősz szele megcsapja arcomat. Ott állok a templomtéren mozdulatlanul, nézem a szobrot, melyet a hősöknek emeltek azok, akik talán holnap hálnak meg a szabadságért.

Szememben néma könnyek pihennek, s a keserűség rést tör a szorongó torkon, és hangosan zokog a néma fájdalom.

A szobor nem művészi munka. Nem világhírű alkotás, de nekünk többet ér, mint Dárius minden kincse. A frissen épített talapzaton egy szabadságharcos áll, ki éppen győzelemre viszi a magyar zászlót.

Előredőlve nem árul el semmit. Arcáról fájdalmat nem lehet leolvasni.

De lehet, hogy testét gyilkos golyó fúrta át és utolsó lépést tesz a szabadságért.

Mintha mondaná: nem haltam meg, élni akarok, míg a szabadság nem leheli ajkamra a búcsúcsókot. A fájdalom nem töri le. A halál torkából kiált a világ felé. Élni fogsz hazám, mert élned kell! Mi nem csüggedünk.

Lesz még tavasz, lesz madárdal. S ha vége lesz a harcnak, bölcsővé lesz minden ravatal, s független ország lesz itt, s magyar."

Marinkay István gipsz szobra és a talapzat újra elhelyezett felirata

Péntek Imre

A mítoszvá válás közelében

Emlékművek, kiállítások '56-ról

A forradalom 50. évfordulója felé közeledve, némileg Tamási Áron 56-os Írószövetségi felhívásának, a Gond és hitvallásnak címét variálva, Gond és felelősség – ez jutott eszembe. Hiszen sokak készültek az ünneplésre – a méltó ünneplésre – s nem a legkedvezőbb társadalmi légkörben. A politikai megosztottság ide is „begyűrűzött”, aminek jeleit már-már unalmas volna felsorolni. Természetesen ízlésbeli, gondolkodásbeli különbségek is „színezték” az álláspontokat, főként az emlékmű-állításokkal kapcsolat-

'56-os központi emlékmű, i-ypszilon csoport

ban; a hagyományos, figurális megjelenítés elfogultjai kerültek szembe a modern nonfiguratív plasztika híveivel. S a szakmaibbnál szakmaibb, „legmeggyőzőbb” esztétikai érvek szólaltak egyik, vagy másik álláspont mellett. Tehát nem mindennapi „gond és felelősség” nehezedett az ünnepséggel kapcsolatban a szervezők, pályázat-kiírók és bíráló bizottságok vállára.

Az alaphangot az 1956-os „központi emlékmű” pályázat elbírálása adta meg, melyre 68 alkalmas terv érkezett, s az első díjat nyert i-ypszilon csoport „vaskefeje” nem aratott egyértelmű sikert, a rangos zsűri véleménye ellenére sem, főként a volt 56-osok körében. Azonban az alkotók – respektálva az 56-osok kérését – néhány magyarázó elemmel (lyukas zászlót tartó zászlórúd, Kossuth-címer, s külön táblán az évszám: 1956) egészítették ki a Felvonulási tér kockakő burkolatát felhasító „vas éket”. S csak elismeréssel bólinthatunk a botrányt kiáltók lecsendesítésére hivatott másik, figuratív mű megszületésére: Csíkszentmihályi Róbert alkotására, mely a Műegyetem kerítésének „öblében” kapott helyet. A kompozíció centrumában a tömegeből kiemelkedő nőalak – a Szabadság Génusza – kellő érzelmi azonosulást kínál azoknak, akik naturalisztikusabban sze-

rették volna látni 1956 megidézett szellemét.

Igen, nem könnyű megfelelni a múlt még élő forradalmárai, tanúi elvárásának, a műértéssel nem foglalkozó közvélekedésnek és a szakmai körök vélt vagy valós követelményeinek (ide értve a Képző- és Iparművészeti Lektorátust), melyeket a modern köztéri monumentum felállításakor kívánnak érvényesíteni.

Szerencsére ezek a konfliktusok csak mérsékelten éreztették hatásukat vidéken, ahol több-kevesebb egyetértéssel állítottak fel új 56-os emlékműveket és azokat békésen és méltósággal fel is avatták. Zala megyében sem történt másként. Tán a legtöbb vita a kanizsai emlékművel kapcsolatosan zajlott le, de végül a győztes Taubert László művét elfogadta a város vezetése és közönsége. A 12 váltakozó magasságú, csonkban végződő, fehér márványoszlop, rajtuk a dátummal, sajátos ünnepélyes teret képez, mely a korabeli eseménysor vizuális leképezése. Az alkotás szűkszavú, puritán, de van atmoszférája, a koszorúk ünnepélyes elhelyezését is lehetővé teszi. S némileg emlékeztet a 49-ben kivégzett aradi tábornokok szabadtéri „oszlopcarnokára”, a klasszicista büsztökkel, érzékeltetve a különbséget: 1956 forradalma torzóban maradt. Vita folyt a keszthelyi Fehér ember emlékmű újraállításáról is; sokan „szocreál” alkotásnak titulálták Marinkay István 1956. november 1-jén a Fő téren felállított gipsz szobrát, a magasra nyúló oszlopot, a zászlót vivő ifjú alakjával. (Egyes adatok szerint ez az ország első 56-os emlékműve, mások úgy tudják, a bajai Déri kertben ifj. Éber Sándor készítette az elsőt.) Való igaz, ez egy klasszicista felfogású kompozíció, melynek értékét a hely és az idő adja. Szerintem jól

'56-os emlékmű, Műegyetem, Csíkszentmihályi Róbert alkotása

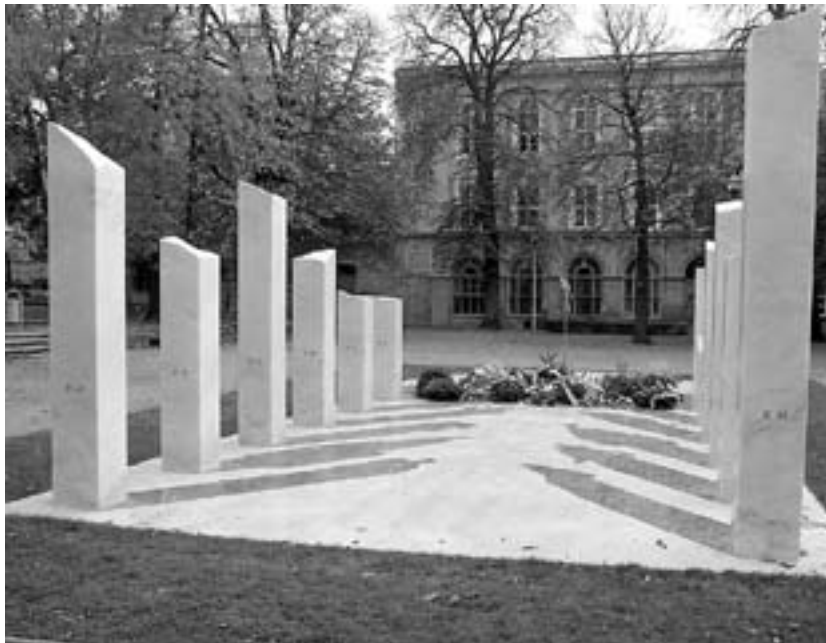
döntött az önkormányzat, amikor pályázatot írt ki az új emlékműre. Nem utolsó sorban a felállítást szorgalmazó magán kezdeményezés hatására. Végül a beérkezett pályamunkák közszemlére kerültek, az interneten ma is láthatók, s úgy vélem, joggal nyerte el az első díjat Orr Lajos szobrászművész. Mert a legtöbbet őrizte meg Marinkay művéből, naiv, patetikus, romantikus gesztusából, s mégis újra tudta fogalmazni a figura lendületét, elszántságát. A gótikus templom pilléereinek motívumai pedig, beépülve a háttérbe, a környezetbe való beilleszkedését segítik elő. Fischer György kompozíciója Fűz völgyön nyert elhelyezést. A Munkácsy-díjas szobrász a maga jellegzetes stílusában alkotta meg azt a nemes nőalakot (Szabadság-szobrot), amely kultikus-archaikus tartásával, merev, ünnepélyes lépő mozdulatával fejezi ki az eszme örökértékűségét. Lelkes Márk zalaszentgróti T alakú plasztikája, tetején az ívelt formával, nyugtalanságot és feszültséget áraszt. Egyetlen mozzanat, a függőleges elem az aranymetszés arányai szerint kialakított, kör alakú lyuk emlékeztet a lyukas zászlóra.

A múzeumok is fontos szerepet játszanak a közönség megszólításában. A Göcseji Múzeum két átfogó kiállítással – nyugodtan mondhatni – lepte meg az érdeklődőket. Az egyik: „Mindenki szem a láncban” (Így éltünk az ötvenes években) a múzeum kiállítóhelyiségében látható. A másik Diktatúra, forradalom, megtorlás címmel a Gönczi

ÁMK kiállítótermében kapott helyet. (Mindkét tárlat Béres Katalin invenciózus, ötletekkel teli munkáját dicséri.) Meglepést keltett, főként az ifjabb korosztály körében, hiszen ők most szembesülhetnek ilyen töményen valami egészen életidegen, abszurd tárgyakkal, elvárásokkal teli környezettel, amiben szüleik, nagyszüleik éltek.

A Gönczi ÁMK galériájában nyomon követhetjük a '45-től kialakult többpártrendszer felszámolását, amelynek egyik fontos állomása volt a '47-es „kék cédulás” szavazás, amely tulajdonosának lehetővé tette, hogy több helyen is leadja voksát. S ezzel az eszközzel az MKP élt és visszaélt, mint a megszálló szovjet hadsereg bizalmának élvezője, hogy a hatalmat megszerezze. Így lett, s némi „szalámi taktika” segítségével a 8 pártból „egypárt”. S már '45-47-ben felavatták az első szovjet hősi emlékműveket, Nagykanizsán 1945-ben, Zalaegerszegen 1949-ben. A „fordulat éve”, 1949 után készültek a szigorúan titkos akták, káderanyagok, amelyek meghatározták egy-egy ember sorsát. Az államosítás nyomán pedig gyökeresen megváltozott a magyar gazdaság. Az „új uralkodó osztályból”, a munkásságból kinevezett, megbízható vezetők kerültek a gyárak, üzemek élére. A tanácsrendszer szociális intézkedései éppúgy részei voltak ennek a világnak, mint az ÁVH vizsgálati módszerei.

A tárlat középső részének témája a forradalom. Jól érzékelteti: a Szabad Ifjúság, az Irodalmi Újság cikkei '54-

'56-os emlékmű, Nagykanizsa, Taubert László műve

55-ben meglehetősen kritikus hangot ütöttek meg, és '56 októberében már rölapok, felhívások árasztották el az utcákat, s megszülettek az újságok rendkívüli kiadásai. (A Zalából pár nap alatt Új Zala lett, Rákósy Gergely vezetésével.) Munkástanácsok és nemzeti bizottságok alakultak országszerte, Zalában is. A lelkes felvonulókról készült fotók később, november 4-e után, kiváló azonosítási eszközök voltak a karhatalmisták, a „pufajkások” kezében... Láthatunk – ez már a megtorlás rész – kitöltött „statisztikai egyéni lapot” a bírói eljárás alá vont fiatalokokról. Közük Pék Pál költő, lapunk munkatársa, neve is szerepel, aki kanizsai gimnazistaként került szembe a kádárista konzolidációval.

A három szakasz, az ötvenes évek három történelmi sorsfordulójáról ad képet, méghozzá igen gazdag forrásanyagot felvonultató helyi vetületben.

A Göcseji Múzeum „látványtárában” a korabeli utca rekonstrukciója, a munkahely környezete, az irodák (kihallgató szobák) berendezési tárgyai, a nyomtatványok, plakátok, fotók és enteriőrök mind-mind az ötvenes évek „szűk levegőjét”, hangulatát idézték. (A fogason lógó ÁVH-s köpeny, a kihallgató irodában, életszerűsége mármár meghökkentő.) Találkozhatunk plakáton, könyvön, festményen Sztálin és Lenin, Marx és Engels, valamint Rákósy Mátyás portréjával; a róla mintázott gipsz szobor a pártirodák nélkülözhetetlen dísze volt. S plakát-szövege mindennél többet mond: „Itt csak az fog történni, amit a Kommunisták Magyarországi Pártja akar!” S a kétség-telenül lendületet sugárzó jelszavak, az iparosítás „eredményei”, az új lakótelepek, az 5 éves tervek erőltetett üteme: a maga ellentmondásosságában jelenik meg a zsúfolt helyiségben. Zalát különben másként is érték „csapások”: 1950-ben elcsatolták a keszthelyi és sümegi járást, a nagy múltú történelmi megyének – immár nem csak a trianoni – az anyaországi megcsonkítást is át kellett élnie. S könnyen lehet, ez büntetés volt: hiszen az új kommunista rezsim szerint Zala hosszú évtizedeken át „a sötét reakció” fészkeinek számított. (Mindszentivel az élen.) Mindeközben láthatjuk a „fejlődés jeleit” is: a megépült zalaegerszegi Pontházat, a város első modern épületét. Az áramvonalas babakocsit és a Csepel biciklit, a korszak emblematisz termékeit. Számptalan oklevél született ebben az időben: jelezve, ha anyagilag nem is, „erkölcsileg” és szimbolikusan megjutalmaztatott a szocialista holnapért dolgozó, „teljesítő ember”. A munkaversenyek hőse, a sztahanovista. S Békekölcsönök tetszetős, díszes nyomtatványai: soha vissza nem térített, kényszerrel kicsikart összegekkel. Eközben viselhették a „szocialista divat” fazonja szerint készített öltönyt, ruházati terméket, melyek egyik nagyipari előállítója a zalaegerszegi ruhagyár volt. Zajlott az úttörőlet, felvonultak a dolgozók április 4-én, május elsején, és november 7-e sem maradhatott ki a „magyar” ünnepek sorából... Olyan fogalmakkal ismerkedhet a szemlélő, mint „gyümölcsleadás”, „beszolgáltatás” vagy „begyűjtési verseny”, amelyben nem volt ajánlatos lemaradni, mert az

Lelkes Márk alkotása, Zalazsentsgrót

illető neve „szégyentáblára” került. Netán az egyen néprádió harsogta világgá a szégyenteljes nevet, megfelelő kommentár kíséretében. Az indulókat és egyéb szocialista múdal-szerzeményeket füzetekben lehetett ingyen kapni, s az egyik film címe is azt sugallta: „Dalolva szép az élet”.

Találkozhatunk az időszak egy másik kulcsfogalmával: az „éberséggel” is. Rákósy Mátyás 1951. december 9-én Zalaegerszegen elmondott beszédében figyelmeztetett: „Tító (a „láncos kutya”) itt van a szomszédban...” S ennek megfelelően kialakult a „határsáv”, amelynek megközelítése nem volt egyszerű, de a benne élés sem. A sárguló jelentések, beszámolók, feljelentések, hírlapi cikkek - mindegyikből a gyanakvás légköre árad, a táblók és tárlók gondosan rendezett tárgyi rekvizitumaiból. „Légy éber, az ellenség nem alszik!” – hirdeti egyik plakát, s egy másik: „Könyvet minden dolgozó kezébe!” Brosúrák tömege próbálta átfesteni az egyre kiábrándítóbb valóságot, amely logikusan vezetett egy előkészítő folyamattól után az 1956-os forradalomhoz. A tárlat zárása a forradalom fotóiból való összeállítás.

Végül szóljunk egy tárlatról, mely szintén az ünnepi rendezvénysorozat keretében nyílt a Hevesi Sándor Színház galériájában, Boncz Barnabás rendezésében, In memóriam 1956 címmel. Némi székszissel tekintettünk a vállalkozás elé, miképpen tükröződhet a zalai-zalaegerszegi vagy ide kötődő művészek munkáiban az 1956-os forradalom szellemisége, korábbi képek vagy szobrok, esetleg az évfordulóra született művek miként idézik meg ezt a sorsfordító eseményt? Nos, kellemes csalódást okozott ez az alkalmi

'56-os emlékmű, Keszthely, Orr Lajos szobra

kiállítás, amelyen a városban élő idősebb művészek ép-
púgy aktívan részt vettek, mint azok az ifjú végzős növén-
dékek, akiket jelenleg Budapesthez kötnek tanulmányaik.
A műegyüttes kiemelkedő alkotása, jelképe lett Árendás
József két grafikája – az egyik a Múcsarnokban rendezett
tárlat plakátjává vált – a szögcsatornából kialakított,
szétszakadt vörös csillag és a „nyújtózkodó ember”, aki
szabadulni akar nyúgeitől. Némelyek a közvetlen élményt
„szóltatták meg”, fotórealista eszközökkel, mint Dob-
ribán Fatime naiv lelkesedést sugárzó festménye, „utcai
csoportképe”, melynek főalakja a géppisztolyos, harcos
nőfigura, vagy Budaházi Tibor az 1956-os, rommá lőtt
Andrássy utat fotógramszerűen apoteizáló munkája.
Ugyanó a Fehér kép I. II. címmel diptichonon ábrázolta
a sötétből a világosságba átmenő folyamatot, mintha a
fekete „rostokat” szakítaná át 1956 számjele. Egyszerű,
mégis hatásos megoldás, melynek során a kifehérült
háttérben egy egyszerű számsor tömör, emblematisz-
tikus alakzattá, szimbólummá válik. Bedő Sándor is a közvet-
len élményidézésre törekedett, amikor egy lilás, széles
ecsetvonásokkal felvitt, expresszív felületre cirill betűkkel
írta fel az oly jól ismert mondatot: Oroszok, menjetek
haza! S nála is megjelenik a „corpus domini”(az úr tes-
te), talán az 1956-os Márai vers sorainak ihletése nyomán:
„Népek Krisztusa, Magyarország...” Dienes Gyula
egy meditatív ülő figura alakjába sűrítette a fájdalmat és

a vereséget, melynek lecsüngő keze – maga a lemondás,
a megadás, a kiszolgáltatottság... Érdekesek Szabolcs Pé-
ter műterem-zugból előkerült szobor-emlékmű vázlatai,
amelyeknek alakjai egy eszme, elgondolás szimbólumaivá
növekednek. A Szocializmus egymást bámuló, bezárt tér-
ben (wc-n) ülő, egymást bámuló figurája a „negatív lét”
képi metaforája, míg 1970-ben készült 1956-Szabadulás
című terve aligha kerülhetett volna, nem hogy köztérre,
nyilvánosság elé. A Legfőbb érték az ember című brutális
kompozíció – egy húsvágó tönkön elhanyagolt mezítelen
testű férfi, s tönkbe belevágott bárd - szintén csak a
jövőnek szánt mű lehetett. A '69-es emlékműterv – né-
mielleg a Fölszállott a páva motívumára épülve – kifordult
ablakrácsával arról árulkodik, hogy az '56-os „kísértetet”
nem lehetett kiűzni a magyar „tudatalattiból”. Farkas Fe-
renc Golgotája, hármás, egymásba érő, befelé forduló
korpuszok, a szenvedés és feltámadás jelképével adózott
a forradalomnak. Novemberi piétájának van jelképi ereje
– az anya ölébe omló fiú, egy sajátos Michelangelo-átírat -
talán egyszer köztéri műként láthatjuk viszont. Az át-
tétélesebb, de figurális megfogalmazások közt két szép
kerámia domborművel van jelen Németh János; a Magyar
história az életfa védelmében, varázskörében lévő ember-
pár himnikus ábrázolása, míg a Memento egyértelműen
a „történelem vihara” által megtépázott „magyar fa”,
megcsavarodott ágaival, mely fölött a Megváltó örkö-
dik. Németh Miklós szokott groteszk látásmódja ezúttal
komolyabbra vált, már a címadásban is: „Sósabbak itt a
könnyek, /a fájdalmak is mások...”

Golgotai jelenete, a fiát sirató Mária és a kereszten ver-
gődő Jézus Krisztus, a burjánzó, komikus effektusokkal
áthatott díszítések ellenére valódi fájdalmat és megren-
dülést sugároz. Sajátos, „köztes” mű Frimmel Gyula szür-
realisztikus grafikája. (Egy sajnálatos esemény emlékére.)
A felhasadó napraforgó virág szárából kizúduló kaotikus
tárgyak „sodrása” válik elemi erejűvé.

A minimalista, reduktivista, csak felülettel és színekkel
dolgozó művészek a vér és a gyász, a vörös és a fekete
kontrasztjával kívánták a jeles dátum asszociációs körét
megjeleníteni. Nagy Kálmán Összeomlás címmel festett
drámai színkompozíciót, melynek örvénylése felbomlaszt-
ja az alságos rendet, míg A rém (a vörös rém) egy köz-
helynek akar eredeti, erőteljes festői kifejezőmódot találni.
Hasonló áttétélesség érvényesül Cseh Róbert Requiem
címmű, a monokrómikus felület osztásait variáló, szürke
árnyalatokban fogalmazott festményén, vagy Táncoz
György Gondolat I. című triptichonján. A nonfiguratív
alakzat talán gondolat születésének feszültségét akarja
közvetíteni. Németh Klára „sorsvonallal” teli, rejtélyes
ábrákkal borítja be a témáját (Két kéz) és Emlékmű-Hajó
címmel küld üzenetet a múltba. Nemes László Szimfónia
I.-II. című képén a színek (zöld, vörös) szinte zenei „harso-
gásával” komponálta meg a maga döbbenetét és csodálatát
a forradalom eseményeivel kapcsolatban. Horváth M.
Zoltán zöldesen derengő, fakturális felületű festményét

"Mindenki szem a láncban"
Így éltünk az ötvenes években

Enteriőrök
a Göcseji Múzeum kiállításából

– mely egy nagyobb széria része – a dátum előtt tisztelgésből a 05 056 sorszámmal látta el. Horváth László „emlékoszlopa” a sötét fémfelületen spirálisan felfutó ezüstös csíkja juttatja el a forradalom üzenetét a „csillagokig”. Memento című plasztikájának „megfagyott”, gúlna rendeződő lángnyelvei pedig a „forradalmi tűzhely” egykori lobogásának, érzelmi hevületének kioltását szimbolizálja. (Tán egyszer ebből is emlékmű válhat.) Béres János két, hihetetlen finom részletezettségű bronz kisplasztikája, két szépen formált férfi és nő portré, szembe fordítva a tükörrel, mintha az önismeret, a múlttal való szembenézés kényszerét hangsúlyozná.

Az emlékművek és kiállítások – az első 50 év és egy korszakos átértékelés után – azt jelzik, hogy az 1956-os forradalom lassan kellő távlatba (távlatba) kerül: immár

nincs hatalma fölötte a civakodó utókornak, panteonjában egymás mellé kerül a kommunista miniszterelnök és mártír, Nagy Imre, a katolikus főpap, Mindszenty hercegprímás, Maléter Pál, a szovjet partizániskolából a Nagy Imre kormány honvédelmi miniszterévé emelkedett katonatiszt, Angyal István, az utópista, Dudás József, a radikális felkelő vezér, jobb- és baloldali halálra ítélték, akik kegyelmet kaptak, mint Mécs Imre és Obersovszky Gyula, és sokan mások, akiket akkor (és főként később) egy világ választott el egymástól. De ez nem volt akadálya a közös cselekvésnek. Talán ezt kellene megtanulni – az „elevenektől és holtaktól” -, a részletekben elvesző „értékelőknek”, sok más egyéb mellett. A magyar történelem dicső lapjai közé került '56 legendájának azonban már semmi sem árthat...

Fischer György
Szabadság-szobor
Fűzvölgy

Németh József

„Jövünk tegnapból a mába...”

Néprajzi Fotókiállítás Zalaegerszegen

Közel negyedszázados szünet után 2006. október 6-án újra országos néprajzi fotókiállításra invitálta az érdeklődőket a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központnak a Zalaegerszegi Fotóklubbal közös meghívója.

Negyven esztendeje, 1966 végén határozta el Zalaegerszegen néhány (akkor még fiatal) népművelő, hogy országos néprajzi fotópályázatot kellene hirdetni és a beérkezett, kiválókat alkotásokból kiállítást rendezni. A néprajz iránti érdeklődés az 1960-as években természetesen számított Zala megyében. Ördögh Ferenc vezetésével az országban elsőként itt gyűjtötték össze a múlt számtalan emlékét őrző, akkor gyors feledésre ítélt földrajzi neveket. A vasikos, máig haszonnal forgatott kötet 1965 tavaszán meg is jelent. Alig pár hónap múlva Tóth János Göcsej népi építésze című monográfiája került az érdeklődők kezébe. Sok nehézséget leküzdő lelkesedés nyomán a Zala partján már alapozták a Göcseji Falumúzeum első házait. 1965. március 13-14-én az első Országos Kama-

ratánc Fesztivál aratott sikert. Nyáron a megye székhelye adott otthont a Nyelvjárási és Néprajzi Gyűjtők Országos Találkozójának. Baranya, Somogy, Tolna és Zala megye közösen vállalta a Dél-Dunántúli Népművészeti Hetek rendezésének gondját-baját és örült sikerének. Ekkoriban alakultak a népi dallamkincset tovább élő és népszerűsítő pávakörök, és soha ennyi hímező-csoport nem működött a megyében. Harmincévi szünet után 1967 augusztusában megint Göcseji Napokat rendeztek Zalaegerszegen és a környező településeken.

E sorba illeszkedett 1967 nyarán az első országos Néprajzi Fotókiállítás is. A pályázat érdeklődést váltott ki, meglepetést okozva nemzetközivé vált. Két francia pályázónak is örülhettünk, főleg Lucien Herve magyar falusi épületeket ábrázoló nagyon szép képeinek. (Herve-t - akit fiatal korában még Elkan Lászlónak hívtak – akkor a világ leginkább elismert épület-fotográfusai között tartották számon.) A Brád András emlékezetesen szép tervei alapján megrendezett tárlat a mai Hevesi Színház emeleti termében (ma az intézmény házi színpada) keltett megérdemelt figyelmet. Az eredeti szándéknak megfelelően 1978-ig kétévénként még hatszor Egerszeg, aztán 1980-ban és 1982-ben Lenti adott otthont a hozzáértők szerint változatlanul sikeres tárlatoknak. Kiderült azonban, hogy Lenti lehetőségeit, akkor még mostohább megközelíthetőségét meghaladta a vállalkozás, s a megye művelődési intézményeiből is kevesebb energia jutott erre a célra. Egy év híján

Borbély Sándor (Debrecen) Harmadnapon

negyedszázad szünet következett.

2006-ban a MMIK nyugdíjas munkatársa, Horváth József, aki már 1966-ban a kezdeményezők közt volt, javasolta az újrakezdést. Köszönet érte, hogy a folytatáshoz támogatókat is szerzett. A felhívásra közel négyszáz kép érkezett, a fotós, fotótörténész, néprajzos szakemberek alkotta zsűri – figyelembe véve a kiállítóterem korlátozott méreteit – 130 kép paravánra helyezését, 8 különböző díj kiadását javasolta.

Noha a magyar néprajztudomány már közel másfél százada felhasználja a fotográfia lehetőségeit, mégis minduntalan – e kiállítás kapcsán is – gyakran szóba kerül, hogy milyen témák sorolhatók a néprajzi fotó körébe. A polémia azért is nehezen jut nyugvópontra, mert az etnográfia fogalma is változik, épp nemzedékem életében alakult át jelentősen. Olyannyira, hogy a tőlünk eltérő történelmi múltú, főleg földrészünk nyugati részén lévő országok mintájára nálunk is az etnográfia (vagy annak megfelelő magyar) műszavát egyre gyakrabban a kulturális antropológiával kezdjük felcserélni.

Bálint Zsigmond (TirguMures) Határkerülés

Nem a magamfajta laikus érdeklődő dolga a terminológiai igazságtétel. Sem a jó fotóst, sem a jó szándékú látogatót nem nagyon érdekli. Annak örül, hogy a múltból ránk maradt, népi gyökerű témák szép képi megörökítése megállásra, a képekhez való visszatérésre készíti. Arra, hogy egyszerre tanulságosak, emlékeztetők és szépek is e képek. Gyönyörű régi épületeket, festett, kazettás templombelsőket, idős, láthatóan még a hagyományos keretek közt élő emberek barázdált arcát, tiszta tekintetét, régi mesterségek őrzőit és újra élesztőit: pásztort, tetőjavítót, faszobrászt láthatunk. Csak kevés helyen megörökíthető ünnepeket, szokásokat is: Csíksomlyóra tartó zarándokokat, farsangolókat, határkerülőket. Szépen belesimul a témába a Felújítva és a Homlokzat című kép: mindkettő szépséges, frissen helyreállított népi lakóház-részletet ábrázol, olyasfélét, amilyeneknek a Káli-medencében járva örülhetünk. Jó dolog, hogy már nem csak ott.

A rendezőket dicséri, hogy a pályázati felhívás eljutott Marosvásárhelyre, Csíkszeredára is. Hét művész küldött szép képeket Erdélyből. Többek közt a különdíjas Bálint Zsigmond, felvételeit a nálunk már csak hírből ismert szokásokról: Határkerülés, Farsang, Hesspávázók, Seregélytánc.

Nem vagyok a fotóművészet tudósa, csak szeretem a szép képeket. Ezért aztán csak a kiállítást többször végignézve lapoztam bele a kis katalógusba. Örültem, hogy azokat a képeket díjazták, melyek előtt én is hosszabb időt töltöttem, melyekhez vissza-visszatértem. Nagykőrösről Papp Elek négy műve került a tablókra. Bárányok, Beteg bárány, Ez mi lesz? és a Locsolkodás. Az első három varázsát négy hét után sem tudom feledni. A lenyugovó nap játéka nemcsak szép, hanem szinte csodafénybe vonja a dolgát tevő névtelen pásztort. A beteg bárány nem véletlenül került a plakátra: ember és állat szomorú, mélységes kapcsolatát juttatja eszembe. Még sokáig őrzöm emlékeimben a kis faedény készítését érdeklődve néző bájos lányka kedves, kíváncsi tekintetét is. Ha nem lenne alatta a cím, akkor is kitalálnánk gondolatát: Mi lesz ebből? Örömmel láttam, hogy első díjjal jutalmazták képeit.

Takács Gábor Gödöllőről küldte el az *Ormánsági fatemplomokat*, azok részleteit megörökítő szép színes képeit. Ráadásul még egy felvételt a szennai templom kazettáiról. Többször megnézve őket, felesleges a meditáció, hogy ezek néprajzi fotók-e. Biztosan azok is, de mély hitvallások is az emberről. Akkor is, ha épp e képeken csak az alkotás látható, maga az ember nem. Az jut eszembe, amit évezredekkel korábban Sophokles már megfogalmazott: „Sok van, mi csodálatos, de az embernél nincsen csodálatosabb.”

Örültem, hogy nemcsak a változatlanul maradt múltat őrzik a képek. Több művész jó szemmel megörökítette a változásokat is. Nem gondolom, hogy a pécsi Kiss Imre Találkozás című képe feltétlen díjat érdemelt volna. De figyelmet biztosan. Egy busó álarcos, alig látszó arcú férfi örömmel ölel át egy rokonszerves, fiatal, Police feliratú mellényes rendőrt. Németh Ferenc Dobronhegyről küldött Aratási ebédje láthatóan nem igazi aratáson készült, hanem a nemrég meghonosított aratóversenyen. A kép is szép, a régi hagyományok megőrzése örömet okozott. Az is, hogy emlékezetem szerint eddig Dobronhegyről bármilyen kiállításra még nem érkezett alkotás. Bertók Andrásné Leányfaluról küldött elgondolkodtató képet. Címe is meditációra készített: Csiki idősíkok. Két kaput ábrázol: hátrébb egy öreg, eredeti székely kaput, előtte egy láthatóan egészen új, a régi szerepét, méretét, szerkezetét, már alig őrző bejáratot. Hambalgó Mihály képe, az Utolsó jel láthatóan egy Balatonudvariban lévő, szív alakú sírjelet ábrázol. A terem másik végében Borbély Sándor három fotójára figyeltem fel. Címük: Harmadnapon I., II. és III. Ezek is sírjelek: nagyméretű, fényesre csiszolt gránitlapok őrzik az eltemetettek nyugalalmát. Nemcsak nyugalalmukat és nevüket, hanem élet nagyságú, kőbe gravírozott, szinte fotó pontosságú, teljes alakú képüket is. Egyikük mögött még hét hasonlót is megszámloltam. Többben idegenkedve nézték. Bevallom, egy darabig én is. Aztán eszembe jutott:

Balatonudvariban esetleg nem fogadták-e hasonló tartózkodással a fakeresztek helyett az első szív alakú köveket. A római sírkövek felső részére nem faragták-e oda az eltemetett ember alakját, nem egyszer feleségével, gyermekeivel együtt? Egerváron a templom falában Bereck püspök sírlapja nem a Dózsa-kortárs főpap arcvonásait őriz-e mindmáig?

Örültem e képeknek, mert – a manapság ritkán idézett - Veres Péter bölcs gondolatát juttatták eszembe: a művészet egyik célja megörökíteni, amint jövőnk a tegnaptól a mába és megyünk a holnap felé. Alighanem érvényes ez a fotóművészetre is. Az egerszegi kiállításra biztosan.

Nemcsak dokumentumként hasznosak, (fotó)esztétikai is értéként számon tarthatók e képek. Megnyugtatók, reményt is adnak. Bizakodást táplálnak, hogy az életmód természetes, elkerülhetetlenül gyors, hol örvendetes, hol szomorú változásával együtt nem minden régi érték merül feledésbe. Jólesik, hogy az ezredforduló összekuszálódott, indulatokat egymásnak feszítő zűrzavarban a régmúltból megmentett harmóniákba is vethetjük reménységünk horgonyát.

Magyar Alfréd-Dunakeszi-Egy dudás

Papp Elek (Nagykőrös) Ez mi lesz?

Bécsy Tamás halálára

Október 25-én reggel kaptam a hírt: „tegnap este meghalt Bécsy Tamás”. Már régóta tudtuk, hogy nagyon beteg. Papp Lajos professzor – egykori gimnáziumi tanítványa – áprilisban megállapította, napjai vannak hátra. Ám szíve még hónapokig keményen küzdött életéért. „Meváltás volt számára a halál” – mondta valaki –, „annyit szenvedett”. „Meváltás volt számára a halál...” Nem tudom megemészteni ezt a megfogalmazást... és a halál tényét sem. November 9-én elhagyom próbámat. A kecskeméti színház igazgatója kocsival küld Pestre. Szemerklő eső. Szimultán temetések a Farkasréti temetőben. Bevánszorgom a ravatalozóba, leteszem a koszorút. Felemelem a fejemet, s megdöbbenve látom: a koporsó nincs lefedve. A lepel alatt kivehető atyai barátom teste, arcára rásimul a fehér anyag, a mellkasa rémisztően kiemelkedik. Megdermedek. Nem tudok megmozdulni. Ellenállhatatlan vágyam támad, hogy odamenjek, és még egyszer megnézzem az arcát, de nem vagyok képes megtenni. Aztán erőt véve kiszédelgek a ravatalozóból, a bejárati ajtó sarkába húzódok. Onnan nézem, ahogy a temetési munkások szakavatottan felteszik a koporsó tetejét, valamit csavargatnak, s végérvényesen egy másik dimenzióba helyezik annak az embernek a testét, akinek annyi mindent köszönhetek. A szomszédban közben véget ért a szertartás, Máté Péter dala üvölt: „Elmegek...” az ottani hozzátartozók számára – nyilván – meghatóan, számunkra szinte kegyeletsértően. Aztán nálunk is megkezdődik a szertartás - latinul, Tamás végakarata szerint. Majd az egyik utód megemlékezik Bécsy professzorral. Irigykedve vagy inkább féltékenykedve hallgatok, milyen közeli jó barátként viselkedik. „Nekem kellett volna beszélnem” – gondolom, de eszembe jut Tamás intő mondata: „az emberiség fejlődését a hiúság viszi előre.” Szégyenkezem, majd a következő pillanatban nem akarok hinni a fülemnek, mikor az „utód”, végigtekintvén az életművet, kissé negligálva említi az ontológiai írásokat, holott Tamás mindig ezeket a tanulmányokat tartotta élte legfontosabb munkáinak. Dührohamot kapok. Ismét kegyeletsértés, de immár „házon belül”. Kétségbeesetten és meredten bámulok a koporsóra: „Bécsy Tamás élt 78 évet”. Majd azt sem látom már, elviszik és leeresztik a sírba, s hiába terítenek rá vastag „hangtompító” anyagot, hallom a vizes föld tompa dobolását. Immár végleg elvesztettem egy barátot. Némán ülök az autóban Kecskeméti. Valahogy levelezéylem az esti próbát. Éjszaka nem tudok aludni. Lelkiismeret furdalásom van, hogy alig voltam képes kimutatni szeretetemet, annak az embernek,

akit részben apámnak tekintettem, s akinek meghatározó szerepe volt sorsom alakulásában, s aki tanítványának tekintettem magam, holott sohasem voltam a diákja.

A pécsi Nagy Lajos Gimnázium akkori legendás tanárával a keszthelyi Helikoni Játékokon ismerkedtem meg 1966-ban, egy tó melletti tábortűz mellett. Lenyűgözött tudása és embersége. Nagyon közvetlenül elbeszélgetett velem, az ismeretlen, nyiladozó csipájú kamasszal. Később a 70-es évektől kezdve rendszeresen zsűrizte csoportomat, a Reflex Színpadot különféle fesztiválokon, s baráti kapcsolatot kezdett kialakulni közöttünk. Az igazi fordulóponthoz Jelenkor 1974. októberi száma jelentette, amelyben megjelent A dráma és a színház viszonyáról című tanulmányom. Ritkán olvastam ilyen nehéz elméleti munkát ekkora izgalmal és örömmel. A cikk a színháznak, mint művészeti ágnek az önállóságát igazolta, szemben a hegelianus és marxista-leninista esztétikával, amely szerint a színház nem önálló művészet, s nem más, mint az irodalom reprodukálása. A tanulmány az évek folyamán vaskos kötetekké hízott, s én mindvégig hasonló izgalmal követtem a revelációként ható elmélet kiteljesedését. (Persze ettől kezdve valamennyi Bécsy könyv és tanulmány agyonforgatva a könyvespolcomon kapott helyet.) Tamást akkor meghívtam az általam szervezett országos színjátszó és rendezői táborba, amelynek éveken át rendszeres előadója volt. Minden előadásán ott ültem, s ilyenkor diákjának éreztem magam. Barátságunk kezdett elmélyülni, s gondolatai meghatározóak voltak elméleti fejlődésemmre. Az egyetemi és később a színművészeti főiskolai szakdolgozatomat elolvasta, részletesen elemezte azokat, letolt a felületességem miatt, tanácsokkal és „kötelező irodalommal” látott el. Valószínűleg „fejlődőképesnek” tartott, mert minden „baráti csíny” elkövetett annak érdekében, hogy színházesztétikából doktoráljak nála. A 2002-ben megjelent könyvem lektorálását is Ő végezte, s a bevezetőt is Ő írta hozzá. Zalaegerszegen Ő mutatta be a kötetet, rendkívül örülvén sikereimnek.

Közben nyomon követte rendezői pályafutásomat is. Ott volt Egerváron az első hivatásos bemutatóm főpróbáján, s később – amikor tehette – megnézte előadásaimat. Utoljára két éve Kecskeméten. Nagyon fontosak voltak számomra elemzései és tanácsai...

Találkozásaink rendszertelenek és rövidek voltak. Az egyik leghosszabb és legtanulságosabb talán a Radnóti versmondó verseny jóvoltából nyert spanyol körút volt, amikor Tamás szobatársnak választott, s szobánk a társaság „szellemi műhelyévé” vált, ahol egy üveg konyak mellett rendszeresen reggelig beszélgettünk a bennünket izgató kérdésekről; s ahol választ is kaptunk ezekre. Igazi élmény volt együtt barangolni a történelmi utcákon és tereken, zárásig nézelődni a múzeumokban, konyakozni és rákot enni a kiskocsmákban.

Zalaszentgróton a színjátszó tábor alatt rendszerint egy lakásban laktunk. Reggel hat órakor kávé és sült szalonna illatra ébredtem. Tamás minden reggel hatkor kezdett

el írni, miután megette az állandó szalonnás rántottáját, sokat panaszkodván a szalonna minőségére. Valahol fedeztem mangalica szalonnát. Megvettem, s feladtam postán: „Béla! Köszönöm a könyvet. Izgatottan várom a folytatást. Tamás”.

Kapcsolatunkat néha beárnyékolta a közénk férköző kóklerék hada. A „Nyílt Fórumon”, a színházi szakemberek és drámaírók találkozáján, az első időszakban rendszeres előadó volt. Ám néhányan az előadása alatt feltűnően kivonultak a folyosóra cigarettázni, s távollétükkel demonstráltak Tamás ellen; s a szervező bizottságban is támadták elméletét. Ezért aztán a megalázó szituációt elkerülendő nem hívtam meg előadóknak, de nem mertem elmondani ennek az okát. Nagyon megaragudott rám, árulónak tartott addig, míg össze nem szedtem a bátorságomat, hogy bevalljam az igazat.

De nem ez volt az egyetlen alkalom, amikor Bécsy professzor elméletét támadták. Egykori tanítványai, későbbi ellenfelei megtettek mindent azért, hogy soha ne kapja meg a hön óhajtott Akadémiai tagságot. Nem vagyok hivatott elemezni és értékelni elméleti munkásságát, de azt azért bátorodom megállapítani, hogy nemzetközi mérce szerint is az ezredvég egyik meghatározó színház- és irodalomelméleti gondolkodója volt. Halála valóban nagy veszteség számunkra, gyakorló és elméleti színházi emberek számára, és az utókor esetleges rehabilitációja már nem enyhíti az ő ez irányú megbántottságát.

Az utolsó két évben ritkábban találkoztunk. A nyugdíjaztatása nagyon megviselte. Láttam, hogy feladta. Már nem jött el Zalaszentgrótra, nehezen mozdult ki otthonából. Én pedig ritkán tudtam időt szakítani, hogy meglátogassam. A nyár elején elkerültök egymást. A nyaralójában találkoztunk volna, már úton voltam hozzá, amikor értesültem róla, hogy rosszul lett és visszautazott Budapestre. Telefonon beszéltek meg, hogy legközelebb isszuk meg az autóban lapuló kedvenc whiskyjét, amelyre már sohasem kerülhet sor. Aztán néhányszor még beszélünk telefonon; számára mindig fontosabbak voltak az én problémáim, mint a saját betegsége.

Távoztával elveszett az életemből az atyai barát, az örökös „luciferi gonoszkodó”, az az ember, akivel a beszélgetés mindig szellemi izgalmat jelentett, akivel való találkozást mindig nagyon vártam, mert ő volt számomra ebben a satnya, kiüresedő világban „a fehérek közt egy európai”.

Merő Béla

Hír-Tükör

November 9-én Győrben a Zichy-palotában került sor a Pannon Tükör szerkesztőségi ankétjára. A folyóirat képviselőjében megjelent az esten Péntek Imre főszerkesztő, Bence Lajos (Lendva) főszerkesztő-helyettes, Szemes Péter, a tanulmány-kritika és Tóth Imre, a versrovat vezetője. A vendégekkel Sütő Csaba András költő beszélgetett. A beszélgetés végén az alkotók új műveikből olvastak fel.

A Pro Pannonia Kiadónál megjelent Pék Pál újabb verskötete, Szélcsend és újra szél címmel. A könyvet – a kiadó más kiadványival – november 23-án, az Írószövetségben mutatta be, a kiadó vezetője, Szirtes Gábor. Az est házigazdája Kalász Márton elnök volt. December 5-én a Halis István Városi Könyvtárban rendezték meg a kötet nagykanizsai bemutatóját. A költővel Czupi Gyula igazgató beszélgetett, közreműködött Horváth István Radnóti-díjas előadóművész és Mikola Mária versmondó.

November 24-én három helyszínen nyílt kiállítás Lendván Király Ferenc Munkácsy-díjas szobrászművész 70. születésnapja alkalmából. A kiváló szobrász festett fa alkotásai a Vár Galéria Múzeumban nyertek elhelyezést, a régi zsinagógában a portrék mellett a köztéri munkák fotói, valamint bronz kisplasztikák kaptak helyet, a Városi Színház és Hangversenyterem előterében pedig a márvány plasztikák válogatott anyagát láthatta a közönség. Ugyanezen a napon mutatták be a szobrászművész pályáját, életművét felölelő reprezentatív albumot, a Vár Galéria kiadásában, melyben Franc Obal, Wehner Tibor és Kostyál László művészettörténészek elemzései és Bence Lajos pályainterjúja olvashatók.

November 29-én a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár, a lendvai könyvtárral közösen, rendezte meg Bence Lajos költő 50. születésnapjának köszöntőjét és a Hazatérítő című, új kötetének bemutatóját. Az esten dr. Gyimesi Endre polgármester méltatta a költő sokoldalú munkásságát, a városhoz fűződő, több évtizedes bensőséges kapcsolatát. A Zalai Írók Egyesülete nevében Péntek Imre elnök, a könyvtár és az egerszegi olvasók nevében Major Árpád mondta el a köszöntő szavakat. Mindketten hangsúlyozták: a két város közötti kulturális-irodalmi kapcsolatok fenntartásában és gazdagításában Bence Lajos kiemelt szerepet játszik. A könyv létrejöttéről, a benne meghatározóan jelen lévő „hosszúversekről”, a „muravidéki szellemi pantenonról” – Péntek Imre beszélgetett a költővel. A verseket Molnár Árpád és Horváth Ildikó előadóművészek tolmácsolták.

Budaházi Tibor is szerepelt munkáival azon a december 1-én nyílt papírművészeti kiállításon, amelyet osztrák és magyar művészek részvételével a bécsi Breuner palotában rendeztek. A festőművész sikerrel vett részt az Írószövetség és a MAK által hirdetett, „Mindennapi közügyeink” című pályázaton is, melynek anyagát az Írószövetség klubjában mutatták be októberben. A nyertes munkákból később kiadvány jelenik meg.

Szerzőink:

Bakos Ferenc (1946; Siófok-Kiliti) Költő, prózaíró, műfordító. 2000-ben Haiku honfoglalás címmel jelent meg kötete.
 Cséby Géza (1947; Keszthely) Költő, műfordító, művészeti író.
 Csepregi János (1980; Budapest) Költő, prózaíró. Mindennapi legendák című kötete 2005-ben jelent meg a FISz Könyvek sorozatában.
 Falvai Mátyás (1984; Győr) Prózaíró, kritikus. Első kötete Allegro barbaro címmel az Orpheusz Kiadó gondozásában jelent meg.
 Ferencz e. Győző (1937; Zalaegerszeg) Kritikus, helytörténeti kutató.
 Filip Tamás (1960; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: Mentés másképpen, versek
 Gyenes Imre (1960; Zalaegerszeg) Prózaíró, írásai a Pannon Tükörben jelentek meg.
 Győri László (1942; Stuttgart-Budapest) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A kései Éden, Noran Kiadó, 2005.
 Király László (1954; Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró.
 Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
 Lehota János (1943; Nagykanizsa) Irodalomtörténész, kritikus.
 Merő Béla (1948; Zalaegerszeg) Rendező, több színházban is találkozhatunk bemutatóival. Legutóbb a Gönczi AMK kamaraszínpadán állította színre Kabdebó Tamás Köpölyözés című darabját.
 Nagy Réka (1971; Zalaegerszeg) Kritikus, rendszeresen publikál lapunkban.
 Németh József (1938; Zalaegerszeg) Irodalomtörténész, kritikus.
 Németh Péter Mykola (1953; Vác) Költő, kritikus, esszéista.
 Pápes Éva (1954; Szatta) Költő, kritikus, filmes szakíró.
 Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
 Sebestyén Mihály (1947; Marosvásárhely) Történész, író, könyvtáros. Legutóbbi kötete: A világ közepe.
 Soós József (1953; Lenti) Költő, több antológiában szerepelt. Első önálló kötete az idén jelent meg Kincs a fűben címmel, a Zalai Írók Egyesülete Kiadásában.
 Sütő Csaba András (1979; Győr) Költő, kritikus. Szent és érthetetlen címmel jelent meg önálló kötete az Orpheusz Kiadó gondozásában.
 Szalai Zsolt (1979; Győr) Költő, műfordító, kritikus. Első önálló kötete az idén jelent meg a sörülökazerkélyen címmel, a Fiatal Írók Szövetsége kiadásában.
 Szeles Judit (1969; Göteborg) Költő, versei és prózái különböző folyóiratokban jelennek meg.
 Szellősi Anna (Péntek Borbála) (1985; Szentgál) Egyetemi hallgató, lapunkban megjelent kritikája első közlése.
 Szemes Béla (1955; Zalaegerszeg) Tanár, kritikus.
 Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.
 Szirtes Gábor (1946; Pécs) Kritikus, esszéista, szerkesztő. Legutóbbi kötete: A folyton maradosó titok. (Pro Pannonia Kiadó, 2002)
 Takáts Gyula (1911; Kaposvár) Költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: Öt esztendő Drangalanganban. (Pro Pannonia Kiadó, 2006)
 Tar Ferenc (1955; Hévíz) Történész, helytörténeti kutató.
 Tóth Livia (1962; Újvidék) Prózaíró, szerkesztő.
 Zsille Gábor (1972; Budapest) Költő, műfordító, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Gondolj néha Zalalövőre, versek, Parnasszus Kiadó, 2005.